

**2021–2030 METŲ LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJOS
KULTŪROS IR KŪRYBINGUMO PLĖTROS PROGRAMOS PAGRINDIMAS**

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

Nacionalinio pažangos plano (toliau – NPP) uždavinys, kodas ir pavadinimas

1.9 uždavinys. Didinti kultūros ir kūrybinių industrijų potencialą ir skatinti kūrybiniu turiniu grįstų naujų produktų ir paslaugų kūrimą.

1. Problema: Neišnaudojamas KKI potencialas kurti aukštos pridėtinės vertės ekonomiką ir inovatyvias socialines paslaugas sistemiskai ir specifiskai neauginant paties KKI sektoriaus

Kultūros ir kūrybinių industrijų (KKI) sektorius Lietuvoje pastaraisiais metais yra vienas didžiausių darbdavių ir vienas labiausiai augančių ekonomikos sektorių, svariai prisidedančių prie pridėtinės vertės šalies ekonomikai kūrimo. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2018 m. kultūros sektoriuje sukurta bendroji pridėtinė vertė sudarė 891,07 mln. Eur arba 2,18 proc. šalies bendrosios pridėtinės vertės. Palyginti su 2017 m., kultūros sektoriuje sukurta pridėtinė vertė padidėjo 55,9 mln. Eur, arba 6,7 proc.. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2021 m. KKI įmonės sudaro 4,8 proc. visų Lietuvoje veikiančių ūkio subjektų, o kultūros sektoriaus darbuotojai sudaro 3,7 proc. visos šalies darbo jėgos (2018). Europos Tarybos generalinio sekretoriato 2019 m. liepos 1 d. išplatintos studijos „Market analysis of the cultural and creative sectors in Europe“ (WK 7931/2019 INIT) duomenimis, 2008–2016 m. laikotarpiu Lietuva visos ES kontekste pasižymėjo sparčiausiu KKI sektoriaus įmonių skaičiaus augimu (daugiau nei 10 proc.),

Remiantis Eurostat duomenimis, 2019 metais ES-27 šalyse kultūros sektoriuje dirbo 7,4 mln. žmonių, t. y. 3,7 proc. visos ES darbo jėgos, kuri sukuria 4–7 proc. ES valstybių narių BVP.

UNESCO duomenimis¹, renkamais įgyvendinant 2005 m. konvenciją ir Kultūros darbotvarkę „CULTURE.2030: THEMATIC INDICATORS – „culture and public policy“, siekiančią darnaus vystymosi tikslų (SDG) per kultūrą, konstatuojama, kad KKI yra reikšmingas socialiai atsakingo užimtumo, progresyvaus verslo ir socialinių, technologinių bei turinio inovacijų generatorius: 2004–2013 m. pasaulinė prekyba kūrybinėmis prekėmis išaugo daugiau nei dvigubai, o šiandien kultūros pramonė į pasaulinę ekonomiką įneša virš 2,25 mlrd. USD kasmet. 2014 m. besivystančios šalys (išskyrus Kiniją ir Indiją) eksportavo tik 26,5 proc. viso pasaulio kultūros prekių eksporto, o mažiausiai išsivysčiusios šalys – mažiau nei 1 proc. Taip pat UNESCO renkama statistika pabrėžia išskirtinę KKI reikšmę atliepiant pasaulio socialinius iššūkius, kovojant su klimato kaita, kuriant socialines inovacijas ir tvarią ekonomiką.² Ateities darbo rinkos tyrimai rodo, kad KKI darbams ir įgūdžiams dėl padidėjusio skaitmeninimo bei sektoriaus struktūros, kurioje dominuoja maži ir mikro verslai ir individualūs kūrėjai, kyla mažiausia perkėlimo rizika, galimas lankstus darbo režimas, palankiau derinami darbo ir šeimos įsipareigojimai, todėl KKI tampa strategine sritimi jaunimo ir socialiai jautrių grupių užimtumui.³ Todėl UNESCO, pripažindama KKI indėlį į šalių ekonomikas ir jų transformaciją link aukštesnės pridėtinės vertės, palankesnių užimtumo sąlygų ir socialinės atsakomybės, remia gyvybingų KKI šakų atsiradimą ir stiprinimą mažiau išsivysčiusiose šalyse ir skatina labiau išsivysčiusias šalis užtikrinti KKI potencialo efektyvų naudojimą.⁴

Pripažįstant svarbų KKI sektoriaus vaidmenį aukštesnės pridėtinės vertės ekonomikos kūrimui, NPP 1.9 uždaviniu siekiama kultūros sektoriaus sukuriamos pridėtinės vertės dalies, palyginti su visa Lietuvoje sukuriama pridėtine verte, augimo.

KKI potencialo, kaip vieno didžiausių pridėtinės vertės generuojančių, inovacijas skatinančių ir svarbaus kitų sektorių augimui ir transformacijai ekonominių išteklių, panaudojimas ir stiprinimas atitinkamai prisidėtų prie tvarios žiedinės ekonomikos plėtojimo (NPP 1.4 uždavinio), skaitmenizavimo (NPP 1.6 uždavinio) bei didintų Lietuvos

¹ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/poverty-reduction-and-growth>

² <https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators/>

³ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/poverty-reduction-and-growth>

⁴ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/poverty-reduction-and-growth>

ekonomikos konkurencinį pranašumą (prisidėtų prie NPP 1 strateginio tikslo rodiklių „Pasaulio konkurencingumo indeksas“ ir „Lietuvos vieta pagal Pasaulinį inovacijų indeksą“ gerinimo ir siektų NPP 1.10 uždavinio rodiklio „Audiovizualinių ir susijusių paslaugų eksportas“ augimo).

Nepakankamas ir neefektyvus KKI potencialo išnaudojimas transformuojant ekonomiką ir sprendžiant socialinius bei aplinkos iššūkius buvo nustatytas dar 2015-07-31 LR kultūros ministro įsakymu Nr. IV-524 patvirtintose Kultūros ir kūrybinių industrijų politikos 2015–2021 metų plėtros kryptyse⁵, sprendimus numatant kitų ministerijų, kurių politikos srityse nustatytas nepakankamai išnaudojamas KKI potencialas, priemonėmis, pasitelkiant Nacionalinės pažangos programos horizontalaus prioriteto „Kultūra“ tarpinstitucinį veiklos planą (TVP). Tačiau matant KKI tik kaip resursą kitų ekonomikos ar socialinių sričių vystymui, TVP nenumatė specifinių priemonių, orientuotų į pačių KKI veiklos ir aplinkos gerinimą, atliepančių pačių kūrėjų poreikius. Artimiausia KKI plėtros skatinimui priemonė 2014-2020 m. laikotarpiu buvo Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerijos finansuojama TVP priemonė „Dizainas LT“, numatanti galimybes Lietuvos gamybos ir paslaugų įmonėms pasinaudoti dizaino paslaugomis savo verslo plėtrai. Šiai priemonei nebuvo keliami pačių dizaino kūrėjų veiklos sąlygų gerinimo tikslai, todėl ir ženklus pačių KKI augimo ar transformacijos negalėjo paskatinti.

KKI, kaip resursas, identifikuotas ir kultūros paslaugų modernizavimui Kultūros objektų aktualizavimo 2014–2020 metų programoje, patvirtintoje 2014-10-06 LR kultūros ministro įsakymu Nr. IV-711 (KOAP)⁶, kurioje numatyta aktualizuojuose kultūros paveldo ir infrastruktūros objektuose pasitelkti KKI plėtojant naujas kultūros paslaugas, kuriant naujus produktus, užtikrinant efektyvesnę jų sklaidą, komunikaciją ir rinkodarą, skatinant kultūros įstaigas ir kūrybinių industrijų sektorių kartu įgyvendinti meno, verslo, mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų programas ir bendradarbiavimo iniciatyvas. KOAP iškeltas tikslas buvo kuo efektyviau įveikinti kultūros objektus, sukuriant juose aktualias ir modernias kultūros paslaugas, siekiamą pokytį matuojant kultūros objektų lankytojų srauto padidėjimu, o įvertinti, kiek KOAP prisidėjo prie KKI plėtros, nėra galimybės, nes tokia užduotis ir nebuvo formuluojama.

Taigi, numatant KKI tik kaip resursą kitų ekonomikos ar socialinių sričių vystymui, nebuvo suformuota kryptinga ir nuosekli KKI sektoriaus vystymo politika, nebuvo įgyvendintų priemonių, specifiskai atliepančių KKI poreikius ir orientuotų būtent į KKI plėtrą. Didžiąja dalimi dėl tų pačių „horizontalaus požiūrio“ į KKI kuriamas vertės ir „vieno šeimininko nebuvimo“ priežastį nebuvo sukurta ir vieninga KKI duomenų kaupimo ir analizės sistema: tebetruksta Lietuvos KKI būklės ir plėtros galimybių analizių (žemėlapių), neištirta tarptautinė šio sektoriaus produktų ir paslaugų rinka, nors šios problemos identifikuotos dar 2015 m. Kultūros ir kūrybinių industrijų politikos 2015–2021 metų plėtros kryptyse⁷.

Jei aiškios atsakomybės už KKI plėtrą priskyrimu Kultūros ministerijai, numatant Nacionalinio pažangos plano 1.9 uždavinio, numatyto KKI plėtrai, įgyvendinimą, sprendžiama „vieno šeimininko“ problema ir sudaromos prielaidos kurti būtent KKI specifinius poreikius atliepančias, į kūrėją, kaip pagrindinę tikslinę grupę, orientuotas ir pačių KKI augimą ir transformaciją skatinančias priemones, tai nuoseklios, patikimos bei palyginamos su tarptautiniais ir nacionaliniais duomenimis KKI statistikos ir analizės sistemos trūkumas neleidžia atskleisti ir objektyviai pagrįsti KKI būklės Lietuvoje, KKI kuriamų verčių ekonomikai, įtakos socialinių ir aplinkos iššūkių sprendimui, nuosekliai stebėti KKI augimo ir transformacijos tendencijas, į jas tiksliai orientuoti KKI politikos tikslus, numatyti efektyvius KKI skatinimo įrankius, atitinkamai įvertinti jų veiksmingumą bei poreikį ateityje.

⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4a028c503a6f11e598499e1e1ba6e454/asr>

⁶ [IV-711 Dėl Kultūros objektų aktualizavimo 2014-2020 metų programos patvirtinimo \(www.lrs.lt\)](http://www.lrs.lt)

⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4a028c503a6f11e598499e1e1ba6e454/asr>

Globalios skaitmenizacijos bei pandemijos kontekste drastiškai išaugo ne tik kokybiško kultūros turinio⁸, bet ir profesionalių jo sklaidos ir platinimo kanalų paklausa⁹, kuri tuo pačiu sustiprino ir KKI tarptautinę konkurenciją, kai didžiulį pranašumą įgavo globalūs verslai, disponuojantys atitinkamais technologiniais, žmogiškaisiais ir finansiniais resursais, įgalinančiais greitai ir kokybiškai reaguoti į dinamiškai augančią bei kintančią KKI paslaugų ir produktų paklausą.

Sprendžiant problemas sukeliančias priežastis siekiama palaikyti, skatinti ir didinti KKI sektoriaus produkcijos metinį augimą, kuris Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2017) siekia 13,4 proc.

Problemos priežastys:

1.1. Neužtikrinti reikiama KKI pajėgumai kurti aukštos pridėtinės vertės ir konkurencingus produktus bei inovatyvias KKI, taip pat ir socialines paslaugas.

2020 m. birželio mėn. Europos Komisijai pateiktoje tyrimo ataskaitoje konstatuojama, kad po pandemijos dar labiau išryškės iššūkiai, su kuriais susiduria KKI ir kurie nėra nauji: nepakankamas finansavimas, konkurencingumo iššūkiai, per maži pajėgumai gaminti pasaulinei rinkai, platinti ir prekiauti tarptautiniu mastu. Krizė pagreitino padidėjusios tarptautinės rinkos koncentracijos, naujų vartojimo tendencijų poveikį¹⁰, kuris, viena vertus, reiškia naujas galimybes KKI per stichiškai augančią KKI produktų ir paslaugų paklausą (ypač skaitmeninių ir audiovizualinių), tačiau, kita vertus, ir augančią konkurenciją smulkiems verslams ir individualiems kūrėjams globaliose rinkose.

Įprasta, kad KKI sektoriaus paklausą diktuoja „tradiciniai“ gamybos ir paslaugų sektoriai, pasitelkdami KKI kaip resursą kuriant inovatyvius sprendimus savo produkcijai ar paslaugoms, tačiau stinga paskatų, orientuotų į pačių KKI įmonių potencialą kurti pažangius KKI produktus ir paslaugas, inicijuoti naujas paklausias KKI produktų formas ir sklaidos kanalus.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos KKI struktūroje dominuoja labai mažos įmonės ir savarankiškai dirbantys asmenys, kuriantys lokaliai, neturintys veikimo globalioje ir skaitmeninėje rinkoje patirties, taip pat trūksta į kūrėjus, jų darbo sąlygas ir specifiką, globalią paklausą galinčios atliepti infrastruktūros, efektyvių verslo procesų ir rinkodaros, tarptautinio įsitinklinimo sprendimų, kitų KKI specifinių sąlygų plėtoti kūrybinį potencialą ir kurti naujus konkurencingus aukštos pridėtinės vertės produktus ir paslaugas, KKI Lietuvoje tampa vis sudėtingiau pilnai išnaudoti augimo potencialą ir išlikti konkurencingomis.

1.1.1. Neišvystyti KKI technologiniai, organizaciniai ir infrastruktūros resursai, atsižvelgiant į globalizacijos, skaitmenizacijos ir pandemijos iššūkius

Globalios skaitmenizacijos įtakoje KKI sektorius pasikeitė iš esmės: pakito gamybos, sklaidos ir vartojimo būdai, augo paklausa ir jos greitis. Vyksta nuolatinė kova dėl regioninio ir globalaus dominavimo, atitinkamai auga ir kūrybinio turinio gamybos ir kūrėjų pasiūla, dar labiau išaugo skaitmeninių, virtualių paslaugų paklausa, atsirado gamybai reikalingų resursų taupymo bei tvaraus vartojimo poreikis, todėl vietinėms mažesnių rinkų KKI įmonėms kyla didelis iššūkis užtikrinti reikiamus pajėgumus kurti konkurencingus, aukštą pridėtinę vertę turinčius produktus ir paslaugas:

- Nepakankamai modernizuota ir / arba išvystyta KKI infrastruktūra trukdo maksimaliai išnaudoti KKI potencialą kurti naujus ar transformuoti esamus KKI produktus ir paslaugas arba didinti jų gamybos apimtis.
- KKI įmonių veiklos procesai reikalauja optimizavimo, siekiant kaštų efektyvumo, veiklos tvarumo, progresyvių rinkodaros sprendimų, skaitmenizavimo ar kitų pažangių sprendimų diegimo ir kvalifikuotų žmoniškųjų išteklių palaikymo.

⁸ <https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2021/03/Gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ir-pasitenkinimas-kulturos-paslaugomis-2020-ataskaita.pdf>

⁹ <https://www.o-spi.co.uk/wp-content/uploads/2020/06/Global-Screen-Production-and-COVID-19-Economic-Recovery-Final-2020-06-25.pdf>

¹⁰ [Impact-of-COVID-19-pandemic-on-CCS_COE-KEA_26062020.pdf](https://www.impactof-covid-19-pandemic-on-ccs-coe-kea-26062020.pdf) (keanet.eu)

Vertinant ekonominius ir socialinius pokyčius globaliu mastu, pasaulinėje rinkoje auga poreikis jau nebe serijinių prekių gamybai, bet aukštos kokybės, kultūrinio turinio ir prasmėmis grįstų inovatyvių prekių ir paslaugų kūrimui, todėl KKI svarba ekonomikoje nuolat auga. Kūrybiškumas yra inovatyvių sprendimų pagrindas, apjungiantis technologijas, verslo procesų modelius, socialinius poreikius ir kultūrinio tapatumo turinį. KKI pasižymi kūrybiniu potencialu, gebėjimu persiorientuoti į paklausesnio ir aukštą pridėtinę vertę turinčio produkto kūrimą, tuo pačiu atsižvelgti į klimato kaitos procesus ir skatinti gamtą tausojančius, žiedinę ekonomiką skatinančius kūrybinius sprendimus, plėtoti ekomeną, kurio tikslas – skatinti natūralios ir socialinės aplinkos dialogą ir pan. Karantino sąlygomis KKI sektoriui atsivėrė galimybės tapti resursu kuriant virtualų, skaitmeninį turinį ir siūlant naujus paslaugų ar produktų sklaidos kanalus bei formas. Visgi galimybės KKI kurti konkurencingo turinio ir formos produktus ir paslaugas rinkoje negali būti pilnai išnaudojamos visų pirma dėl technologinių ir infrastruktūros pajėgumų trūkumo.

Lyginant Lietuvą su kitomis šalimis, kultūros turinys vis dar menkai išnaudojamas lietuviškų produktų gamybai ir paslaugoms, kurių eksporto apimtys yra sąlyginai mažos, nors Lietuvos kultūros ekonominis potencialas yra gerokai didesnis.

Todėl būtinos paties KKI sektoriaus skatinimui ir vystymuisi reikalingos technologines ir infrastruktūros sąlygas gerinančios priemonės.¹¹ Ypač aktualios išlieka kultūros turinio skaitmeninimo, suskaitmenintų produktų viešinimo ir rinkodaros intervencijos. Siekiant padidinti šių intervencijų pridėtinę vertę, būtinos technologijų ir infrastruktūros modernizavimo priemonės, skatinančios KKI sektoriaus įmones geriau išnaudoti kultūros ir kūrybinio turinio skaitmeninimo produktus.¹²

Taip pat neišnaudojamas dizaino kūrėjų potencialas kurti dizaino sprendimus, kurie prisidėtų prie konkurencingų ir paklausių produktų ir paslaugų kūrimo. Lietuvoje išsamių dizaino poveikio ekonomikai tyrimų nėra atlikta, todėl dizaino potencialui atskleisti remiamasi Jungtinės Karalystės (JK) pavyzdžiais, kur dizaino sektoriuje sukuriama pridėtinė vertė yra lygi statybų ir logistikos sektoriuose sukuriama pridėtinei vertei, o netiesiogiai dizaino sprendimai generuoja daugiau nei 5 kartus daugiau vertės tiesiogiai su dizainu nesusijusiuose sektoriuose (informacinių technologijų, inžinerijos, apdirbamosios pramonės ir kituose). Sparčiai auga skaitmeninio dizaino rinka. Remiantis išsamiais JK Dizaino tarybos atliktais tyrimais, dizaino sprendimai prisideda prie mažų ir vidutinių įmonių (MVĮ) teikiamų paslaugų, gaminamų produktų bei procesų pagerinimo ir turi itin¹³ reikšmingą vaidmenį MVĮ diegiant inovacijas. Investicijų į dizaino sprendimų atsiperkamumą JK Dizaino taryba įvertino taip¹⁴:

- 1 GBP¹⁵, investuotas į dizaino sprendimų kūrimą, padidina MVĮ apyvartą 20 GBP;
- 1 GBP, investuotas į dizaino sprendimų kūrimą, padidina MVĮ grynąjį pelną 4 GBP;
- 1 GBP, investuotas į dizaino sprendimų kūrimą, padidina eksporto apimtį 5 GBP.

Lietuvoje dizaino paslaugų potencialas ir įtaka vertės kūrimo grandinei ir konkurencingumo didinimui kol kas menkai išnaudojami. Šiuolaikinis dizainas pasaulio rinkoje suprantamas plačiau nei grafinis, produktų dizainas ar mados industrija. Į vartotojus orientuotas dizaineriškas mąstymas (angl. „design thinking“) yra priemonė inovacijoms skatinti, produktų ir paslaugų vertei didinti verslo grandinėje, jis skatina kurti novatoriškus verslo modelius, organizacines ir kt. formų netechnologines inovacijas¹⁶. Dizainas pasitelkiant pažangias technologijas skatina žiedinę ekonomiką – pratęsia produkto naudingo gyvavimo ciklą, keičia produkto funkcijas sąsajoje su vartotoju, yra pasitelkiamas produktų perdirbimui, funkcionalumų gerinimui ar atnaujinimui ir pan.¹⁷

¹¹ <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/lietuvos-ukio-sektoriu-finansavimo-po-2020-metu-vertinimas>

¹² <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/lietuvos-ukio-sektoriu-finansavimo-po-2020-metu-vertinimas>

¹³ [Design is key to business success in challenging times | Design Council](#)

¹⁴ [DesignDelivers for Business briefing.pdf \(designcouncil.org.uk\)](#)

¹⁵ GBP – Didžiosios Britanijos svaras sterlingų. 1 GBP atitinka 1,12 €.

¹⁶ Europos Komisija, Komisijos tarnybų darbinis dokumentas „Dizainu grindžiamų inovacijų skatinimo veiksmų plano įgyvendinimas“. [europos komisija briuselis. xxx \[...\]\(2013\) xxx draft komisijos tarnybų darbinis dokumentas dizainu grindžiamų inovacijų ska \(googleusercontent.com\)](#)

¹⁷ https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/circular_by_design_-_products_in_the_circular_economy.pdf

Dizaino pridėtinę vertę ekonomikos augimui ir inovatyvumui demonstruoja ir ilgametė Skandinavijos šalių patirtis, kuriose kryptingai investuojama į skandinaviškojo dizaino plėtrą, pradėdant nuo aktualių bendrojo lavinimo ir studijų programų, dizainą integruojant į technologijų ir verslo studijas¹⁸ ir baigiant, bet neapsiribojant menų ir dizaino inkubatorių, hub'ų, bendradarbiavimo erdvių, net ir bendruomeninių paslaugų pasiūlos formavimu, įtraukiant dizaino paslaugas ir sprendimus (pvz., maker'ių klubai, tekstilės ar inžinerinės kūrybos klubai)¹⁹. Ilgalaiškės ir nuoseklios dizaino politikos rezultatas – Skandinavijos šalių absoliuti ir ilgametė lyderystė tiek tarptautiniame dizaino indekse, tiek ir tarptautiniame inovacijų indekse.²⁰

Europos Sąjungos intelektinės nuosavybės tarnybos (EUIPO) tyrimai rodo, kad mažųjų ir vidutinių įmonių (MVĮ), kurioms priklauso dizaino nuosavybės teisės, pajamos vienam darbuotojui yra 17 proc. didesnės nei tų MVĮ, kurios neturi jokių intelektinės nuosavybės teisių.²¹

Tuo tarpu Lietuvoje trūksta tiek dizaino apimties ir vertę matuojančios statistikos, tiek nuoseklios ir ilgalaikės dizaino plėtros strategijos, tiek ir specializuotų įrankių, orientuotų į dizaino potencialo auginimą. Specializuotos, į kūrėją orientuotos paskatos kurti dizaino sprendimus Lietuvoje visų pirma didintų vietos dizaino kūrėjų pajėgumus, kurie, savo ruožtu, kurtų didesnę naudą šalies ekonomikai ir aplinkosaugai, didintų šalies konkurencingumą vietos bei globalioje rinkoje.

Be didžiulio dizaino potencialo, taip pat ir kitų KKI subsektorių (kompiuterinių žaidimų, leidybos ar architektūros, audiovizualiniai sprendiniai, kultūros ir kūrybinis turinys) pateikimo, platinimo ir sklaidos formos, platformos, jų kokybė ir prieinamumas, gebėjimas atliepti tikslinės rinkos poreikius, turi reikšmingą poveikį kitų verslo sektorių produktų ir paslaugų paklausai bei konkurencingumui.

Vienos iš produktyviausių KKI industrijų – kino, muzikos, scenos meno, vizualiųjų menų, multimedijų, žaidimų ir kt. – yra orientuotos ne tik į vietos rinką. Didelė dalis jų teikiamų paslaugų dėl savo pobūdžio yra ar gali būti sėkmingai eksportuojama. Pastaraisiais metais stebimas pastovus audiovizualinių ir susijusių paslaugų eksporto augimas: Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2017 ir 2018 metais jis augo 40 proc. ir daugiau ir sudarė atitinkamai 6,67 mln. Eur 2016 metais, 9,58 mln. Eur 2017 metais bei 13,42 mln. Eur 2018 metais, o 2019 metais preliminariais duomenimis jis išaugo 57 proc. ir siekė 21,1 mln. Eur. Vis dėlto, nepaisant Lietuvos audiovizualinio sektoriaus eksporto augimo skaičių, kaimyninių šalių – Lenkijos, Estijos, Latvijos – eksporto augimo pajėgumai yra dar kur kas didesni (palyginimui, kaimyninė Estija Eurostat duomenimis jau 2018 metais buvo pasiekusi 22 mln. Eur audiovizualinio sektoriaus eksporto apimtį) ir pastaraisiais metais dar labiau sustiprino savo pozicijas, pasinaudoję Interreg ir kitu viešuoju finansavimu infrastruktūrai plėsti. Dėl aktualių, globalios rinkos poreikius atitinkančių technologinių ir infrastruktūros pajėgumų stokos Lietuvos KKI tampa vis sudėtingiau siūlyti konkurencingas paslaugas arba užtikrinti gamybos apimčių pajėgumus reaguojant į globalią paklausą.

KKI kūrėjai neskatinami, o patys dėl mikroverslų apimties, visų pirma dėl technologinių ir infrastruktūros pajėgumų stokos, yra nepajėgūs imtis naujų, konkurencingo kultūros ir kūrybinio turinio ir formos produktų kūrimo, jų kūrybai panaudojant pažangius technologinius, aukštą pridėtinę vertę kuriančius sprendimus. Todėl reikalinga intervencija į KKI sektoriaus įmonių veiklos pokytį, investuojant į infrastruktūros plėtrą, modernizavimą, veiklos procesų efektyvinimą, sukuriant trūkstamas prielaidas didinti KKI pardavimo pajamas, sukuriamą pridėtinę vertę, eksporto apimtį bei konkurencingumą vietos ir užsienio rinkose, pvz.:

- Originalių dizaino ir rinkodaros sprendimų sukūrimas ir diegimas, pasitelkiant meninę, kultūrinę ir kūrybinę raišką, siekiant aukštos pridėtinės vertės produktų ar paslaugų kūrimo (pvz., leidybos, įgarsinimo, vertimų, fotografavimo, video, muzikos, komunikacijos ir pan. paslaugos ir produktai);
- Skaitmeninių, elektroninių platformų ir pan. kanalų kūrimas kultūros ir kūrybinių produktų ar paslaugų sklaidai (pvz., kino, muzikos, leidybos, žaidimų ir kt. subsektoriuose);
- Pažangių, naujų formų audiovizualinių, virtualios ar alternatyvios realybės kultūros ir kūrybinių produktų gamyba (pvz., tarpsektoriniai (angl. „crossmedia“) kino, muzikos, video žaidimų, renginių ir naujos sklaidos būdų, kanalų derinimo produktai);

¹⁸ https://designfactory.aalto.fi/wp-content/uploads/2019/11/2019_EJE_Bjorklund_et_al-Design_Factories.pdf

¹⁹ Design+, organizational renewal and innovation through design, Aalto University, Helsinki 2019. <https://drive.google.com/file/d/1AtVEV4rqa3VHDjgNswHozaE2-bG14MNW/view>

²⁰ <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2020-report#>; <https://core.ac.uk/download/pdf/80709211.pdf>

²¹ <https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/design-definition>

- KKI produktų arba paslaugų transformavimas į naujas skaitmenines ar žiedinę ekonomiką skatinančias formas (pvz., leidybos, žaidimų, dizaino, muzikos, kino ir kt. subsektoriuose) ir kt.

Problemos sprendimas prisidės ir prie Lietuvos 2030 bendrojo plano sprendinio Nr. 181 ir sprendinius²² įgyvendinančių veiklų prioriteto Nr. 12.10.

1.1.2. Nepakankamai išplėtotą KKI tinklaveiką, tarptautinis ir tarpsektorinis bendradarbiavimas neužtikrina tarptautinio KKI konkurencingumo

„Kurk Lietuvai“ atliktoje studijoje „Kūrybinių industrijų plėtra Lietuvoje. ES šalių praktika“²³ pastebima, kad dėl verslo tarpsektoriškumo KKI būtina nuolat ieškoti ir palaikyti verslo partnerystes tiek su kitų sektorių verslais, galinčiais įvertinti ir efektyviai naudoti KKI sprendimus kaip veiksmingą resursą savo sektorių plėtrai ir transformacijai, tiek ir su tarptautiniais KKI partneriais, galinčiais padėti KKI pereiti iš lokaliai į globalias rinkas, pasiekti tarptautines auditorijas, o taip pat kooperuotis ir dalintis būtiniais technologiniais, infrastruktūros, žmogiškaisiais, organizaciniais ir kitais globaliam veikimui būtiniais resursais, kurių pavienės lokaliai mikro įmonės nėra pajėgios užsitikrinti savarankiškai ir izoliuotai nuo globalios KKI pasiūlos.

Tačiau tiek Lietuvoje, tiek ir tarptautinėje erdvėje trūksta abipusio pasitikėjimo, KKI veikimo specifika ir kuriama vertė vis dar mažai žinoma kitiems sektoriams, o pačios KKI dėl dominuojančių mikro verslų ir lokalaus veikimo stokoja žmogiškųjų ir finansinių resursų bei specifinių žinių ir patirties, tikslingai orientuotos į tarptautinę plėtrą ar tarpsektorinių partnerių paiešką, todėl reikalingos paskatos ir išoriniai tarpininkai, kurie padėtų užmegzti ir palaikyti tvirtas partnerystes. Būtina stiprinti egzistuojančių KKI klasterių ir inkubatorių partnerystės kultūrą Lietuvoje, skatinti jų plėtrą, atitinkamai, įsitraukimą į tarptautinius tinklus ir pozicijų juose stiprinimą.

KKI sektoriui siekiant kurti konkurencingus produktus ir paslaugas svarbu stiprinti įvairiapusišką KKI sektoriaus tinklaveiką su:

- kitomis KKI sektoriaus įmonėmis, klasteriais ir inkubatoriais vietos, regioniniu ir tarptautiniais lygmenimis;
- pramonės ir paslaugų sektoriais, kurie KKI gali pasitelkti kaip resursą savo konkurencingumo ir vertės augimui;
- viešųjų paslaugų ir NVO sektoriais, sprendžiant socialinius iššūkius ir kuriant socialines inovacijas;
- mokslo, studijų institucijomis ir kt.

Tinklaveikos ir bendradarbiavimo skatinimas prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano sprendinio²⁴ Nr. 179 įgyvendinimo.

1.1.3. Kompetencijų ir gebėjimų efektyviai plėtoti ir naudoti KKI potencialą ir susijusių su rinkų pažinimu, eksporto plėtos, inovacijų ir verslo sprendinių diegimu stoka

Viena pasikartojančių KKI įmonių nefinansavimo ES investicijomis, paskolomis ar kitais išoriniais finansavimo šaltiniais priežasčių yra kompetencijų stoka, žinių trūkumas. Kompetencijų ir gebėjimų trūkumas stabdo KKI įmonių potencialą, todėl svarbu sudaryti sąlygas KKI įmonėms pažinti rinkų galimybes, sektorių sinergijos potencialą, skatinti eksporto plėtos, inovacijų ir verslo sprendinių diegimą.

²² <http://www.bendrasisplanas.lt/konkretizuotu-sprendiniu-medziaga/>

²³ Kūrybinių industrijų plėtra Lietuvoje. ES šalių praktika, 2017 m., „Kurk Lietuvai“. <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2017/04/KKI-pletra-ES-saliu-praktika.pdf>

²⁴ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

Kūrybinių ir kultūrinių kompetencijų ugdymo poreikį ir svarbą ekonomikai, socialinio kapitalo formavimui, identifikuoja ir Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 metų vertinimas (*Exit strategija*), kuriame siūloma naujo laikotarpio (2021–2030 m.) intervencijas nukreipti į kultūrinio verslumo (bendruomeniškumo) skatinimą, vietos lyderių ugdymą ir įgalinimą, vietos kultūros išteklių naudojimą paslaugų kūrimui, regiono patrauklumo didinimui.²⁵

Įvairūs KKI sektoriaus tyrimai nurodo, kad geriausi intervencijų rezultatai pasiekiami sutelkiant įvairius finansavimo šaltinius ir kartu pasiūlant nefinansines paramos ir vystymo priemones. Nefinansinių KKI įmonių paramos priemonių poreikis nustatytas ir viešųjų konsultacijų su KKI sektoriaus atstovais metu. Lyginant su kitais sektoriais, tiesiogiai į KKI sektorių nukreiptų skatinamųjų priemonių nebuvo, todėl siekiant panaudoti esamą sektoriaus potencialą orientuojantis į aukštos pridėtinės vertės ekonomikos plėtrą tikslinga formuoti taiklias skatinamojo poveikio priemones sektoriaus vystymui ir transformacijai. Nefinansinės verslo paramos priemonės ypač aktualios vidurio ir vakarų Lietuvoje siekiant auginti ir išnaudoti esamą potencialą, kurio konkurencinės galimybės dėl žmogiškųjų išteklių, patirties stokos ir lokalaus veikimo yra ženkliai mažesnės nei sostinės regione.²⁶

Nefinansinės KKI smulkaus ir vidutinio verslo vystymo, NVO paramos priemonės ir platformos pasitelks projektų vystytojus, kurie KKI sektorių orientuos į aukštos pridėtinės vertės kūrimą ir plėtrą bendradarbiaujant su kitomis pramonės ir paslaugų MVĮ.

Tikslingai KKI poreikiams suformuotos talentų pritraukimo programos, konsultacijos ir mentorystė dėl verslo vystymo, plėtros, vertės kūrimo grandinių formavimo, veiklos procesų gerinimo ir rinkodaros sprendimų, įskaitant žiedinės ir skaitmeninės transformacijos, eksporto galimybių, tarptautiškumo ir pan., skatintų aukštą pridėtinę vertę kuriančių produktų ir paslaugų kūrimą, konkurencingumą ir eksporto augimą.

1.1.4. Finansavimo šaltinių, įskaitant finansines priemones (akceleravimo fondų, rizikos kapitalo, paskolų, garantijų ir kt.) prieinamumo trūkumas

Remiantis Verslo finansavimo 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis [išankstinio vertinimo ataskaita](#)²⁷ (toliau – Vertinimas), nors šiuo metu Lietuvos startuolių ekosistemoje netrūksta investicijų ir fondų, pasiryžusių investuoti į inovatyvius verslus, pagrindine kliūtimi vystyti verslą patys startuoliai įvardija finansų stoką – 42 proc. Smulkaus ir vidutinio verslo (SVV) subjektų Vertinimo apklausoje nurodė, kad finansavimas nebuvo suteiktas arba buvo suteiktas mažesnis nei prašytas: 44 proc. atvejų dėl užstato trūkumo, o 27 proc. atsakiusiųjų SVV subjektų nurodė investuotojo nekompetenciją ir žinių trūkumą, vertinantį KKI kaip rizikingą ir ankstyvos stadijos projektą. Tuo tarpu finansiniai tarpininkai išskiria tokias pagrindines finansavimo nesuteikimo priežastis: rinkoje įsitvirtinusių įmonių investicijų į plėtrą atveju – nepakankami finansiniai rodikliai ir kapitalo trūkumas; startuolių ar MTEPI veiklų atveju – kompetencijų trūkumas ir per didelė rizika, tenkanti finansų tarpininkui.

Atliekant Vertinimą buvo nustatytas poreikis specializuotoms akseleravimo programoms. Vertinimo metu nustatyta, kad 2014–2020 m. ES SF investicijų laikotarpiu nebuvo sudarytos reikiamos specifinės sąlygos konkrečioms sektoriams, tokiems kaip KKI, dalyvauti akseleravimo programose, gaunant tikslinių žinių ir kompetencijų tolimesniam verslo vystymui, kas nepaskatino KKI sėkmingai pasinaudoti finansiniais ir kitais paramos instrumentais ir apribojo KKI potencialo ir konkurencingumo augimo prielaidas.

Nepaisant KKI potencialo, svarbu įvertinti ir tai, kad COVID-19 pandemija kritiškai paveikė KKI dėl staigaus ir didžiulio pajamų praradimo, ypač mažesnius rinkos dalyvius, mažas bendroves ir laisvai samdomus specialistus, būdingus šiam sektoriui. Tvarūs verslo modeliai pandemijos metu ir po jos yra būtini sektoriaus potencialo palaikymui, siekiant išvengti nepataisomos ekonominės ir socialinės žalos. Todėl vienas pagrindinių uždavinių yra taikyti priemones, kurios trumpuoju laikotarpiu palengvintų neigiamą

²⁵ <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/lietuvos-ukio-sektoriu-finansavimo-po-2020-metu-vertinimas>

²⁶ 83 proc. KKI įmonių registruotos ir veikia sostinės regione, Lietuvos statistikos departamentas. <https://osp.stat.gov.lt/verslas-lietuvoje-2020/veikiancios-svv-imonos>

²⁷ Verslo finansavimo 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis išankstinis vertinimas (2019–2020), Finansų ministerija.

<https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/verslo-finansavimo-2014-2020-metu-europos-sajungos-strukturiniu-fondu-lesomis-isankstinis-vertinimas>

poveikį ir vidutinės trukmės laikotarpiu sukurtų naujas galimybes įvairiems viešiesiems, privatiems ir ne pelno siekiantiems subjektams, užsiimantiems kultūros ir kūrybos produkcija²⁸.

1.2. Nesisteninga ir neišsami KKI sektoriaus duomenų stebėseną neužtikrina veiksmingų ir savalaikių intervencijų.

Trūksta sistemingo ir nuoseklaus KKI sektoriaus statistinių duomenų rinkimo ir stebėsenos, fragmentiški vertinimai nepilnai atskleidžia KKI sektoriaus potencialą, neparodo realaus indėlio ir vaidmens ekonomikos struktūroje, neužtikrina palyginamumo su tarptautiniais duomenimis, todėl nesudaromos prielaidos kryptingoms valstybės intervencijoms (pvz., kuris KKI subsektorius generuoja didžiausią apyvartą ar eksportą ir tikslinių intervencijų šiuo metu nereikalauja, o kuris turi didžiausią potencialą augti ateityje). Pavyzdžiui, pagal egzistuojančią ekonominės veiklos rūšių klasifikatorių (EVRK) struktūrą ar profesijų sąrašą kol kas nėra galimybės įvertinti dizaino kuriamos ekonominės vertės Lietuvos ekonomikai, nors Jungtinės Karalystės ir kitų šalių duomenys nuosekliai patvirtina šio KKI subsektoriaus lemiamą įtaką ekonomikos transformacijai, pridėtinės vertės augimui ir inovacijoms.²⁹

UNESCO duomenimis KKI sukuria daugiau kaip 3 proc. Pasaulio ekonomikos BVP, yra pats didžiausias jaunimo (1–29 m.) darbdavys, kuriantis virš 30 mln. darbo vietų, o KKI indėlis į skaitmeninę ekonomiką sudaro 200 mlrd. JAV dolerių nuo 2013 m. ir kasmet dinamiškai auga.³⁰ Tuo tarpu Lietuvos statistika, dėl jau minėtų EVRK, profesijų sąrašo struktūros ir kitų sisteminių ribotumų negali pateikti objektyvių duomenų aktualiais pūjviais, parodančiais KKI kuriamą socialinę ir ekonominę vertę, arba tokie duomenys demonstruoja ženkliai mažesnes nei tarptautinių tyrimų lyginamąsias reikšmes, nors atskiri tarptautiniai tyrimai ir konstatuoja vieną sparčiausių Lietuvos KKI augimo tempų ES.

Todėl būtina glaudžiai bendradarbiaujant su Lietuvos statistikos departamentu ir STRATA sukurti ir plėtoti statistinių duomenų rinkimo ir analizės sistemą, įgalinančią nuosekliai vykdyti KKI sektoriaus stebėseną, analitiką, užtikrinant kryptingą ir specifiskai KKI potencialą įgalinantį valstybės intervencijų į KKI sektorių planavimą, kiekybinį ir kokybinį situacijos ir investicijų rezultatų vertinimą.

Ši priežastis sprendžiama tęsiant kultūros statistikos sistemos tobulinimo procesą.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.1 uždavinys. Skatinti gyventojus dalyvauti kultūrinėse veiklose ir prisidėti prie kultūros plėtros.

2. Problema: Neaktyvus gyventojų dalyvavimas kultūroje ir netolygus jos vartojimas nesutelkia kultūros potencialo sąmoningai visuomenei ugdyti.

Gyventojų aktyvumo stoka kultūrinėse kūrybinėse veiklose pasireiškia nepakankamu gyvai kultūroje dalyvaujančiųjų skaičiumi. Įvairioms visuomenės grupėms trūksta motyvacijos ir sąmoningumo įsitraukti į kultūrinį gyvenimą kaip į prasmingą, jų gyvenimą praturtinančią veiklą. Nepakankamas aktyvumas kultūroje argumentuojamas nepasitenkinimu kultūros paslaugų kokybe, nevienodu prieinamumu skirtingoms socialinėms grupėms bei gyvenantiems atokiau nuo didžiųjų miestų. Gyventojų aktyvumas kultūroje vertinamas a) kaip tiesioginis dalyvavimas kultūros veiklose, b) kaip socialinis dalyvavimas ir savanorystė bei c) kaip kultūros naudojimas (vartojimas ir lankymas).

²⁸ <https://www.oecd.org/cfe/leed/culture-webinars.htm>

²⁹ Europos Komisija, Komisijos tarnybų darbinis dokumentas „Dizainu grindžiamų inovacijų skatinimo veiksmų plano įgyvendinimas“.

<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:xibz8zk4A64J:https://ec.europa.eu/docsroom/documents/13203/attachments/1/translations/lt/renditions/pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>

³⁰ https://en.unesco.org/sites/default/files/eng_sdg_moment_culture_in_the_vnrs_flyer_final_0.pdf

Nepakankamo visuomenės domėjimosi kultūra ir dalyvavimo kultūriniame gyvenime problema buvo identifikuota jau Kultūros objektų aktualizavimo 2014–2020 metų programoje (KOAP)³¹, numatant sprendimą: aktualizuoti kultūros objektus, skatinant aktyvesnį visuomenės dalyvavimą kultūros veiklose, didinant kultūros prieinamumą ir aktualumą didesnei visuomenės daliai, įtraukiant kuo įvairesnes visuomenės grupes. Įgyvendinant KOAP į kultūros paveldo ir infrastruktūros objektų aktualizavimą iš viso investuota 360 mln. Eur (192 mln. Eur ES lėšų, 26 mln. Eur Valstybės biudžeto bendrojo finansavimo lėšų, 28 mln. Eur savivaldybių lėšų ir 114 mln. Eur nuosavo indėlio privačios, valstybės ir savivaldybių lėšos), nors 2014 m. nustatytas kur kas didesnis – virš 1 mlrd. Eur investicijų poreikis. 2014–2020 m. investicijomis skirtas finansavimas 46 kultūros paveldo ir 73 kultūros infrastruktūros objektų modernizavimui, kuriuose sukurtas 2 mln. papildomų apsilankymų srautas per metus. Vienas į kultūros paveldą ar infrastruktūrą investuotas euras sukuria 3,25 euro socialinės-ekonominės naudos. Tačiau tik 27 proc. viso investicijų poreikio buvo išspręsta per 2014–2020 m. ES investicijų laikotarpį ir tik 30 proc. visų kultūros paveldo objektų yra tinkami ir pritaikyti lankymui.

KOAP numatytais kultūros objektų aktualizavimo investicijomis pasiekti papildomi lankytojų srautai sukūrė palankias prielaidas dalyvavimo kultūroje ir kultūros vartojimo didėjimui, tačiau vien infrastruktūros modernizavimas iškeltos problemos negalėjo išspręsti, be kita ko, ir pats infrastruktūros modernizavimo poreikis nebuvo pilnai atliktas dėl riboto finansavimo galimybių 2014–2020 m. investicijomis. Visuminiam aktyvaus dalyvavimo kultūroje ir sąmoningo kultūros vartojimo problemos sprendimui būtinos kompleksinės tiek infrastruktūros modernizavimo, tiek ir „minkštosios“ kultūros veiklų aktualizavimo, transformavimo priemonės, atliepiančios šiuolaikinės visuomenės poreikius ir kintantį globalizacijos, skaitmenizacijos, pandemijos kontekstą.

Kultūros ministerijos 2020 m. atlikto tyrimo „[Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis](#)“ (toliau – Tyrimas³²) duomenys rodo nepakankamą Lietuvos gyventojų aktyvumą kultūriniame gyvenime:

- 45,4 proc. gyventojų patys aktyviai dalyvauja kultūros veiklose;
- 41,8 proc. gyventojų dalyvauja kultūrinėse veiklose mažuose miesteliuose ir kaimuose;
- 20,9 proc. gyventojų kultūros veiklose yra dalyvavę savanorystės, mecenatystės, labdaros ar bendruomeninės veiklos pagrindu;
- 52 proc. gyventojų per pastaruosius 12 mėn. yra pasinaudoję 4 ar daugiau skirtingų kultūros sričių paslaugomis.

57,4 proc. visuomenės narių yra linkusių dalyvauti kultūros ir meno veiklose ir implikuoja potencialą didinti aktyviai dalyvaujančiųjų gretas, taip pat ieškoti priemonių sudominti kultūros veiklomis tuos, kurie šiuo metu polinkio neišreiškia, arba sudaryti palankesnes sąlygas jų prieinamumui.

Šios problemos priežasčių sprendimas paskatins gyventojus aktyviau naudotis kultūros produktais ir jiems skirti dalį savo pajamų, taip pat tiesiogiai dalyvauti ir aktyviai prisidėti prie kultūros puoselėjimo. Sprendžiama problema tiesiogiai užtikrins NPP strateginio tikslo rodiklių pasiekimą, t. y. didinti gyventojų kultūros vartojimą ir dalyvavimą kultūros veiklose, mažinti kultūros paslaugų fizinio ir finansinio prieinamumo bei kokybės stoką, taip pat mažinti šalyje kultūrinę atskirtį, kuri trukdo piliečiams lygiomis galimybėmis gyventi turiningą kultūrinį gyvenimą, o tai reiškia turėti ir sveiko, pilnaverčio socialinio, ekonominio gyvenimo sąlygas. Taip pat siekiama sudaryti sąlygas formuoti kūrybingoms asmenybėms, stiprinti individualias kultūrinės kompetencijas integruojant kultūrinį ir kūrybinį turinį į formaliojo ir neformaliojo švietimo sistemą, formuoti kultūros paklausą, didinti jos svarbos suvokimą ir skatinti prie jos aktyviai prisidėti pačius gyventojus, skleisti filantropijos tradiciją.

Problemos priežastys:

³¹ <https://lrkm.lrv.lt/lt/veikla/finansuojamos-programos/valstybes-investiciju-programa/teises-aktai-2/kulturos-objektu-aktualizavimo-2014-2020-metu-programa>

³² KM atliktas tyrimas „Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis“ (2020) [GYVENTOJU-DALYVAVIMAS-KULTUROJE-IR-PASITENKINIMAS-KULTUROS-PASLAUGOMIS-2020.pdf](#) (www.kulturostyrimai.lt)

2.1. Neužtikrintas kokybiškų, profesionalių, įvairių kultūros paslaugų tolygus prieinamumas ir pritaikymas tikslinių grupių poreikiams riboja gyventojų įtrauktį į kultūrinį gyvenimą.

Nors 2020 m. Tyrimo duomenys rodo, kad 69,4 proc. gyventojų palankiai vertina kultūros prieinamumą, remiantis Erdvinės kultūros paslaugų analizės³³ duomenimis, bazinio kultūros paslaugų paketo reto dažnumo poreikio (aukštos meninės vertės) kultūros paslaugų prieinamumas 2019 m. siekė tik 28 proc., todėl šios priežasties sprendimais siekiama jį gerinti iki 50 proc. 2030 metais.

2020 m. Tyrimo duomenimis, gyventojų pasitenkinimas kultūros paslaugų kokybe nuo 2014 metų nuolat mažėjo (2014 m. – 75,9 proc., 2017 m. – 72,1 proc., 2020 m. – 70,6 proc.). Taip pat įvairiose kultūros srityse stebimi kultūros paslaugų kokybės, prieinamumo, vartojimo ir dalyvavimo jose netolygumai geografiniu ir sociodemografiniu aspektais.

2.1.1. Aukštos meninės vertės nacionalinio ir tarptautinio lygmens paslaugos netolygiai prieinamos visoje šalies teritorijoje ir skirtingoms visuomenės grupėms.

Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano valstybės teritorijos erdvinio vystymo kryptių ir teritorijos naudojimo funkcinių prioritetų – koncepcijos (toliau – Lietuvos 2050 bendrojo plano koncepcija)³⁴, LR teritorijos bendrojo plano 2030 sprendinių ir 2021–2030 m. plėtros programų rengimo kontekste kultūros paslaugų prieinamumas vertinamas ir sprendžiamas keturiais lygmenimis (būtinąjo, dažno, vidutinio dažnumo ir reto dažnumo poreikio), kurie sudaro bazinį kultūros paslaugų rinkinį.

2020 m. programos „Kurk Lietuvai“ atliktos „Erdvinės kultūros paslaugų tinklo analizės“ duomenimis, Lietuvoje didžioji dauguma (80 proc.) kultūros įstaigų ir organizacijų teikia vietinio lygmens (būtinąjo poreikio) kultūros paslaugas. Palyginimui, kiek aukštesnio savivaldybės lygmens (dažno poreikio paslaugas) teikia 15 proc. kultūros organizacijų, regioninio lygmens (vidutinio dažnumo) – 3 proc., o nacionalinio ir tarptautinio lygmens (reto dažnumo) – vos 2 proc. Lietuvos regionų gyventojams labiausiai trūksta aukšto, nacionalinio ir tarptautinio lygio kultūros paslaugų, tokių kaip profesionalaus scenos meno (teatro, šokio, cirko, koncertų), kokybiškų festivalių, kurie sudomintų vietos gyventojus, didintų kultūros turinio pasiūlos įvairovę, ugdytų žiūrovų kultūrinę savivoką. Teatro paslaugos daugumoje regionų apsiriboja tik dramos teatru, trūksta didesnės įvairovės šokio ir muzikinio teatro pasirodymų.

Detalus kultūros paslaugų lygmenų prieinamumas:

Būtinąjo poreikio – kasdienio naudojimo kultūros paslaugos prieinamos 99,6 proc. Lietuvos gyventojų. Jas teikia vietinės miesto ar miestelio viešosios bibliotekos, kultūros centro filialas ar padalinys, taip pat vietinės bendruomenės. Paslaugos apima interneto prieigą, bibliotekų skaityklas, leidinių skolinimą, mėgėjų meno kolektyvų, būrelių veiklas, kultūrinę edukaciją ir bendruomenines šventes. Rekomenduojama palaikyti jų gyvybingumą, infrastruktūros tolygumą, išspręsti ryškesnius regioninius netolygumus.

Dažno poreikio – į savivaldybės, miesto ar miestelio gyventojus orientuotos kultūros paslaugos prieinamos 99,6 proc. Lietuvos gyventojų. Paslaugos apima kino peržiūras, teatrų, muziejų lankymą, koncertus, festivalius, taip pat auditorijos vystymo veiklas – susitikimus, diskusijas su kūrėjais ir pan. Svarbu palaikyti šias paslaugas teikiančių įstaigų ir organizacijų tinklą, infrastruktūros tolygumą, rūpintis siūlomų paslaugų dažnumu, auditorijos lūkesčių patenkinimu, renginių informacijos sklaida, išspręsti ryškesnius regioninius netolygumus.

³³ <http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2020/11/Erdvin%C4%97-analiz%C4%97-i%C5%A1samiai.pdf>

³⁴ 2020 m. birželio 4 d. LR Seimo nutarimas Nr. XIII-3021 Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano valstybės teritorijos erdvinio vystymo kryptių ir teritorijos naudojimo funkcinių prioritetų patvirtinimo. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/124b7b10b12e11ea9a12d0dada3ca61b?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=6355fe92-fd5b-4613-894e-c42eb599ef49>

Vidutinio dažnumo poreikio – į viso regiono (apskrities) gyventojų poreikių tenkinimą orientuotos kultūros paslaugos prieinamos 74,1 proc. Lietuvos gyventojų. Paslaugos apima retų leidinių skaityklos apskrities bibliotekose, profesionalių teatrų, muziejų lankymą, koncertus, festivalius, parodas bei valstybinių koncertinių įstaigų, teatrų, muziejų gastroles. Tai netolygiausiai prieinamos paslaugos regione. Regionuose kokybiškas kultūrinės paslaugas įmanoma plėtoti pritraukiant kultūrinį turinį iš didžiųjų miestų ar užsienio, tačiau tam reikia išspręsti šiuos trukdžius:

- 1) Dalyje regioninių centrų nėra profesionalios muzikos ar scenos menų kolektyvų gastrolėms ar keliaujančioms vizualaus meno parodoms eksponuoti pritaikytų erdvių. Regioninių centrų kultūros paslaugų infrastruktūra turi būti pritaikyta kokybiško kultūrinio turinio sklaidai arba tam tikslui būtina pritaikyti ir kūrybiškai panaudoti alternatyvias erdves, paveldo objektus, viešąsias erdves;
- 2) Savivaldybėse, kuriose vietos valdžia į kultūros funkcijų įgyvendinimą įsitraukia vangiau, kultūros pasiūla menkliau atitinka auditorijos poreikius, neefektyviai organizuojamos kultūros paslaugų rinkodaros veiklos, gyventojams mažiau prieinamos profesionalaus meno paslaugos, kokybiška kultūros edukacija ir kūrybinės veiklos, juos ribotai pasiekia užsienio kultūros reiškiniai;
- 3) Nepakankamas savivaldybių ir bendruomenių bendradarbiavimas ir susitelkimas bendriems projektams, siekiant pritraukti aukštos meninės vertės kultūros paslaugas regionų gyventojams;
- 4) Šio lygmens paslaugų prieinamumo užtikrinimas, turėtų būti orientuotas į regioninių centrų kultūros įstaigų tinklo veiklos gerinimą ir infrastruktūros pritaikymą profesionalioms paslaugoms.

Būtinio, dažno ir vidutinio dažnumo poreikio kultūros paslaugų prieinamumo gerinimas sprendžiamas Vidaus reikalų ministerijos 2021–2030 m. Regionų plėtros programos apimtyje.

Nacionalinio ir tarptautinio lygmens (reto dažnumo poreikio) kultūros paslaugas teikia LR kultūros ministerijos pavaldumo kultūros ir meno įstaigos: nacionaliniai muziejai, nacionaliniai dramos teatrai, Lietuvos nacionalinis operos ir baletas, Nacionalinė filharmonija, Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, nacionalinės parkų direkcijos ir valstybės archyvai. Šios įstaigos kuria, organizuoja, pristato ir tarptautinio lygmens renginius ir kūrinius. Pilnas nacionalinio lygmens paslaugų rinkinys yra prieinamas tik Vilniuje. Taip pat ir Kultūros ministerijos pavaldumo valstybinių (ne nacionalinių) įstaigų paslaugos, priskirtos vidutinio dažnumo poreikio paslaugų lygmeniui, gali ženkliai prisidėti prie aukštos meninės vertės paslaugų didesnės sklaidos ir geresnio prieinamumo ne tik sostinės regione.

Sprendžiant aukštos meninės vertės paslaugų prieinamumą orientuojamasi ne į regioninių kultūros centrų tinklo plėtrą, o į priemones, kurių pagalba aukštos meninės vertės paslaugos taptų prieinamos kiekvienam gyventojui, t. y. gerinant nacionalinio ir valstybinio lygmens paslaugų mobilumą regionuose ir (arba) atvykimo iki jų sąlygas regionų gyventojams. Kur įmanoma, planuojama skatinti pritaikyti nacionalinių ir valstybės kultūros įstaigų pasirodymus paprastesnės scenos infrastruktūrai regioniniuose centruose, taip pat miestų viešosiose erdvėse. Taip pat vis aktualesni tampa virtualūs, skaitmeniniai sprendimai kultūros paslaugoms pristatyti ir teikti.

Pandemijos metu išryškėjo poreikis skaitmeniniam kultūros turiniui. Visuomenė įpratė naudotis e-paslaugomis ir produktais grįžta skaitmeniniais kultūros ištekliais darbo, mokslo ir laisvalaikio tikslais, ieškoti informacijos ar susipažinti su skaitmeniniu turiniu atminties įstaigų valdomose valstybės informacinėse sistemose: lankytis virtualiose parodose, edukacinėse programose ir kūrybinėse dirbtuvėse, kino platformose, virtualiuose teatro ir muzikos renginiuose ar susipažinti su pavieniais kultūros objektais ir jų kolekcijomis. Tokių produktų poreikis išliks ir ateityje, todėl tikslinga plėsti jų įvairovę ir sklaidą.

Pažymėtina, kad Skaitmeninės³⁵ ekonomikos ir visuomenės indekse 52 balais įvertinta Lietuva yra keturiolikta iš 28 Europos Sąjungos valstybių narių. Pagrindinius naudojimosi skaitmeninėmis technologijomis įgūdžius turi 56 proc. gyventojų, tuo tarpu ES vidurkis – 58 proc., pagal šį rodiklį Lietuva užima 14 vietą ES. Aukštesnius nei pagrindinius naudojimosi skaitmeninėmis technologijomis įgūdžius turi 32 proc. Lietuvos gyventojų (15 vieta ES, ES vidurkis – 33 proc.). Už žmogiškąjį kapitalą (naudojimosi skaitmeninėmis technologijomis įgūdžius) 43,8 balo įvertinta Lietuva yra aštuoniolikta iš ES valstybių. Galima daryti prielaidą, kad gyventojų skaitmeninis raštingumas ir gebėjimai naudotis suskaitmenintu kultūros turiniu lieka vienu iš svarbiausių šiuolaikinio raštingumo elementų, leidžiančių paversti žinojimą praktiniu instrumentu ir kūrybiškai jį taikyti įvairiais lygiais ir formomis. Todėl svarbu sudaryti sąlygas nuolatiniam gyventojų mokymui (-si) naudotis skaitmeninėmis kultūros paslaugomis ir turiniu.

Šiuolaikinės visuomenės poreikiai ir 2020 m. prasidėjusios visuotinės pandemijos padariniai, kai buvo sutrikdyta kultūros, meno ir kitų sričių įstaigų veikla visame pasaulyje, iš esmės paskatino skaitmeninę transformaciją pabrėžiant informacinių technologijų svarbą bei aukštos kokybės elektroninių paslaugų ir elektroninių produktų, grįstų kultūros ir kultūros paveldo turiniu, poreikį visuomenei.

Pandemija taip pat išryškino itin mažą kultūros turinio ir paslaugų prieinamumą. 2020 m. atliktas Tyrimas parodė, kad tik apie 16 proc. Lietuvos gyventojų karantino metu dalyvavo virtualiose kultūros veiklose ar naudojo skaitmeninėmis viešosiomis kultūros paslaugomis ar produktais. Tyrimas atskleidė akivaizdų virtualių (elektroninių) kultūros paslaugų ir skaitmeninio turinio pasiūlos ir įvairovės trūkumą ir neužtikrintą prieinamumą prie skaitmeninių ir suskaitmenintų kultūros išteklių bei paslaugų. Elektroninės paslaugos ir skaitmeninis turinys yra vienas iš efektyviausių paslaugų prieinamumo didinimo būdų, ypač pažeidžiamoms gyventojų grupėms, kuris suteikia galimybes pasinaudoti paslaugomis, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos ar turint tam tikrų apribojimų (amžiaus, negalios ir pan.). Remiantis Kultūros ministerijos Kultūros paveldo skaitmeninio statistikos ataskaitos už 2020 m. duomenimis, suskaitmeninta tik 10 proc. kultūros paveldo objektų, o pakartotinio kultūros duomenų antrinio panaudojimo galimybės yra itin mažos (atverta apie 10 proc. suskaitmeninto kultūros paveldo objektų). Maža suskaitmeninto ir atverto kultūros paveldo objektų dalis lemia neefektyvų kultūros išteklių valdymą, atvėrimą ir panaudojimą mokslo ir verslo poreikiams, skaitmeninių sprendimų kūrimui, kultūros turiniu grįstos ekonomikos plėtrai. Skaitmeniniai sprendimai nėra maksimaliai pritaikyti įvairių negalią turintiems asmenims, nėra visapusiškų prielaidų jiems be papildomos pagalbos integruotis į visuomenę. Trūksta audiovizualinių priemonių informacijos prieinamumui regos negalią turintiems asmenims užtikrinti. Be to nėra užtikrinta, kad asmenys, naudojantys įvairius bendravimo būdus, turėtų galimybę visapusiškai bendrauti ir keistis informacija bei naudotis atitinkamomis paslaugomis ir priemonėmis.

Susiduriama su šiomis kultūros išteklių skaitmeninio problemomis: stokojama duomenų apdorojimo efektyvumo, nes iki šiol, remiantis Kultūros paveldo skaitmeninio statistikos ataskaitos už 2020 m. duomenimis, suskaitmeninta tik apie 10 proc. kultūros paveldo objektų ir tai nesudaro kritinio kiekio duomenų, kad juos būtų galima plačiai naudoti skaitmeniniams sprendimams kurti; trūksta sąsajumo, nes kultūros duomenis kaupiančiose valstybės informacinėse sistemose iki šiol nediegiamos ir nenaudojamos šiuolaikinės technologijos metaduomenų apdorojimui, paieškai ir navigacijai, todėl procesas trunka ilgai, reikalauja daug žmogiškųjų išteklių, duomenys sunkiai randami ir prieinami, nėra sąveikūs ir juos sudėtinga pakartotinai naudoti; ribota kultūros išteklių intelektinė (nemokant kalbos ar neturint specialiųjų žinių objektui surasti) ir socialinė prieiga specialiuosius poreikius turintiems žmonėms, o į tikslines grupes (vaikams, senjorams) orientuoto ir diferencijuoto inovatyvaus turinio (produktų), ypač grįsto kultūros turiniu, visai nėra; žemos pakartotinio kultūros duomenų antrinio panaudojimo galimybės, nes duomenys nėra atverti, jų negalima nemokamai, lengvai ir laisvai panaudoti kūrybiniais sprendimams. Tai lėmė tik nuo 2019 m. pradėtas skaitmeninio ir suskaitmeninto kultūros paveldo ženklėjimas atvira turinio prieiga, nes iki tol buvo taikytos kitos technologijos, todėl, remiantis Kultūros paveldo skaitmeninio statistikos ataskaita už 2020 m., tik apie 10 proc. viso suskaitmeninto kultūros paveldo turinio, skelbiamo pagrindiniuose Lietuvos skaitmeninto kultūros paveldo vartuose www.epaveldas.lt, yra paženklinanti atvira turinio prieiga.

³⁵ desi2019langLithuania.pdf (www.lrv.lt)

Elektroninių paslaugų ir skaitmeninio kultūros turinio prieinamumo didinimo ir pritaikymo pažeidžiamoms ar turinčioms tam tikrų apribojimų (amžiaus, negalios ir pan.) gyventojų grupėms sprendiniai tiesiogiai prisideda prie 2021–2030 metų nacionalinio pažangos plano horizontaliojo principo „lygios galimybės visiems“ įgyvendinimo. 2.1 priežasties problematika ir sprendiniai prisidės prie šių Lietuvos 2030 bendrojo plano sprendinių³⁶ Nr. 172, 174, 175, 178, 182, 183 ir 184 įgyvendinimo.

2.1.2. Kultūros turinio raiškos formos ir sklaidos priemonės neatitinka individualių vartotojų bei socialinių grupių poreikių ir lūkesčių.

Palyginus su ankstesnių apklausų duomenimis, 2020 m. Tyrime gerokai daugiau teigiančiųjų, jog dalyvauti kultūriniame gyvenime neįdomu ar turima kitokių interesų (34 proc., palyginti su 25–28 proc. ankstesniuose tyrimuose), o teigiančiųjų, kad tai daryti per brangu – gerokai mažiau (23 proc., palyginti su 36–37 proc.). Panašu, kad kylančios gyventojų pajamos ir nemokamų renginių gausa leidžia vis daugiau žmonių rasti sau tinkamą kultūrinę veiklą. Iš kitos pusės, gyventojai vis dažniau pasijunta nesuinteresuoti, jiems neįdomu. Taip pat pastebimas informacijos apie paslaugas poreikio augimas – teigiančiųjų, kad jos trūksta, dalis paaugo nuo 8 proc. 2014 m. iki 15 proc. 2020 m.

Atsižvelgiant į sumažėjusį gyventojų pasitenkinimą kultūros paslaugų kokybe ir suinteresuotumą dalyvavimu kultūros veiklose, būtina peržiūrėti kultūros įstaigų teikiamų paslaugų ir sukuriama kultūros turinio sklaidos būdus, prisitaikant prie dinamiškos šiuolaikinės visuomenės poreikių. Svarbu sudaryti sąlygas kurti ir plėtoti integralias virtualių paslaugų platformas, kurios leistų plėsti auditoriją, didinti kokybiškų paslaugų įvairovę ir prieinamumą visiems Lietuvos gyventojams, taip pat skatinti naujas kultūros turinio pateikimo formas ir jų pristatymą virtualioje erdvėje.

Kita vertus, pandemijos laikotarpis labai aiškiai atskleidė, kad neužtenka įprastai gyvo pasirodymo kultūros paslaugų, tokių kaip teatro spektaklis, muziejaus ekspozicija, archyvo paroda ar gyvo garso koncertas, perkelti į skaitmeninę erdvę – būtina iš esmės transformuoti kultūros paslaugas pritaikant jas virtualiai realybei, ypatingą dėmesį skiriant jų interaktyvumui, įtraukumui, grįžtamajam ryšiui, siekiant kompensuoti gyvo socialinio ryšio ir kontakto, be kurio kultūros paslaugos negali išlaikyti savo aktualumo, trūkumą.

2020 m. [Tyrimo](#) duomenimis, pavasario karantino laikotarpiu labiausiai nukentėjo veiklos, susijusios su tiesioginiu vartojimu ar dalyvavimu kultūroje. Pavyzdžiui, 66 proc. gyventojų prieš karantiną pažintiniais tikslais per metus lankė kultūros paveldo objektus, o karantino metu – tik 14 proc. gyventojų; 40 proc. gyventojų lankėsi muziejuose, galerijose ir parodose, o karantino metu, kai tai buvo leidžiama, tik 6 proc. gyventojų. 2020 m. [Tyrimas](#) taip pat atskleidė, kad tik apie 16 proc. gyventojų naudojosi kultūros paslaugomis ir produktais internetu, kiek daugiau – 27 proc. klausėsi koncertų internetu, 12 proc. žiūrėjo scenos meno renginius ir tik 11 proc. lankėsi virtualiose muziejų ekspozicijose. Tai rodo didelį visuomenei aktualių ir patogiai prieinamų skaitmeninių kultūros paslaugų trūkumą ir poreikį didinti skaitmeninių kultūros paslaugų kokybę bei pasiūlą, nes esamos skaitmeninės kultūros paslaugos pasiekia arba yra aktualios itin mažai visuomenės daliai tiek dėl riboto pačios visuomenės (ypač vyresnio amžiaus, socialinės rizikos, negalią turinčių asmenų) skaitmeninių įgūdžių, tiek ir dėl skaitmeninių kultūros paslaugų pritaikymo įvairiems socialinių grupių poreikiams, įtraukimo, interaktyvumo, grįžtamojo ryšio, socialinio kontakto stokos.

Įvairiose šalyse taikomos gairės, rekomendacijos ar teisės aktai, užtikrinantys, kad iš valstybės ir (ar) savivaldybės biudžeto lėšų vystomuose infrastruktūriniuose projektuose, turi būti numatytas mažiausiai 1 proc. bendrųjų projekto išlaidų, skirtų naudoti kultūrinės aplinkos gerinimui: vietos identiteto ir kultūros konteksto tyrimais grįstoms kultūros veikloms, aplinką gerinantiems meno kūriniais ar kt. sprendimams, „trečiųjų erdvių“ formavimui ir įveiklinimui ar kitoms kultūrinėms priemonėms finansuoti. Tokios schemas („Procentas kultūrai“) taikymas taip pat prisidėtų prie kultūros įtraukimo ir vietos bendruomenės ir įvairių socialinių grupių poreikius atitinkančių kultūros paslaugų tvarios plėtos.

³⁶ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

Vienas iš įrankių, skatinančių kultūros paslaugų įvairovę, plėtrą ir sklaidą, yra mecenatystė. Nepaisant palankios mokestinės politikos Lietuvoje menkai išvystyta rėmimo kultūra. „World Giving Index“ paramos ir labdaros tyrime Lietuvai tenka 121 vieta iš 126 šalių. Visuomenė taip pat nepakankamai aktyviai naudojasi galimybe skirti dalį GPM meno kūrėjo statusą turintiems asmenims. 2019 m. naudojantis šia galimybe meno kūrėjams buvo skirti tik 205 250 Eur, palyginimui, šiuo būdu skiriama parama asociacijoms viršijo 5,5 mln. Eur. Lietuvos kūrėjai taip pat nepakankamai naudojasi ir sutelktinio finansavimo platformų galimybėmis. Vienoje didžiausių lietuviškų platformų Conribee registruoti tik 10 kūrėjų ir kultūros organizacijų. Todėl būtina didinti visuomenės ir verslo įsitraukimą į kultūros mecenatystę taip prisidedant prie kultūros plėtros.

Kultūros politikos strategijoje „Kultūra 2030“ (toliau – Kultūra 2030)³⁷ pastebima, kad negalią turintys asmenys, tautinėms bendruomenėms priklausantys asmenys, vaikai (įskaitant ankstyvąjį amžių) ir jaunimas, senjorai ir pagyvenę asmenys, kitų socialinių grupių atstovai turi skirtingų kultūrinių poreikių, taip pat ir skirtingas fizines, ekonomines ir socialines galimybes naudotis kultūros paslaugomis. Siekiama, kad būtų aktyviau kuriamas ar pritaikomas skirtingus poreikius turinčioms auditorijoms aktualus kultūrinis turinys bei jo sklaidos formos.

Svarbu mažinti socialiai pažeidžiamų gyventojų grupių patiriamą kultūrinę atskirtį: didinti prieinamumą socialiai pažeidžiamiems, užtikrinti galimybę gauti aukštos kokybės kultūros paslaugas ir produktus.

Skirtingi kultūros produktų vartojimo ir dalyvavimo kultūroje poreikiai pastebimi šiose pagrindinėse gyventojų grupėse, kurių aktyvumas kultūroje yra pastebimai mažesnis arba reikalauja papildomų veiksmų pritaikant kultūros paslaugų turinį ir sklaidos formas:

- Negalią ir specialius poreikius turintys asmenys. 2018 m. Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ministerijos vykdytas tyrimas atskleidė, kad mažiau nei pusė (46,3 proc.) kultūros įstaigų yra pilnai pritaikytos neįgaliesiems. Iki šiol kultūros paslaugų fizinės ir virtualios aplinkos pritaikymas negalią turintiems asmenims buvo vykdomas tik horizontaliomis priemonėmis, todėl daugelis kultūros įstaigų neturėjo galimybių užtikrinti esamų kultūros paslaugų pritaikymą neįgaliesiems ir spec. poreikius turintiems asmenims. 2021–2030 m. Kultūros ministerijos pavaldumo ir valdymo srities kultūros įstaigoms bus formuluojama užduotis, o savivaldybių pavaldumo ir NVO sektoriaus kultūros įstaigoms rekomendacijos, sistemškai įvertinti savo įstaigos fizinio, informacinio ir paslaugų prieinamumo neįgaliesiems situaciją ir parengti prieinamumo gerinimo priemonių planus. Paliekamas ir horizontalus reikalavimas kitose priemonėse užtikrinti, kad naujai kuriama kultūros fizinė ir informacinė infrastruktūra bei elektroninės paslaugos būtų prieinamos negalią bei spec. poreikius turintiems asmenims;
- Vaikai. Kultūrinė edukacija nepakankamai sistemingai integruota į formalųjį ir neformalųjį švietimą. (žr. siūlomus sprendimus prie 4.1 uždavinio 2 priežasties problematikos);
- Jaunimas. Kultūrinis dalyvavimas ženkliai sumažėja jau 25–39 m. amžiaus grupėje (baigus studijas). Pagrindinė priežastis – susidomėjimo trūkumas. Būtina didinti kultūros paslaugų turinio ir sklaidos formų patrauklumą jaunimui, taip pat integruoti kultūros veiklas į mokymosi visą gyvenimą koncepciją ir paslaugų rinkinį (žr. siūlomus sprendimus prie 4.1 uždavinio 2 priežasties problematikos);
- Pagyvenę ir vyresnio amžiaus žmonės. Dalyvavimas kultūrinėse veiklose ir kultūros paslaugų vartojimas tolygiai mažėja vyresnio amžiaus gyventojų grupėje. Kultūros sričių prieinamumo vertinimas tiesiogiai koreliuoja su gyventojų amžiumi ir pajamomis: kuo asmuo jaunesnis ir kuo aukštesnės jo pajamos, tuo geriau vertina kultūros prieinamumą ir atvirkščiai. Todėl būtina kurti, palaikyti ir skatinti kultūros prieinamumo didinimo programas vyresnio amžiaus ir mažesnes pajamas turintiems gyventojams. Tai ypač svarbu įvertinus, kad Lietuvoje vyresnio amžiaus žmonių ir žmonių su negalia socialinės atskirties rodikliai yra vieni prasčiausių Europoje – 42,7 proc. vyresnio amžiaus žmonių ir 43 proc. žmonių su negalia gyvena socialinės atskirties ar skurdo rizikoje (kai EU-28 vidurkis – 28,7 proc.). Prieinamumo atotrūkių siūloma mažinti didinant virtualių kultūros paslaugų pasiūlą ir prieinamumą, taip panaudojant kultūros paslaugas ir išteklius socialinių, sveikatos problemų sprendimuose

³⁷ Lietuvos kultūros politikos strategija. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6aa23a109d4d11e9878fc525390407ce>

(pvz., kultūros pasiūlos formavimas ir plėtra socialinėse įstaigose, dienos centruose, „kultūrinis-socialinis receptas“ pagyvenusiems žmonėms ir pan., skatinant įsitraukimą į savanorystės veiklas kultūros įstaigose ir renginiuose.

Kad Lietuvoje neišnaudojamas kultūros ir socialinės apsaugos bei sveikatos sričių bendradarbiavimo potencialas socialiai atskirtų grupių integracijai, patvirtina programos „Kurk Lietuvai“ apimtyje atlikta analizė [„Laisvalaikio, kultūros ir meno poveikis sveikatai: Socialinio recepto galimybės žmonėms su negalia ir vyresnio amžiaus žmonėms Lietuvoje“](#), kurioje raginama remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos, Jungtinių Tautų ir Europos Komisijos rekomendacijomis pripažinti ir išnaudoti meno poveikį asmens ir bendruomenių socialinei integracijai, socialiniam kapitalui, sveikatai ir bendrai gerovei.

Investicijas planuojama nukreipti į priemones, skatinančias tarpsektorines, kultūros ir meno veiklas integruojančias socialines inovacijas, kūrybines partnerystes bei kitas socialinės įtraukties iniciatyvas, įtraukiančias socialinėje atskirtyje esančius asmenis į kultūros veiklas. Investicijomis tiesiogiai prisidedama prie 2021–2030 metų nacionalinio pažangos plano horizontaliojo principo „lygios galimybės visiems“ įgyvendinimo. Taip pat prie NPP 2.7 uždavinio „Stiprinti socialinio aktyvumo ir socialinės atsakomybės nuostatas visuomenėje bei bendruomeniškumą“ rodiklio 2.7.1 „Gyventojų, kurie yra dalyvavę mecenatystės, labdaros, savanorystės, bendruomeninėje veikloje, dalis“ siekimo.

2.1.2 subpriežastis iš dalies sprendžiama Sveikatos apsaugos ministerijos 2021–2030 m. Sveikatos išsaugojimo ir stiprinimo plėtros programos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SADM) 2021–2030 m. Socialinės sutelkties plėtros programos ir 2021–2030 m. Neįgaliesiems tinkamos aplinkos visose gyvenimo srityse plėtros programos veiklomis.

2.1.3. Fragmentiška ir menkai duomenimis grįsta kultūros raidos analizė nepagrindžia kultūros sukuriamos vertės ir neskatina kryptingo visų jos sričių vystymo.

Pažymėtina, kad viena iš priežasčių, trukdančių tinkamai įvertinti kultūros politikos intervencijų efektyvumą, yra kultūros sektoriaus stebėsenos nevienalytė sistema ir patikimų duomenų stoka. Taip pat nėra instrumentų leidžiančių stebėti ir vertinti kultūros sukuriamą ekonominę ir socialinę vertę. Planuojama sukurti vieningą kultūros ir meno sričių raidos tendencijų stebėsenos sistemą, kuri įgalintų nuosekliai analizuoti sektoriaus raidą bei atskleistų problemas įvairiais pjūviais: kultūros ir meno sričių, paslaugų rūšių, geografiniu, auditorijos, dalyvaujančių kultūroje grupių, lygybės duomenų (angl. equality data) ir kt. Tokia sistema turėtų pagrįsti ir kultūros indėlį į socialinę ir ekonominę visuomenės gerovę. Sistemos duomenys leistų stiprinti įrodymais grįstą valdymą kultūros politikoje, formuluoti aiškius prioritetus įvairiose kultūros sektoriuose. Tikimasi padėti Kultūros ministerijai pavaldžių kultūros ir meno įstaigų veiklą nukreipti link esminių pokyčių mūsų visuomenėje, skatinant jas nuolat analizuoti savo auditoriją, ją įtraukiant į kūrybinį procesą, stebint jos poreikius ir atitinkamai pritaikant kuriamas paslaugas.

Kultūros ir meno sričių raidos tendencijų stebėseną ir analizę kartu su KKI sektoriaus duomenų analitikos veiksmis (žr.1.9 uždavinio apimtyje) prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano³⁸ Nr.177 sprendinio įgyvendinimo. Ši priežastis sprendžiama tęsiant kultūros statistikos sistemos tobulinimo procesą.

2.1.4. Motyvuotų ir kvalifikuotų kultūros sektoriaus darbuotojų trūkumas neužtikrina kokybiškų kultūros paslaugų teikimo.

2020 m. kultūros sektoriuje dirbo 25,7 tūkst. darbuotojų. Kiek daugiau nei pusė darbuotojų (15,5 tūkst.) dirbo viešojo sektoriaus įstaigose: Kultūros ministerijos valdymo srities kultūros įstaigose – 7,1 tūkst., savivaldybių įstaigose – 8,4 tūkst., kiti – privačiame ir nevyriausybiniam sektoriuje (10,2 tūkst.). Kultūra 2030 pažymima, jog kultūros kokybė ir sklaida didžia dalimi priklauso nuo sektoriaus žmogiškųjų išteklių, darbuotojų sudėties, kompetencijų bei sektoriaus darbo vietų kokybės. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per pastarąjį dešimtmetį kultūros srities žmogiškųjų išteklių požymiai ženkliai nekito. Kultūros įstaigose (valstybės ir savivaldybių) darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas nebuvo sistemiskai vystomas ir palaikomas, turimos kultūros darbuotojų kompetencijos dažnai neatitinka nūdienos poreikių, išskyla tam tikrų

³⁸ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

sričių kvalifikuotų profesionalų trūkumas, ypač regionų kultūros įstaigose. Siekiant įtvirtinti kultūros įtaką visuomenės stiprinimui ir jos gerovės augimui, turi būti nuolat plėtojama kultūros paslaugų kokybė, kas neįmanoma be reikiamos kvalifikacijos ir motyvuotų sektoriaus darbuotojų. Todėl turi būti sudarytos visos reikiamos sąlygos kultūros įstaigų darbuotojų turimų kompetencijų tobulinimui ir naujų įgūdžių įgijimui. Sektoriaus dirbantieji turi gebėti permąstyti aktualius visuomenės procesus, juos atspindėti savo veikloje novatoriškai ir atsiverdami naujoms patirtims, taikyti naujas kultūros paslaugų turinio ir sklaidos formas, išmanyti jų pasirinkimo įvairovę, taip pat ugdyti kritinį mąstymą, medijų ir informacinį raštingumą siekiant užtikrinti tikslingą ir korektišką komunikaciją bei glaudų darbą su medijų atstovais. Taip pat svarbu rasti pusiausvyrą tarp tradicijų išsaugojimo ir novatoriškų pažinimo būdų, atliepiančių šiuolaikinėje visuomenėje veikiančio individo poreikius.

Nepaisant aukšto kultūros sektoriaus darbuotojų išsilavinimo jų darbo užmokesčio vidurkis sudaro tik 77 proc. šalies vidutinio darbo užmokesčio. Tai ženkliai mažiau nei ES vidurkis (90 proc. vidutinio darbo užmokesčio). Kultūros sektoriaus darbo užmokestis yra vienas mažiausių šalyje. Kultūros darbuotojų atlyginimų kėlimo klausimas bus sprendžiamas tęsiant Ilgalaikio tvaraus viešojo sektoriaus darbuotojų darbo užmokesčio finansavimo iki 2025 metų strategijos įgyvendinimą.³⁹ Tai daro didelę įtaką sektoriaus darbo vietų patrauklumui ir prestižui, neigiamai veikia kultūros paslaugų kokybę, skatina kvalifikuotų išteklių nutekėjimą ir jaunų kultūros specialistų trūkumą, ypač regionuose. Būtina sukurti kvalifikacijos tobulinimo ir motyvacijos sistemą, instituciškai subalansuoti jos įgyvendinimo galimybes.

2.2. Kultūrinės edukacijos stoka nekuria pridėtinės vertės asmenybės tobulėjimui ir gyvenimo kokybei.

Valstybės kultūros politiką orientuojant kūrybingos asmenybės ir tvirtos tapatybės visuomenės formavimo kryptimi, siekiama, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos kultūrinių kompetencijų ugdymui visą gyvenimą, skatinamas visuomenės pilietiškumas, kritinis mąstymas, medijų ir informacinis raštingumas ir kultūros prieinamumas įvairioms visuomenės grupėms. Kaip pažymima 2018 m. gegužės 22 d. Europos Tarybos rekomendacijose dėl bendrųjų mokymosi visą gyvenimą gebėjimų (OL 2018 C 189, p. 1), neformalusis ir savaiminis mokymasis atlieka svarbų vaidmenį ugdant būtinus tarpasmeninius, bendravimo ir kognityvinius įgūdžius, tokius kaip kritinis mąstymas, analizės įgūdžiai, kūrybiškumas, problemų sprendimas ir atsparumas, savęs pažinimas, komunikavimas, kurie padeda jaunuoliams žengti į suaugusiųjų gyvenimą, tapti aktyviais piliečiais ir dirbti. Kultūrinis ugdymas visais švietimo lygmenimis, taip pat galimybės įgyti kultūrinių kompetencijų praturtina žmogų visais jo gyvenimo etapais. 2020 m. [Tyrimas](#) atskleidžia, kad aktyviai kultūrinėse veiklose dalyvaujantys asmenys taip pat aktyviau dalyvauja ir visuomeniniame gyvenime, savanoriškose ir filantropinėse bei mecenavimo veiklose, pasižymi didesne socialine empatija ir atsakomybe, yra pilietiškai aktyvūs ir bendruomeniški.

Kultūros įstaigų siūlomos kultūrinės edukacijos veiklos vis dar neturi tampraus ryšio su bendrojo lavinimo programomis, todėl nepilnai išnaudojamas kultūros potencialas ugdant vaikų ir jaunimo kūrybiškumą, praturtinant patį ugdymosi procesą, siūlant naujas pažinimo ir mokymosi formas. Būtina siekti, kad kultūrinis ir kūrybinis turinys būtų sistemingai naudojamas formaliajame ir neformaliajame mokslievių ugdyme bei mokymosi visą gyvenimą.

2.2.1. Kultūros turinys ir meno formos nesistemiškai integruotos į formalųjį švietimą.

Švietimo sistemoje plėtojamos partnerystės su kultūros ir kūrybos sektoriais praturtina formaliojo švietimo procesus, tą patvirtina sėkmingai įgyvendinami trumpalaikiai projektai, finansuojami Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo ir „Erasmus+“ programos bei 2007–2013 m. laikotarpio ES lėšomis. Tikslinga būtų formaliojo švietimo programose sistemingai įdiegti ir plačiau naudoti įvairias meno formas, įtraukiant kiną, video meną, gatvės meną, neakademinę muziką, dizainą, šokį, kitus jaunimui aktualius meninės raiškos būdus. Tam būtina valstybinių ir savivaldybių kultūros įstaigų, NVO ir švietimo įstaigų sąveika siekiant bendro tikslo, numatant bendradarbiavimo formas ir efektyvius koordinavimo būdus. Norint pasiekti geresnių mokymosi rezultatų, pakelti mokinių motyvaciją, būtinas pedagogų išitraukimas ir paskatos jiems siekiant mokymosi turinio pateikimo formų įvairovės. Reikia skirti dėmesį ir mokytojų kūrybinių kompetencijų lavinimui bei sukurti tvirtas partnerystes tarp menininkų ir pedagogų bendruomenės.

³⁹ [dėl ilgalaikio tvaraus viešojo sektoriaus darbuotojų darbo užmokesčio finansavimo iki 2025 metų s... \(www.lrs.lt\)](#)

2.2.2. Kultūrinė edukacija nesistemiškai derinama su neformaliuoju ugdymu.

Kultūros politikos strategijoje „Kultūra 2030“ atkreipiamas dėmesys, kad Lietuvoje neformalaus ugdymo programos įgyvendinančių mokyklų tinklas yra nevienalytis kokybės ir meno šakų bei formų aspektu. Esant dideliems skirtumams tarp mokyklų vaikai ir jaunimas įgauna ir skirtingos kokybės bazines kultūrinės kompetencijas. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos teritorijoje muzikos mokyklos paplitusios gana nuosekliai. Dailės mokyklų kiekis yra ženkliai mažesnis, dramos – dar mažesnis. Dalies kitų meno sričių atveju vaikams yra prieinamos tik privačios mokyklos, atskiros studijos ar pavieniai renginiai, jų paslaugomis neturi galimybės naudotis visos visuomenės grupės (pavyzdžiui, baletas, fotografijos, dizainas, kūrybinis rašymas). Tokia situacija nesudaro vienodų galimybių visiems Lietuvos vaikams rinktis jiems įdomias saviraiškos formas ir aktyviai dalyvauti kultūroje, todėl švietimo ir kultūros įstaigos turėtų formuluoti bendrus tikslus, subalansuojant visų meno sričių prieinamumą neformaliajame švietime. Meno kolektyvų, studijų, būrelių veikla atlieka reikšmingą kultūros pažinimo ir ugdymo, saviraiškos, pagarbos tradicijoms ir šiuolaikinės kūrybos suvokimo ugdymo paskirtį, tad būtina pasirūpinti jų tinklo išlaikymu ir neformaliojo švietimo plėtra. „Kultūros paso“ priemonė sudaro galimybę vaikams ir jaunimui, nepriklausomai nuo jų ekonominės padėties ar gyvenamosios vietos, pažinti įvairius meninės raiškos būdus ir kultūros paveldą, todėl siekiama ją toliau plėtoti ir tobulinti jos kokybę.

2.2.3. Kultūrinė edukacija nesistemiškai integruojama į mokymosi visą gyvenimą programas.

ES Tarybos išvadose „Kultūrinės bei kūrybinės kompetencijos ir jų vaidmuo kuriant Europos intelektualinį kapitalą“ atkreipiamas dėmesys, jog bendroji kultūrinio sąmoningumo ir raiškos kompetencija turi svarbią mokymosi visą gyvenimą dimensiją ir, atsižvelgiant į tai, kad tai yra svarbi universalinė kompetencija, ji yra esminė siekiant įgyti kitas bendrąsias mokymosi visą gyvenimą kompetencijas.

Kultūra 2030 siekiama, kad neformaliojo suaugusiųjų švietimo sistemoje būtų įtvirtintas kultūrinės ir kūrybinės edukacijos turinys. Svarbu, kad šiuo metu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (toliau – ŠMSM) rengiamose mokymosi visą gyvenimą programose būtų įtraukiamos bendrosios kultūros kaip saviraiškos ir pažinimo kompetencijos, lavinančios kūrybiškumą, vaizduotę, komunikaciją, praplečiančios pasaulio ir kitų kultūrų pažinimą, per tai ugdančios atvirumą, pagarbą, toleranciją, smalsumą ir pan. Atskiras dėmesys turėtų būti skiriamas informacinio raštingumo ir kritinio mąstymo kompetencijų gerinimui specializuotoms auditorijoms.

Kultūros turinio, meno formų ir kūrybingumą skatinančių metodų integravimas į formalųjį ir neformalųjį švietimą bei mokymosi visą gyvenimą sistemas sprendžiamas Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2021–2030 m. Švietimo plėtros programoje.

2.3. Kritinio mąstymo, medijų ir informacinio raštingumo trūkumas nekuria socialiai atsakingos, sąmoningos ir pilietiškai aktyvios visuomenės.

Žiniasklaida ir viešoji informacija – dar viena kultūros sritis, kur svarbus visuomenės dalyvavimas, įsitraukimas į viešos diskusijos (turinio) kūrimą, socialinio ir kultūros konteksto ir diskurso atpažinimą. Visuomenės aktyvumas dalyvaujant minėtoje srityje tiesiogiai susijęs su asmens socialine atsakomybe, atvirumu, pilietine branda. Lietuvos visuomenė, kaip ir kitas demokratinio pasaulio bendruomenės, veikia vis didėjantis informacijos srautas. Juo ne tik informuojama, bet ir dezinformuojama, primetant jai tam tikras vertybes, nuostatas ar neadekvačius ją supančių reiškinų vertinimus. Lietuvos gyventojai nėra pakankamai kritiškai viešosios informacijos kanaluose, internetinėse platformose, socialiniuose tinkluose pateikiamam turiniui: faktų pateikimo skirtumai skirtinguose informacijos šaltiniuose ar „netikros žinios“ pastebimi gana retai (15–20 proc.) ir jie dažnai ignoruojami (68 proc.). Be to, žiniasklaidos priemonė retai vertinama kaip įtakos instrumentas – gyventojai dažniau linkę pastebėti ir kritiškiau vertinti galimai paslėptą reklamą nei galimas politines manipuliacijas ar propagandą. 2017 m. pabaigoje pirmą kartą buvo nustatytas Lietuvos visuomenės žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo lygis – 37,8 proc., tačiau šalyje vis dar nėra sistemiškos medijų ir informacinio raštingumo ugdymo politikos, susiduriama su palaikančio visuomenės požiūrio ir žmoniškųjų bei mokymo ir mokymosi išteklių stygiaus problemomis. Todėl vienas iš Kultūra 2030 tikslų – formuoti savo tapatumą kuriančios visuomenės kritinį

mąstymą ir pilietiškumą, o šiam tikslui siekti medijų ir informacinis raštingumas tampa svarbiu pilietiškai aktyvios, įgalintos, labiau atsparios, brandžios žinių visuomenės požymiu ir reikalingu instrumentu. Būtina ugdyti visuomenės gebėjimus įvertinti viešojoje erdvėje sklaidžiamą informaciją ir nuomones, prirėikus atpažinti manipuliacijas, netikrus ar nepatikimus pranešimus ir jų šaltinius, turėti galimybę apie juos pranešti. Kritinis jų įvertinimas gali svariai kompensuoti žalingos informacijos įtaką, lemti visuomenės nuotaikas, pavyzdžiui, nusivylimą ar pasididžiavimą savo šalimi, taigi ir tolimesnę šalies raidą. Lietuvos piliečių kultūros, mąstymo, elgsenos pokyčiai ir visuomenės vertybės valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ vertinamos kaip lemiančios sėkmingą šalies raidą, padedančios pasirengti drąsiai priimti globalios konkurencijos iššūkius.

Lietuvos autorių teisių gynimo asociacija (LATGA) skelbia, kad Lietuva, nors priskiriama prie labiausiai technologijų srityje pažengusių pasaulio šalių, taip pat yra įtraukta ir į daugiausiai nelegaliai vartojančių intelektualinį turinį šalių dešimtuką. ES intelektinės nuosavybės tarnybos (EUIPO) atlikto piratavimo mastų 2017–2018 m. tyrimo duomenimis, Lietuva kartu su Latvija yra šio tyrimo „lyderės“ – suskaičiuota, kad vidutinis interneto vartotojas šiose šalyse jungėsi prie piratinių svetainių beveik 26 kartus per mėnesį, kai ES vidurkis siekia 9,7 prisijungimų per mėnesį vienam vidutiniam vartotojui. Remiantis kito, 2019 m. atlikto tyrimo išvadomis, nelegalaus turinio platinimo interneto svetainės dažnai renkasi ir nelegalių knygų naudotojai, nes daugelis jų nori reikiamą knygą gauti greitai ir nesudėtingai⁴⁰.

Nors pastaraisiais metais po truputį daugėja legalaus turinio platformų, ši pasiūla (rinka) dar nėra pakankama, o gyventojams vis dar trūksta žinių, tiek informacijos apie legalių platformų pasiūlą, tiek apie legalaus turinio naudojimo svarbą šiuolaikinei visuomenei, įtaką jos ekonomikai ir gerovei. Atsižvelgiant į tai būtina didinti legalaus turinio prieinamumą ir pasiūlą, stiprinti visuomenės norą naudoti legalų turinį ir taip remti tikruosius kūrėjus bei didinti jų kūrybinį potencialą. Turi būti ieškoma pažangesnių motyvacinių priemonių, kurios skatintų vartotojus rinktis legalų turinį, kūrėjus – jį kurti, o platformų valdytojus – tokį turinį tinkamai apsaugoti.

Šios priežasties sprendiniai, susiję su autorių teisių apsauga, yra numatomi įgyvendinant 2021–2030 m. Intelektinės nuosavybės plėtros programos pažangos priemones, o Kultūros ir kūrybingumo plėtros programos apimtyje bus prisidedama remiant kūrėjus, didinant jų kūrybinį potencialą ir tokiu būdu plečiant legalaus turinio pasiūlą.

2.3.1. Visuomenės kritinis mąstymas neugdomas sistemingai ir sutelkiant visus resursus.

Kaip pažymima 2020 m. gegužės 25 d. „Europos Tarybos išvadose (rekomendacijose)⁴¹ dėl žiniasklaidos naudojimo raštingumo nuolat kintančiame pasaulyje“, būtina sistemingai dirbti siekiant didinti visuomenės informuotumą apie žiniasklaidos naudojimo raštingumo svarbą ir remti nuoseklų žiniasklaidos naudojimo raštingumo politikos plėtojimą ir jos įgyvendinimą, remti žiniasklaidos naudojimo raštingumo tinklų (nacionalinių, regioninių, vietos, teminių) kūrimą ir plėtojimą siekiant suburti atitinkamus suinteresuotuosius subjektus ir sudaryti jiems sąlygas bendradarbiauti. Ugdant kritinį mąstymą valstybės politikos instrumentai mažai koordinuoti ir dažnai nepakankami, jais neužtikrinama tvarių ir ilgalaikių žiniasklaidos naudojimo raštingumo projektų ir iniciatyvų plėtra. Todėl svarbus glaudesnis švietimo ir kultūros sektorių bendradarbiavimas, mokymosi visą gyvenimą indėlis į visų amžiaus grupių asmenų žiniasklaidos naudojimo raštingumą, skatinant kultūros institucijas, pilietinės visuomenės organizacijas ir žurnalistų organizacijas integruoti visą gyvenimą trunkančio žiniasklaidos naudojimo raštingumo ugdymą į savo veiklas. Svarbu į žiniasklaidos naudojimo raštingumo užtikrinimo veiklą įtraukti kuo daugiau suinteresuotųjų subjektų, galinčių pasiekti įvairaus amžiaus piliečius. Be formalaus ir neformalaus švietimo įstaigų tai galėtų būti kultūros įstaigos (pvz., bibliotekos, muziejai ir kino teatrai, scenos meno įstaigos, valstybės archyvai), kurios turi prieigą prie atitinkamos infrastruktūros ir kuriomis visuomenė labai pasitiki, todėl jos turėtų būti toliau skatinamos savo teikiamomis paslaugomis ir veikla didinti žiniasklaidos naudojimo raštingumą. Šiuo tikslu

⁴⁰ V. Grigas, A. Gudinavičius. „Nelegalių knygų naudojimas Lietuvoje. Skaitytojų, autorių ir leidėjų požiūris“ (Lietuvos kultūros tarybos lėšomis finansuoto tyrimų projekto „Technologinės ir etinės knygų piratavimo priežastys“ ataskaita). Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2019.

⁴¹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XG0609\(04\)&from=LT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XG0609(04)&from=LT)

Kultūros ministerija siekia plėtoti kultūros įstaigų medijų ir informacinio raštingumo kompetencijas ir įgalinti šių įstaigų komunikatorių tinklą. Taip pat svarbu didinti visuomenės kritinį mąstymą ir atsparumą informacinėms grėsmėms per kultūros paslaugų plėtrą, pasitelkiant medijų ir informacinio raštingumo ugdymo priemones.

Gyventojų atsparumo grėsmėms, pilietinio aktyvumo ir žinių stiprinimui Lietuvoje gali reikšmingai pasitarnauti sukurtas ir išvystytas bibliotekų tinklas, pasiekiantis kaimus ir mažesnes gyvenvietes. Šalies bibliotekos yra didžiausia valstybės informacinė infrastruktūra, užtikrinanti, kad visi Lietuvos gyventojai galėtų naudotis informaciniais šaltiniais ir paslaugomis, gautų kokybišką ir patikimą informaciją, taip pat rekomendacijų ar praktinių patarimų dėl jos atrankos vertinimo. Turėdamos patirties ir kompetencijų, turtingą mokymosi aplinką bibliotekos galėtų tapti visuomenės medijų ir informacinio raštingumo ugdymo koordinatorėmis, aktyviomis mokymo ir mokymosi dalyvėmis, gebančiomis derinti skirtingas mokymo formas, integruoti medijų ir informacinio raštingumo ugdymą į formalųjį ir neformalųjį švietimą. Todėl ypač svarbu pritaikyti bibliotekų turimus išteklius stiprinant gyventojų medijų ir informacinio raštingumo, kritinio mąstymo, atsparumo informacinėms grėsmėms kompetencijas. Tikslingai parengtomis virtualiomis parodomis ir jas lydintiomis edukacinėmis veiklomis bei diskusijomis turtingus istorinių dokumentų rinkinius sukaupe valstybės archyvai taip pat galėtų reikšmingai prisidėti prie gyventojų socio-ekonominio atsparumo, pilietinio aktyvumo ir žinių stiprinimo.

2.3.2. Viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų profesinės kompetencijos ir skaidrumo trūkumas.

Visuomenės informavimo politikos strateginėse kryptyse 2019–2022⁴² metams atkreipiamas dėmesys į tai, kad egzistuoja sąveika tarp visuomenės informavimo priemonės valdymo (struktūros) ir pateikiamo turinio⁴³, todėl nuo visuomenės informavimo aplinkos skaidrumo ir nepriklausomumo tiesiogiai priklauso visuomenės informavimo procesai ir jų metu sukuriama produkto – viešosios informacijos – objektyvumas ir nešališkumas. Būtina iki galo įgyvendinti 2019 m. lapkričio 1 d. įsigaliojusias Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo nuostatas ir sukurti Viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų informacinę sistemą (VIRSIS). Svarbu pasiekti, kad naujoji sistema taptų efektyviu skaidrumo instrumentu ir veiktų nesukurdama nepagrįstos administracinės naštos viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams, o minėtoje informacinėje sistemoje viešai ir neatlygintinai skelbiami duomenys sudarytų geresnes sąlygas visuomenei spręsti apie žiniasklaidos priemonės valdymą, nuosavybę, koncentraciją ir galimą šių veiksnių įtaką jos turiniui, įskaitant ir perteikiamą nuomonių įvairovę. Šios informacijos prieinamumas tiesiogiai prisidės prie šalies gyventojų supratimo apie žiniasklaidos veiklą, valdymo (nuosavybės) struktūrą, o tai atitinkamai turės teigiamos įtakos medijų ir informacinio raštingumo pokyčiui, didesniai visuomenės atsparumui informacinėms grėsmėms.

Žiniasklaidos pliuralizmą riboja ne tik visuomenės informavimo procesų skaidrumo trūkumas, bet ir specialių žiniasklaidos rinkos koncentracijos taisyklių nebuvimas. Stiprinant visuomenės informavimo pliuralizmą ir sąžiningą konkurenciją taip pat turėtų būti peržiūrėtos visuomenės informavimo priemonių monopolinės ir dominuojančios padėties nustatymo taisyklės ir svertai.

Regioninei žiniasklaidai atliekant svarbų – ne tik kultūros ir žinių nešėjo, bet ir viešojo intereso sergėtojo – vaidmenį šalies regionuose, būtina išsaugoti jos ryšį su vietos bendruomenėmis, stiprinti šio visuomenės informavimo sektoriaus gyvybingumą, nepriklausomumą ir atsparumą, skatinti nuolatinį profesinės kvalifikacijos kėlimą, reikiamų kompetencijų regionų žurnalistams ir viešosios informacijos rengėjams (skleidėjams) ugdymą. Kadangi tiesioginės žiniasklaidos organizacijų valdymo galimybės netekusios valstybės, savivaldybių institucijos ir politinės partijos savo įtaką žiniasklaidai išlaiko skirdamos lėšų politiniam turiniui finansuoti, siekiant išsaugoti regioninės žiniasklaidos gyvybingumą, svarbu sukurti valstybės pagalbos (paramos) ir prioritetų sistemą apribojant neigiamą verslo ir vietinės valdžios įtaką visuomenės informavimo procesams Lietuvos savivaldybėse ir regionuose.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

⁴² [IV-91 Dėl Visuomenės informavimo politikos strateginių kryptių 2019–2022 metams patvirtinimo \(www.lrs.lt\)](http://www.lrs.lt)

⁴³ [Žiniasklaidos organizacijos nuosavybės struktūros įtaka žiniasklaidos priemonės turiniui | Informacijos mokslai \(www.vu.lt\)](http://www.vu.lt)

NPP 4.2 uždavinys. Gerinti sąlygas kuriantiems Lietuvoje ir didinti Lietuvos kultūros sklaidą užsienyje.

3. Problema: Nesubalansuotos sąlygos kūrybai neužtikrina kūrybinio potencialo puoselėjimo ir jo konkurencingumo.

Lietuvos kūrybinių produktų kokybė ir jų sklaida didžia dalimi priklauso nuo sektoriaus žmogiškųjų išteklių būklės, lygias kūrybos galimybes užtikrinančios aplinkos, sektoriaus darbuotojų sudėties, kompetencijų bei darbo vietų kokybės. Kultūros politikoje trūksta sistemškai formuojamų priemonių, skatinančių kūrėjų motyvaciją siekti kuriamo turinio kokybės ir užtikrinančių kūrybinio sektoriaus potencialo panaudojimą ekonominės ir socialinės vertės kūrime. Kūrėjų kvalifikacijos tobulinimas ir meistriškumo ugdymas stokojo reikiamo valstybės dėmesio ir sistemiskumo. Todėl šiandien susiduriama su tam tikrų kvalifikuotų profesionalų ir kūrėjų trūkumu, pastebimi kūrybos sąlygų netolygumai, ypač regionuose. Tai skatina talentų nutekėjimą, užsienyje studijas baigę Lietuvos kūrėjai nėra motyvuoti grįžti kurti Lietuvoje. Siekiant stiprinti ir geriau išnaudoti kultūros vaidmenį kūrybingos ir pilietinės visuomenės ir jos gerovės augimui, kūrybiniam sektoriui turi būti sudarytos reikiamos sąlygos kūrybai Lietuvoje, suteikiant visas socialines garantijas ir tobulėjimo galimybes. Tinkamas sąlygas kūrybai sudaro komponentų visuma: pritaikyta infrastruktūra, įvertinimas, motyvacija, lygios galimybės, ne diskriminacija. Kūrybinio sektoriaus motyvacija tobulinti kvalifikaciją, kurti ir pristatyti savo kūrinius, šių kūrinių paklausa tiek Lietuvoje, tiek užsienyje daro pozityvią įtaką sektoriaus konkurencingumui ir prisideda prie Lietuvos žinomumo pasaulyje. Sudaromos prielaidos, kad paklausa turinčios idėjos ir kūrybinė produkcija sėkmingai konkuruotų tarptautiniu lygmeniu, būtų įvertintos ir pripažintos, prisidėtų prie kokybiškesnių ir įvairesnių paslaugų visuomenei. Kūrybinis sektorius lygiai taip pat ugdo mūsų šalies visuomenę, skatina pasididžiavimo savo šalimi jausmą.

Meno kūrėjo statusą įgijusių kūrėjų Lietuvoje yra daugiau nei 6 tūkst. asmenų. Iš jų darbingo amžiaus kūrėjų daugiau nei 3,7 tūkst. asmenų. Oficialiosios statistikos portalo duomenimis, įmonėse, kurių pagrindinė veikla priskiriama EVRK 2.0 kodams (J58 Leidybinė veikla, J59 Kino filmų, vaizdo filmų ir televizijos programų gamyba, J60 Programų rengimas ir transliavimas, R90 Kūrybinė, meninė ir pramogų organizavimo veikla ir R91 Bibliotekų, archyvų, muziejų ir kita kultūrinė veikla), 2018 m. dirbo 5763 darbuotojai, 2019 m. 5512 darbuotojai, o 2020 m. atitinkamai tik 4924 darbuotojai. Ženklią dirbančiųjų šiame sektoriuje dalį sudaro savarankiškai dirbantieji, tačiau duomenys Oficialiosios statistikos portale⁴⁴ visam paslaugų sektoriui pateikiami tik apibendrintai. Menininkų darbo rinkos sąlygų išskirtinumas – kelių darbų turėjimas, paplitusios trumpalaikės sutartys ir savarankiškas darbas bei kultūrinė antreprenerystė. Dauguma darbų yra trumpalaikiai ir paremti projektais. Taip pat pažymėtina, kad menininkų darbo rinkoje darbo užmokestis yra mažesnis nei kituose sektoriuose, dalį savo kūrybinės veiklos menininkai vykdo negaudami materialaus atlygio.

Siekiant kultūros ir meno srities tvarumo ir atsinaujinimo, būtina sudaryti patrauklias sąlygas menininkams kurti Lietuvoje, realizuoti savo talentą ir tobulėti. Esamos jaunų menininkų paramos priemonės nėra tvarios ir pakankamos, todėl patekdami į darbo rinką, susidūrę su kūrybiniais iššūkiais ir socialinėmis rizikomis jaunieji menininkai dažnai pasuka kitokios karjeros keliu, atsisako kūrybinės veiklos arba pasirenka kurti išvykę į užsienio šalis. Būtina užtikrinti, kad jaunieji menininkai turėtų galimybes formuoti savo auditoriją ir žiūrovą, sudarant jiems sąlygas įsilieti į kultūros bei meno įstaigas, gaunant kūrybinės veiklos gaires ir pagalbą iš atitinkamo sektoriaus profesionalų.

Valstybės dėmesys Lietuvos kultūros sklaidai užsienyje pastaraisiais metais tolydžio mažėjo, nors pabrėžiama tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo svarba ne tik kultūros ir kūrybinių sričių atsinaujinimui, kūrėjų kvalifikacijos tobulinimui ir meistriškumo augimui, kokybiškesnių ir įvairesnių paslaugų plėtrai, kultūros įstaigų ir organizacijų finansiniam tvarumui. Tarptautinis bendradarbiavimas skatina kultūros raiškos įvairovę, prisideda prie atviros ir dinamiškos, gebančios veikti nuolat kintančiame pasaulyje, visuomenės kūrimo. Kultūros indėlis yra akivaizdus siekiant Lietuvos užsienio ir ekonominės politikos tikslų. Lietuvos pristatymo užsienyje strategijoje 2020–2030 pažymima, kad kultūra yra vienas iš trijų elementų, pagal kuriuos užsienio šalyse yra atpažįstama Lietuva⁴⁵. Strategijoje taip pat atkreipiamas dėmesys, kad Lietuvos žinomumo didinime panaudojant kultūros resursus reikia institucinio susitelkimo, bendradarbiavimo ir resursų subalansavimo. Trūkstant lėšų ilgalaikiams, tvariems

⁴⁴ <https://osp.stat.gov.lt/>

⁴⁵ Lietuvos pristatymo užsienyje strategija. <https://lietuva.lt/wp-content/uploads/2020/09/Lietuvos-pristatymo-uzsienyje-strategija.pdf>

projektams kartais įgyvendinami pigesni, bet mažesnį matomumą užsienyje turintys projektai. Suformuotas kultūros atašė tinklas nėra pilnai įgalintas vystyti ir įgyvendinti plataus masto Lietuvos kultūros ir meno projektus užsienyje į bendradarbiavimą įtraukiant prestižines užsienio šalių kultūros organizacijas bei jų resursus.

Kultūros politikos pagrindų įstatymo projekte 2019 m. buvo pasiūlyta nuostata dėl valstybės vaidmens plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą kultūros srityje, nustatant, kad jį įgyvendina ir viešojo konkurso būdu atrinktas programas, projektus ir kitas priemones, susijusias su Lietuvos kultūros sklaida užsienyje, finansuoja kultūros ministro įgaliota įstaiga. Šia nuostata siekiama sustiprinti tarptautinio bendradarbiavimo kultūros srityje svarbą ir suteikti prioritetą susijusių programų finansavimui, įtraukiant nacionalines, valstybines, savivaldybių kultūros įstaigas, privačius ir ne pelno siekiančius juridinius asmenis, asocijuotas struktūras, taip pat fizinius asmenis – meno kūrėjus ir kultūros srities specialistus.

Problemos priežastys:

3.1. Kūrybinių sąlygų ir talentų ugdymo bei įvertinimo fragmentacija nemotyvuoja, neskatina inovacijų ir tolygios raidos.

Valstybės veiksmai meno srityse šiuo metu nėra specifiskai atliepantys tiek bendrai sektoriaus lūkesčius dėl kūrybinių sąlygų, tiek vangiai reaguojama į specifinius skirtingų meno sričių kūrėjų poreikius. Didžioji valstybės biudžeto lėšų dalis skiriama valstybinių kultūros ir meno įstaigų finansavimui, tačiau pritrūksta lėšų tolygiam visų kultūros ir meno sričių plėtojimui, talentų vystymui. Nėra nuosekliai stebima ir analizuojama, kaip plėtojasi skirtingos meno sritys, kokie yra talentų ugdymo poreikiai. Vidutiniškai kiekvienais metais Kultūros ministerija skiria 40 mln. eurų valstybės biudžeto lėšų visoms profesionaliojo scenos meno organizacijoms. Iš jų 97 proc. skiriama Kultūros ministerijos valdymo srities teatrams ir koncertinėms įstaigoms. Tačiau, pavyzdžiui, architektūros srities projektų finansavimas per Lietuvos kultūros tarybą 2018 m. sudarė 0,54 mln. eurų, šokio – 0,74 mln. eurų. Net ir scenos menai nėra plėtojami tolygiai – atskirų scenos meno sričių, tokių kaip šiuolaikinio šokio ar cirko, kūrėjams nesudarytos vienodos sąlygos vystyti savo kūrybinę veiklą kaip muzikos atlikėjams, aktoriams ar baleto šokėjams.

Pažymėtina, kad Lietuvos socialinio draudimo sistema nėra iki galo pritaikyta meno darbuotojų specifikai. Laisvųjų kūrybinių darbuotojų darbo aplinkai būdingos nenuolatinio darbo (angl. precarious work) savybės, mažinančios kūrėjų socialinį saugumą, galimybes oriai pasitikti senatvę. Tai mažina tokių profesinių veiklų patrauklumą.

Sąlygos kurti priklauso ir nuo įstaigų, kuriose dirba kūrėjai, teisinio statuso (valstybės, savivaldybių, nevyriausybinis ar privatus sektorius). Sąlygos kurti, atlikti, bendradarbiauti su tarptautiniais partneriais ir pristatyti kūrybinės veiklos rezultatus geriau užtikrintos valstybinio ir savivaldybių įstaigose dirbantiems kūrėjams, o nevyriausybinio ir privataus sektorių kūrėjai susiduria tiek su tinkamos infrastruktūros stoka, tiek konkuruoja dėl valstybinio finansavimo. Tačiau ir Lietuvos savivaldybių požiūris į kūrybinio sektoriaus veiklos sąlygų užtikrinimą ir taikomos paskatos skiriasi. Netolygios galimybės plėtoti savo veiklą riboja tiek pačių menininkų galimybes siekti meno sričių įvairovės, tiek įvairaus kūrybinio turinio pasiūlą visuomenei.

Vystant talentus svarbų vaidmenį atlieka atskirų meno sričių kompetencijų centrai, o taip pat įvairios kūrybinių centrų formos (menininkų rezidencijos ir inkubatoriai). Meno kūrėjų apklausos rodo, kad dėmesys jų kūrybiniam pasiekimams, jų viešinimas, finansinės ir nefinansinės paskatos yra labai svarbus motyvacinis veiksnys. Kompetencijų centrai kaupia ir skleidžia informaciją apie konkrečias meno sritis Lietuvos ir tarptautiniu lygmeniu, skatina srities vystymąsi ir plėtrą, vykdydami aktyvią tinklaveiką, sklaidą, edukacines profesionalams skirtas veiklas. Meno kūrėjų organizacijos atstovauja kūrėjus, teikia ekspertinę pagalbą kultūros politikos formavimo klausimais. Ne visi konkrečiose meno srityse veikiantys kompetencijų centrai (meno kūrėjų asociacijos, informacijos ir leidybos centrai) yra vienodai aktyvūs. Tokias funkcijas atliekančios NVO ir privataus sektoriaus subjektai yra priklausomi nuo kintančio projekcinio finansavimo. Todėl būtina stiprinti visų meno sričių kompetencijų centrus (menininkų bendruomenes, meno kūrėjų sąjungas, informacijos, menininkų rezidencijų centrus, skėtines organizacijas ar kt.). Tokie kompetencijų centrai turi turėti galimybę aktyviau įsitraukti į konkrečios meno srities plėtojimą, sudarant prielaidas nacionalinio meno sklaidai ir tarptautiniam kultūriniam bendradarbiavimui, padėti formuoti bendrą šalies meno raidą, skatinti menininkų mobilumą ir konkurencingumą.

3.1.1. Taikoma premijų ir stipendijų sistema nešiuolaikiška ir nenuosekli.

Nors pasaulyje premijos ir įvairūs prizai tampa savotiškais prestižo, finansinio ir nefinansinio įvertinimo lenktynėmis, Lietuvos kultūros ir meno premijų sistemos sandara, apimanti nacionalines ir vyriausybės premijas, Kultūros ministerijos, savivaldybių ir privačių asmenų premijas, sukurta per pastaruosius tris dešimtmečius, neatitinka šiuolaikinių kūrėjų poreikių. Kultūros srityje veikia individualiems talentams skirtos veiklos finansavimo ir skatinimo sistemos: skiriamos valstybės stipendijos kultūros ir meno kūrėjams. Tačiau regionuose dirbantiems kūrėjams skiriamų stipendijų dydis skiriasi. Pavyzdžiui, Vilniaus miestas 2014–2020 m. stipendijų menininkams programos iš viso neturėjo, Kauno miesto savivaldybėje stipendijų programa panaikinta 2018 m. Tiek premijų, tiek stipendijų atveju stinga šių sistemų stebėsenos, jų rezultatų analizės, aktualių poreikių ir prioritetų identifikavimo, ekspertų darbo refleksijos, grįžtamojo ryšio su finansavimą ar apdovanojimus gaunančiais menininkais. Premijų sistema pasiekia ne visų meno sričių kūrėjus.

Pažymėtina, kad premijų teikimo procesas nepakankamai viešinamas, todėl nepakankamai išnaudojamas jų viešųjų ryšių potencialas kūrėjų karjerų formavimui. Premijų sistema neatsižvelgia į pasaulyje didėjančią technologijų, ypač e-technologijų įtaką meno, kultūros ir kūrybinių industrijų sritims, kurias aktyviai naudojant vyksta spartesnė tų meno šakų raida. Tikslinga premijų sistemą susieti su naujausiomis technologijomis, naujųjų medijų menu, tarpdisciplininiu menu, vertinti kūrėjų novatoriškumą, proveržį, netikėtumą, rizikuojantį aštrumą, indėlį į kultūros ir kūrybinių industrijų plėtrą, skatinti jaunosius menininkus, vertinti visų teikiamų kultūros ir meno premijų visumą. Norint paskatinti jaunimą rinktis kultūros srities studijas, būtina galvoti apie specialias stipendijų programas, skatinamuosius baigiamųjų darbų konkursus ir pan.

3.1.2. Netolygios sąlygos kurti, bendradarbiauti su tarptautiniais partneriais ir pristatyti kūrybinės veiklos rezultatus valstybės ir atskirų savivaldybių lygmenimis.

Valstybė gali pagerinti menininkų kūrybinę būklę užtikrindama tolygų reikiamos skirtingoms meno sritims infrastruktūros prieinamumą – studijas, kūrybines dirbtuves su reikiamomis priemonėmis ir įrenginiais, taip pat sudarydama galimybes bendradarbiauti, pristatyti, eksponuoti, realizuoti savo kūrinius. Tinkamos kūrybinės sąlygos taip pat yra menininkų saviraiškai skirtos priemonės: rezidencijos, menininkų inkubatoriai, kurie didina kūrybinio sektoriaus galimybes eksperimentuoti, kurti inovacijas, susitikti ir plėtoti projektus su užsienio kūrėjais, prisidėti prie vietos gyventojų ir visos visuomenės gyvenimo kokybės. Ypač svarbus vietos ir regioninis lygmuo, tačiau Lietuvoje didžioji dalis rezidencijų įsikūrusios Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir kurortiniuose miestuose. Menininkų socialinės ir kūrybinės būklės vertinimo tyrime pažymima, kad „Lietuvos rezidencijoms trūksta skaidrumo, iš dalies dėl nuoseklių programų trūkumo. Rezidencijos palyginti uždaros vietinėms bendruomenėms. Visa tai trukdo pakelti jų kokybę ir turėti didesnę įtaką menininkams.“⁴⁶ Naujausi kultūros srities tyrimai (Menininkų būklės vertinimo tyrimas, Meno rezidencijų poveikio vertinimo tyrimas⁴⁷) konstatuoja, kad tiek kūrybiniam projektams skiriamas finansavimas, tiek kitokios paskatos menininkams ir apskritai požiūris į vietos kūrėjų resursus ženkliai skiriasi tarp Lietuvos savivaldybių. Išlieka nevienodas menininkų įsitinklinimo lygis, galimybės susirasti partnerius bendriems projektams, o tai yra vienas svarbiausių sėkmingos meninės karjeros rodiklių.

3.1.3. Menininkų laimėjimų vertinimas, skatinimas ir komunikacija visuomenei neproporcingi kūrėjų meistriškumui.

Lietuvos kūrybiniam sektoriui keliami patys aukščiausi profesinio meistriškumo reikalavimai. Lietuvos profesionaliojo meno kūrėjai dažnai sulaukia aukščiausių įvertinimų tarptautiniu lygiu, laimi prestižinius apdovanojimus ir tokiu būdu tampa mūsų šalies kultūros sklaidos ambasadoriais. Laimėjimai tarptautiniuose festivaliuose ar konkursuose atveria galimybes platesniam mūsų kūrybinio sektoriaus įsitinklinimui tarptautiniame kultūros žemėlapyje. Būtina, kad mūsų šalies iškiliausi kūrėjai jaustų savo valstybės dėmesį ir paramą, sulauktų atitinkamo paskatinimo. Tačiau vis dar trūksta sistemingesnių premijų laureatų kūrybos sklaidos priemonių, ilgalaikių stipendijų aukščiausių

⁴⁶ [Menininkų socialinės ir kūrybinės būklės vertinimas – Kultūros tyrimai \(www.kulturostyrimai.lt\)](http://www.kulturostyrimai.lt)

⁴⁷ [Meno rezidencijų poveikio vertinimas – Kultūros tyrimai \(www.kulturostyrimai.lt\)](http://www.kulturostyrimai.lt)

nacionalinį ir tarptautinį pripažinimą įgijusiems Lietuvos menininkams. Lietuvos kūrybiniai laimėjimai turi būti komunikuojami visuomenėje, jai leidžiant susipažinti su apdovanojimus pelniusiais kūriniais Lietuvoje. Reikėtų glaudesnio atviro dialogo su kūrybinio sektoriu dėl jų lūkesčių ir atitinkamai ieškant priemonių juos atliepti. Būtina atlikti gilesnę analizę, kaip kūrėjų skatinimo sistema turi būti tobulinama didinant patrauklumą kurti Lietuvoje: skatinant meno sričių įvairovę, suteikiant tolygias sąlygas visiems kūrėjams, padedant pasiekti meistriškumą ir platesnę kultūros sklaidą.

3.2. Nėra tolygios ir tvarios kūrybinių pajėgumų stiprinimo konkuruoti tarptautiniu mastu sistemos.

Lietuvos kultūros srityje sukuriama kultūros ir meno produkto rinka yra labai maža ir greitai persipildanti, todėl kultūros sklaida užsienyje, kūrybinio sektoriaus mobilumas yra labai svarbus formuojant savo auditoriją, didinant žinomumą ne tik apie konkrečius Lietuvos kūrėjus, bet ir formuojant Lietuvos kaip įdomios, kūrybingos, atviros šalies įvaizdį užsienyje. Tarptautinis bendradarbiavimas skatina kultūros raiškos įvairovę, prisideda prie atviros ir dinamiškos, gebančios veikti nuolat kintančiame pasaulyje, visuomenės kūrimo. Kultūros indėlis yra akivaizdus siekiant Lietuvos užsienio ir ekonominės politikos tikslų.

Tačiau valstybės dėmesys Lietuvos kultūros sklaidai užsienyje pastaraisiais metais tolydžio mažėjo, nors pabrėžiama tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo svarba ne tik kultūros ir kūrybinių sričių atsinaujinimui, kokybiškesnių ir įvairesnių paslaugų plėtrai, kultūros įstaigų ir organizacijų finansiniam tvarumui. Lietuvos kultūros taryboje 2015 m. tikslinės Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje programos sudarė apie 6 proc. Kultūros rėmimo fondo (KRF) biudžeto (902.000 eurų), 2019 m. tikslinėms Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje programoms buvo skiriami tik 3,4 proc. bendro KRF biudžeto (680.000 eurų), 2020 m. tik 1,12 proc. (232.400 eurų). Atsisakyta tikslinių tarptautinį bendradarbiavimą skatinančių programų, kurioms yra taikomi užsienio partnerių veiklos kokybės kriterijai lėšas perskirstant pagal kultūros ir meno sritis. Lėšoms, skirstomoms per horizontalias (kultūros ir meno sričių) Lietuvos kultūros tarybos programas, tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo kokybės ir veiksmingumo tikslai nėra keliami. Šių lėšų mažėjimą iš dalies kompensavo augantis Lietuvos kultūros instituto biudžetas (nuo 515.746 eurų 2015 m. iki 701.000 eurų 2019 m.), tačiau šis augimas nėra pakankamas tvariems, ilgalaikėmis partnerystėmis pagrįstiems Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje procesams užtikrinti. Dezintegruojantis kultūros sklaidos užsienyje finansavimo sistemai sumenko kokybiškos Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje galimybės.

3.2.1. Retai keliami tarptautiškumo uždaviniai valstybinėms kultūros ir meno įstaigoms ir jose dirbantiems specialistams.

Meno kūrėjai ir kultūros srities specialistai dalyvauja tarptautiniuose žinių ir patirties mainuose, tobulina profesinę kompetenciją, tačiau pastebimi netolygumai skirtingose kūrybinės veiklos srityse. Esamas įvairių sričių meno kūrėjų ir kultūros srities specialistų įsitraukimas į tarptautines veiklas nėra tolygus dėl lėšų trūkumo įvairių kultūros ir kūrybinių sričių bei šių sričių kompetencijos centrų veiklų plėtojimui, ypač nevyriausybiniam sektoriuje. Bendros kūrybos, bendradarbiavimo projektai atsiranda iš „gyvų“ kontaktų, įsitinklinant, taip pat ir tarptautiniu mastu sudarant galimybes menininkams ir kultūros srities specialistams stiprinti pajėgumus ir pilnavertiškai dalyvauti tarptautiniuose kultūros ir meno procesuose ir sėkmingai plėtoti savo kūrybines karjeras. Valstybinių kultūros ir meno įstaigų ir organizacijų kultūros specialistų įsitraukimas į tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo veiklas šiuo metu nėra sistemingas ir kultūros tarptautiškumo uždaviniai joms keliami retai. Lietuvos kultūros institutas kartu su įvairiose pasaulio valstybėse dirbančiais kultūros atašė įgyvendina meno kūrėjų ir kultūros srities specialistų tarptautinio įsitinklinimo ir mobilumo skatinimo veiklas, užsienio kultūros srities specialistų vizitų programas, siekdamas paskatinti tarptautinio bendradarbiavimo iniciatyvas, tačiau lėšos šioms veikloms įgyvendinti yra nepakankamos. Kūrėjų ir kultūros srities specialistų mobilumo ir bendrų projektų su užsienio organizacijomis poreikis yra didesnis, nei šioms veikloms yra numatyta lėšų. Nėra galimybės pasinaudoti sukuriamomis galimybėmis prisidėti prie menininkų, kultūros srities specialistų įtraukimo į reikšmingas veiklas, renginius užsienio valstybėse, kurios kuria svarbią pridėtinę vertę jų tarptautinei karjerai. Kultūros srities specialistų dalyvavimas tarptautiniuose savo srities kompetencijų tinkluose, forumuose, renginiuose yra būtinas veiklos kokybei, naujiems įgūdžiams, motyvacijai. Nėra galimybės finansuoti bendrų projektų tarp Lietuvos ir užsienio kultūros organizacijų, kurios stiprintų mūsų organizacijų pajėgumus dalyvauti tarptautiniuose projektuose. Tuo tarpu bendri kūrybiniai projektai su partneriais užsienyje taip pat praturtintų kultūros įstaigų veiklas, didintų jų tarptautinį matomumą.

3.2.2. Atrenkant priemones Lietuvos kultūros ir meno sklaidai užsienyje nėra taikomi užsienio organizacijų kokybės, žinomumo ir autoriteto kriterijai.

Tarptautinis kultūrinis bendradarbiavimas sukuria sąlygas pristatyti tiek Lietuvos kultūrinį paveldą, vertybes, istorines realijas, tiek profesionalų meną, šiuolaikinę kūrybą visose meno srityse. Tokiu būdu formuojama Lietuva per kultūrą atpažįstanti auditorija užsienyje, o Lietuvos visuomenė turi galimybę susipažinti su kitų šalių kultūrinėmis realijomis, aukščiausio meistriškumo atlikėjų kūriniais, plėsti savo kultūrinį pažinimą, ugdyti tokias vertybes kaip atvirumas, tolerancija, pilietiškumas. Didžioji dalis tarptautinių partnerystių kuriama tarp panašaus dydžio, statuso bei toje pačioje kultūros srityje veikiančių partnerių. Tokios partnerystės pasižymi panašiais profesiniais interesais, profesine kalba, problematika ir jų užmezgimas kuria didžiausią naudą, tampa bendromis tarptautinėmis veiklomis, suteikia galimybę dalintis išlaidas su užsienio partneriais ir užsitikrinti užsienio platinimo tinklą, bendradarbiavimo tęstinumą. Daliai Lietuvos nepriklausomų kultūros įstaigų ir organizacijų tarptautinės veiklos yra svarbus pajamų šaltinis, užtikrinantis finansinį tvarumą.

Šiuo metu Lietuvos kultūros taryba nebevykdo priemonių, skirtų Lietuvos kultūros ir meno sklaidai užsienyje, kaip jau buvo pažymėta, šie projektai yra finansuojami per kultūros ir meno sričių ir kitas horizontalias programas. Šių projektų vertinimui nėra taikomi partnerystės su užsienio organizacijomis kokybės, užsienio partnerių žinomumo ir autoriteto savo valstybės ir tarptautiniame kontekste kriterijai, tokie kaip partnerystės su užsienio organizacija ketinimų lygis (atitinkami susitarimai), užsienio organizacijos formuojamo turinio kokybė bei jo komunikacinės galimybės pritraukiant auditoriją, kurie turėtų būti vieni svarbiausių vertinant tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo projektus. Šių projektų rezultatai ir efektyvumas nėra vertinami kultūros tarptautiškumo skatinimo aspektu. Tokiu būdu kyla rizika, kad kultūrinio bendradarbiavimo projektai bus mažiau tvarūs, o jų matomumas mažesnis.

3.2.3. Nepriimti sprendimai dėl prioritetinių tarptautinių mugių ir panašaus pobūdžio renginių Lietuvos kultūros produktų pristatymui užsienyje.

Lietuvos kultūros institutas ir Lietuvos kino centras valstybės lėšomis įgyvendina tikslines kultūros ir kūrybinio potencialo pristatymo priemones tarptautinėse literatūros ir kino mugėse bei kitose panašiose tarptautinėse platformose. Šioms tikslinėms priemonėms šiuo metu taikomas valstybinio finansavimo prioritetetas yra literatūra ir kinas, todėl tik literatūrai ir kinui yra užtikrintas nacionalinis dalyvavimas mugėse, nacionalinių programų pristatymas. Kultūros tarptautiškumo politikos koncepcijoje pažymima, kad turėtų būti siekiama, kad taikomos tikslinės priemonės tolygiau apimtų ir kitas kultūros ir kūrybines sritis.

Kitų kultūros ir kūrybinių sričių pristatymas panašiuose tarptautiniuose forumuose įgyvendinamas tam tikrų sričių kompetencijos centrų iniciatyva, finansuojant konkurso būdu Lietuvos kultūros tarybai. Dažnai šie projektai neužtikrina jungtinio nacionalinio įvairių įstaigų, organizacijų ir įmonių dalyvavimo (finansuojamas pavienių įstaigų dalyvavimas), nėra įgyvendinamos nacionalinės programos, dėl nepakankamo finansavimo nėra užtikrinama prisistatymo kokybė. Šie projektai nėra vertinami pagal jų poveikį kūrėjų ir kultūros srities specialistų profesiniam tobulėjimui, potencialo pristatymui tarptautiniu mastu. Nėra suformuotas prioritetinių tarptautinių platformų (tarptautinių mugių ir panašaus pobūdžio renginių) sąrašas, kuris sudarytų galimybę kokybiškiau, kryptingiau ir veiksmingiau pristatyti Lietuvos kultūros ir kūrybinį potencialą tarptautiniu mastu.

Kultūros tarptautiškumo kuriamų verčių pasitelkimas socialiniams, ekonominiams ir diplomatiniais tikslams pasiekti nėra pakankamai tvarus, koordinuotas ir planuojamas ilgalaikėje perspektyvoje: trūksta atsakingų institucijų sutarimo dėl kultūrinių, ekonominių, socialinių ir diplomatinių tikslinių priemonių bei į tarpinstitucinį koordinavimą įsitraukusių institucijų ketinimų jas finansuoti, nesuderinta priemonių įgyvendinimo rezultatų stebėseną, sistemingas keitimasis informacija.

Kultūra pasitelkiama kaip įrankis valstybės žinomumui užsienyje stiprinti ir teigiamam valstybės įvaizdžiui formuoti – tai įvairus, turiningas ir patikimas žinių apie valstybę, visuomenę ir jos vertybes šaltinis. Dėl ribotų finansinių ir žmogiškųjų resursų nepakankamai išnaudojamas kultūros potencialas įvairiose valstybėse vykdant aktyvią komunikacinę veiklą kultūros temomis užsienio kalbomis, panaudojant Lietuvos kultūros instituto ir kultūros atašė resursus.

Priežasties problematika ir sprendiniai prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano sprendinio⁴⁸ Nr. 179 įgyvendinimo.

Problemos ir priežasčių sprendiniai prisideda prie 2021–2030 metų nacionalinio pažangos plano horizontaliojo principo „lygios galimybės visiems“ įgyvendinimo.

Ši priežastis negali būti pilnai išsprendžiama Kultūros ministerijos pastangomis ir priemonėmis, reikalingas platesnis susitarimas ir bendradarbiavimas tarp Užsienio reikalų ministerijos, Ekonomikos ir inovacijų ministerijos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos bei sąveika tarp atitinkamų įgyvendinimo priemonių.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.3 uždavinys. Skatinti visapusišką tautinių mažumų integraciją.

4. Problema: Visuomenės atvirumo tautinėms mažumoms stoka trukdo kurti darnią daugiakultūrę pilietinę valstybę.

Tai, kad Lietuvos visuomenė nėra pakankamai atvira kitoms kultūroms, tautinių mažumų kalboms, kitų kultūrų savitumui ir įvairovei, rodo EK Eurobarometro tyrimo „Diskriminacija ES 2019“⁴⁹ matuojamas rodiklis, kaip jaustųsi gyventojai, jei šalies aukščiausiame politiniame poste būtų išrinktas kitos etninės kilmės, nei dauguma šalies gyventojų, atstovas. 45 proc. Lietuvos gyventojų būtų „visiškai patenkinti“, 15 proc. – „vidutiniškai patenkinti“, o 34 proc. – „visiškai nepatenkinti“, likę – abejingi arba nežino. Tarp 28 šalių Lietuvos rodikliai rikiuojasi paskutinėse gretose. Palyginimui, „visiškai patenkintų“ tokiu rinkimų rezultatu ES28 vidurkis yra 65 proc., Jungtinėje Karalystėje kitos etninės kilmės vadovu būtų visiškai patenkinti 88 proc., Nyderlanduose 85 proc., Airijoje, Švedijoje, Ispanijoje – 80 proc., Prancūzijoje – 71 proc., atitinkamai „visiškai nepatenkintų“ ES28 vidurkis yra 16 proc.

Tikėtina, kad pasauliniai migracijos procesai paveiks Lietuvos demografinę sudėtį per ateinančią dešimtmetį. Lietuvoje jau randasi ir kuriasi naujos tautinės bendruomenės (turkų, afganų, sirų ir kt.), kurių integracijos klausimai galimai bus susiję ir su kultūriniais šių bendruomenių poreikiais. Migracijos departamento 2021-01-01 duomenimis (žr. <https://migracija.lrv.lt/lt/statistika>) Lietuvoje gyveno 3,12 proc. užsieniečių. Palyginimui – 2013 m. užsieniečiai sudarė 1,1 proc. bendro Lietuvos gyventojų skaičiaus (skaičius išaugo nuo 33 tūkst. iki 87 tūkst.). Todėl turi būti vertinamos galimybės, kaip atliepti naujų besikuriančių tautinių bendruomenių kultūrinės integracijos poreikius tuo pačiu sudarant reikiamas sąlygas jų kultūros pristatymui Lietuvos visuomenei.

Tautinių mažumų istorijos Lietuvoje reprezentavimo koncepcijoje⁵⁰ (toliau – Koncepcija) pažymima, kad Lietuvoje tautinės mažumos susiduria su diskriminacija ir neapykantos incidentais. Tai atspindi tyrimai ir apklausos.

- 2019 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu buvo atlikta visuomenės nuostatų apklausa⁵¹, kuri parodė, kad su romais kaimynystėje nenorėtų gyventi 63 proc., dirbti vienoje darbovietėje – 39 proc., išnuomoti būsto – 65 proc. respondentų.

⁴⁸ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

⁴⁹ <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2251>

⁵⁰ LR kultūros ministro 2019 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. ĮV-610 „Dėl Tautinių mažumų istorijos Lietuvoje reprezentavimo koncepcijos patvirtinimo“.

⁵¹ <http://www.ces.lt/veikla-2/ziniasklaidos-stebesena/visuomenes-nuomones-apklausa/>

- 2017 m. Tautinių mažumų departamento užsakymu atlikto „Tautinės mažumos Lietuvoje“ tyrimo⁵² duomenimis, 35 proc. nelietuvių tautybės gyventojų nurodė sutinkantys, kad tautinių mažumų atstovai Lietuvoje susiduria su diskriminacija dėl tautybės. Nors dauguma nelietuvių tautybės gyventojų nemano, kad Lietuvoje yra didelė atskirtis tarp lietuvių ir kitų tautybių gyventojų, tačiau beveik trečdalis (28 proc.) apklaustųjų pripažįsta, kad tokia atskirtis egzistuoja⁵³.
- Europos Komisijos užsakymu Eurobarometras 2019 m. atliko tyrimą „Diskriminacija ES 2019 metais“⁵⁴. Vienas iš tyrimo objektų – diskriminacija dėl etninės kilmės. Į klausimą apie diskriminacijos etniniu pagrindu paplitimą Lietuvoje 18 proc. respondentų atsakė, kad tai yra paplitęs reiškinys, 71 proc. – kad tai retas reiškinys, ir tik 4 proc. – kad tokios diskriminacijos nėra. 48 proc. Lietuvos gyventojų diskriminaciją romų atžvilgiu įvardijo kaip paplitusią, 43 proc. teigia, kad toks reiškinys yra retas, ir tik 2 proc. – kad diskriminacijos nėra. Atsakant į klausimą, ar pakankamai užtikrinamos sąlygos darbo vietoje, 43 proc. lietuvių atsakė, kad nepakankamai dėl odos spalvos, ir 35 proc. – nepakankamai dėl etninės kilmės. 41 proc. Lietuvos respondentų atsakė, kad įsidarbinimui Lietuvoje kliūtis būtų romų etninė kilmė, nors apskritai etninę kilmę kaip kliūtį nurodė tik 10 proc. (kai 2015 metų apklausoje buvo 20 proc.). Atsakant į klausimą, ar sukeltų diskomfortą faktas, kad jūsų vaikas įsimylėjo kitos etninės kilmės asmenį, Lietuvoje net 48 proc. atsakė teigiamai dėl žydų kilmės, 37 proc. – jaustų diskomfortą, jei tai būtų azijietis, ir 35 proc. – jei juodaodis.

Ivardintų tyrimų duomenys patvirtina, kad Lietuvos visuomenė stokoja atvirumo ir pagarbos tautinėms mažumoms ir tai yra pagrindinė sklandžios tautinių mažumų integracijos problema.

Problemos priežastys:

4.1. Neaktyvus tautinių mažumų įsitraukimas ir įtrauktis į kultūrinį bei visuomeninį gyvenimą lėtina jų integraciją.

Lietuvos istorinėje ir kultūrinėje atmintyje bei ilgaamžėje valstybingumo tradicijoje tautinės mažumos (jų istorija, gyvenimo būdas, veikla, indėlis į Lietuvos kultūrą ir ekonomiką) yra neatsiejama lietuviškos tapatybės dalis. Per mažai aktyvus tautinių mažumų, o taip pat ir naujai besikuriančių tautinių bendruomenių, įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą Lietuvoje, ir, iš kitos pusės, jų įtrauktis į visuomeninį gyvenimą (kultūrinį, politinį, socialinį, ekonominį, viešąjį ir kt.) stoka trukdo joms jaustis pilnavertėmis bendruomenėmis.

Mažesnė integracija į visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą mažina galimybes sėkmingiau pasiruošti akademinėms ir profesinėms studijoms taip pat geriau integruotis į darbo rinką. Kyla rizika tautinių mažumų atstovų socialiniam pažeidžiamumui. Tuo tarpu tiek materialus, tiek nematerialus tautinių bendruomenių paveldas Lietuvoje yra puikus išteklius dialogui visuomenėje skatinti, tačiau reikia didinti įvairių tautinių mažumų tradicijai ir kūrybai skirtų renginių matomumą, atvirumą, skatinti tinklaveiką su kitomis kultūros organizacijomis, NVO, lietuvių bendruomenėmis. Daugiausia projektų finansavo Lietuvos kultūros taryba, Kultūros ministerija, Užsienio reikalų ministerijos Komunikacijos ir kultūrinės diplomatijos departamentas bei Krašto apsaugos ministerija. Šios institucijos atitinkamai skyrė lėšas 29, 17, 10 ir 7 projektams. Lietuvos kultūros tarybos duomenimis, 2019 m. buvo finansuoti 6 tautinių mažumų ir tautines mažumas įtraukiančių organizacijų projektai, jiems įgyvendinti skirta 90 tūkst. eurų suma. Tautinių mažumų departamentas prie LRV (toliau – TMD) 2019 m. tautinių mažumų NVO projektams skyrė 162 500 eurų, 2020 m. – 173 300 eurų, 2021 m. – 187 800 eurų. Be TMD tautinių mažumų projektams finansavimą skiria įvairios Lietuvos valstybinės institucijos. 2020 m. 15 institucijų 88 projektams iš viso skyrė 166 684 eurus.

Koncepcijoje atkreipiamas dėmesys į svarbų vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos vaidmenį visuomenės sąmoningumo ugdyme tautinių mažumų atžvilgiu. Tokios neformaliojo švietimo priemonės kaip „Kultūros pasas“, kurią įgyvendina Kultūros ministerija drauge su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, siekia ugdyti mokinių

⁵²Tautinių mažumų departamento užsakymu 2017 m. atlikta Rytų Europos studijų centro „Tautinės mažumos Lietuvoje“ studija.

<https://tmde.lrv.lt/lt/teisine-informacija/tyrimai-ir-analizes>

⁵³Rytų Europos studijų centro užsakymu UAB „Baltijos tyrimai“ atlikta nelietuvių tautybės Lietuvos gyventojų apklausa.

https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/1_%20Tautini%C5%B3%20ma%C5%BEum%C5%B3%20apklausos%20ATASKAITA.pdf

⁵⁴<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>

savarankiško kultūros pažinimo ir patyrimo įpročius, skatina kultūrinį mokinių sąmoningumą užtikrinant kokybišką kultūros ir meno paslaugų prieinamumą visiems Lietuvos mokiniams. Šiuo metu „Kultūros pasas“⁵⁵ siūlo tik 35 daugiakultūrinio turinio edukacijos paslaugų, kai apskritai Kultūros paso paslaugų rinkinį sudaro 3597 paslaugos. Tokių paslaugų ir projektų spektrą reikia plėsti kaip svarbų faktorių tautinių mažumų tradicijos ir sklaidos geresniam matomumui ir pozityviai komunikacijai Lietuvos visuomenei.

Sistemiškesnis švietimo sistemos reagavimas į tautinių bendrijų integracijos iššūkius taip pat yra labai svarbus ir reikalingas. 2020 m. TMD, skatindamas Pietryčių Lietuvos regiono ir kitų šalies regionų mokyklų tarpkultūrinį dialogą, finansavo 38 projektus. Pietryčių Lietuvos regione finansuota 22 mokyklų, kuriose mokoma lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis, moksleivių projektai. Šių projektų įgyvendinime dalyvauja dar apie 30 mokyklų iš Vilniaus ir Vilniaus rajono, Visagino, Šalčininkų, Švenčionių, Trakų, Kretingos, Šilutės, Šiaulių, Varėnos, Kėdainių, Ukmergės. Taip pat finansavimas skirtas nevyriausybinėms organizacijoms, kurių projektų veiklose dalyvavo vaikai ir jaunimas iš Pietryčių Lietuvos regiono. Iš viso Pietryčių Lietuvos regiono projektuose dalyvavo beveik 4000 vaikų. Šiuose rajonuose ir Vilniaus mieste įgyvendinti tarpmokykliniai projektai parodė, kad lietuvių ir tautinėms bendrijoms priklausančių moksleivių bendros stovyklos, diskusijos, ekskursijos padeda jaunimui geriau suprasti vieni kitų kultūrą ir vertybes, formuoja teigiamą požiūrį ir toleranciją kitiems tautoms. Tokie projektai turi potencialą būti plėtojami, orientuojantis į probleminius Lietuvos regionus.

4.1.1. Lietuvos tautinių mažumų istorija visuomenei nepakankamai pristatoma kaip kultūriškai, konfesiškai ir kalbiškai svarbi ir aktuali integralios Lietuvos tapatybės dalis.

Lietuvos visuomenė vis dar nepakankamai susipažinusi su tautinių mažumų kultūra ir jų istorija. Siekiant, kad tautinės mažumos mūsų šalyje jaustųsi integralia lietuviškos tapatybės dalimi, labai svarbu, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys būtų įtraukti į visus valstybinės reikšmės švenčių, valstybei reikšmingų atmintinų datų minėjimo iniciatyvas ir renginius. Valstybės mastu siekiama užtikrinti tautinėms mažumoms reikšmingų kultūrinių-istorinių įvykių ir datų įprasminimą. Lietuvos Respublikos atmintinų dienų įstatyme⁵⁶ įrašytos šios dienos: gegužės 21-oji – Lietuvos tautinių bendrijų diena; rugpjūčio 2-oji – Romų genocido atminimo diena; rugsėjo 23-ioji – Lietuvos žydų genocido atminimo diena; lapkričio 16-oji – Tarptautinė tolerancijos diena; gruodžio 10-oji – Tarptautinė žmogaus teisių diena ir kt. LR Seimas nutarimais yra patvirtinęs ir paskelbęs šiuos atmintinus metus: 2020 m. Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metais, 2021 m. Lietuvos totorių istorijos ir kultūros metais, 2022 m. – Lietuvos karaimų metais. Nors pastaraisiais metais valstybės mastu daugėja įvairių iniciatyvų, kurios patrauklia forma supažindina plačiąją visuomenę su tautinių mažumų istorija Lietuvos kontekste, jų kultūrinis ir tautinis identitetas bei jų reikšmė Lietuvos istorijos raidoje, tačiau jų vis dar nepakanka, kad Lietuvos visuomenės požiūris keistųsi, o integracijos procesui būtų daromas efektyvesnis teigiamas poveikis. Prie pozityvaus Lietuvos visuomenės požiūrio į tautines mažumas sklaidos prisidėtų ir aktyvesnė kultūrinė, visuomeninė pačių tautinių bendrijų veikla, taip pat reikalingas sistemingesnis mokslo bendruomenės indėlis. Šios iniciatyvos įgyvendintų Konceptijoje⁵⁷ įvardintą tautinių mažumų istorijos Lietuvoje reprezentavimo tikslą – pristatyti visuomenei Lietuvos tautinių mažumų istoriją kaip kultūriškai, konfesiškai ir kalbiškai svarbią ir aktualią integralios, dinamiškos Lietuvos tapatybės dalį.

Viena iš veiksmingiausių tautinių kultūrų pažinimo ir puoselėjimo priemonių yra meno mėgėjų veikla, kuri yra skatintina kaip viena aktyviausiai įtraukiančių į kultūrinį gyvenimą veiklų ir kaip viena aktyviausių tautinės kultūros sklaidos priemonių. 2021 m. Lietuvos nacionalinis kultūros centras pradėjo rinkti statistinę informaciją apie tautinių mažumų mėgėjų meno kolektyvų ir jų narių skaičių savivaldybių kultūros centruose. Statistinė informacija renkama, siekiant įvertinti visų kultūros centrų aktyvumą, teikiamų paslaugų įvairovę ir jų prieinamumą vietos bendruomenės nariams. Svarbu, kad tautinių mažumų meno mėgėjų veikla taptų matoma kaip integrali Lietuvos tautinės

⁵⁵ <https://kulturospasas.emokykla.lt/renginiai>

⁵⁶ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41597/asr>

⁵⁷ LR kultūros ministro 2019 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. ĮV-610 „Dėl Tautinių mažumų istorijos Lietuvoje reprezentavimo koncepcijos patvirtinimo“.

kultūros dalis, neapsiribotų pasirodymais savo tautinių bendruomenių ribose, o tautinių mažumų mėgėjų kolektyvai būtų sistemingai kviečiami ir skatinami dalyvauti nacionalinėse valstybinėse šventėse, valstybei reikšmingų ir svarbių datų minėjimo renginiuose ir pan.

Siekiant siūlomų paslaugų rinkinį papildyti kultūrinės edukacijos paslaugomis, skirtomis pažinti unikalią Lietuvos tautinių mažumų istoriją, kultūrinį paveldą ir tradicijas, skatintinas tautinių mažumų NVO, kultūros ir meno įstaigų, kūrėjų ir menininkų aktyvesnis įsitraukimas į „Kultūros paso“ paslaugų spektro plėtimą siūlant tautinių mažumų pažinimui skirtas veiklas.

Taip pat pažymėtina, kad kultūros ir meno įstaigos nepakankamai aktyviai vykdo edukacinę veiklą apie tautinių mažumų kultūros savitumą ir istorinės atminties įprasminimą. Būtina siekti sudaryti geresnes sąlygas Lietuvos visuomenei kultūros ir meno įstaigose (bibliotekose, galerijose, kultūros centruose, muziejuose, teatruose ir kt.) pažinti tautinių mažumų istoriją, kultūrą ir paveldą, skatintinas jų aktyvus vaidmuo stiprinant daugiakultūrinės raiškos įvairovę nacionaliniu, regioniniu, savivaldybių ir bendruomeniniu lygiu. Kultūros įstaigos, organizuodamos edukacines programas ar planuodamos ekspozicijas ar parodas, kviečiamos artimai bendradarbiauti su tautinių mažumų bendruomenėmis ir NVO, siekiant tinkamai reprezentuoti tautinių mažumų kultūrą ir istoriją, jų indėlį į Lietuvos tautinės tapatybės formavimą(-si).

4.1.2. Švietimo programose stinga kontekstualaus istorinio-kultūrinio tautinių mažumų turinio.

Koncepcijoje⁵⁸ pastebima, kad tautinių mažumų istorinis-kultūrinis kontekstas nepakankamai integruotas į švietimo programas ir edukaciją. Lietuvoje bendrojo ugdymo mokyklose istorijos mokoma integruotai ir laikantis chronologinio nuoseklumo principo. Klausimai, susiję su tautinių mažumų kultūra, jų istorija, įtraukti į mokymosi procesą (bendrasias ugdymo programas, istorijos vadovėlius) ir į istorijos valstybinio brandos egzamino programą, tačiau tautinėms mažumoms mokykliniame istorijos mokymo kurse skirtas vis dar nepakankamas dėmesys (pvz., XIII–XV a. LDK: karaimų ir totorių vaidmuo visuomenės gyvenime nuo Vytauto Didžiojo laikų vadovėliuose pateikiamas fragmentiškai, menkai atspindėtas škotų ir vokiečių mažumų išskirtinis vaidmuo LDK miestų amatuose ir prekyboje, vengrų, vokiečių ir kitų tautinių mažumų vaidmuo LDK dvaruose, trūksta informacijos apie nekrikščioniškų tautinių mažumų kultūras ir religijas, romų genocidą ir kt.). Holokaustas yra sudėtinė temos „Antrasis pasaulinis karas“ dalis. Tyrimai rodo, kad dalis bendrojo ugdymo mokyklų istorijos mokytojų tautinių mažumų temą traktuoja nepakankamai išsamiai, tautines mažumas ir jų egzistavimą etninėse lietuvių žemėse suvokia kaip Lietuvos istoriją papildantį faktą⁵⁹. Skirtingų šių dienų istorijos vadovėlių analizė parodė, kad galimybė įvairiapusiškai atskleisti tautinių mažumų istoriją ir paveldą Lietuvoje istorijos vadovėliuose egzistuoja, tačiau dėl susiformavusio standartinio istorijos pasakojimo būdo ir poreikio orientuotis į valstybinių egzaminų programą ja retai pasinaudojama⁶⁰. Siektina tobulinti švietimo programų turinį, jose tautinių mažumų istorinį ir kultūrinį kontekstą pristatant kaip integralią Lietuvos kultūros dalį, o pilietiškumo pagrindai ir Lietuvos istorijos ugdymo sąsajos natūraliai sietusi su tautinių mažumų kontekstais.

Šias priežastis lemia nepakankamos švietimo ir kultūros įstaigose dirbančių specialistų tarpkultūrinės kompetencijos. Nepaisant to, kad vykdomi pavieniai mokymai apie tautinių mažumų kultūrą ir istoriją, skatintinas švietimo ir kultūros darbuotojų sisteminis edukavimas diskriminacijos mažinimo ir lygių galimybių užtikrinimo, tautinių mažumų kultūros ir įvairovės klausimais, inicijuojant daugiakalbius kultūros projektus, sudarant galimybes tautinių mažumų atstovams mokytis lietuvių kalbos. Kartu būtina stiprinti tautinių mažumų gimtųjų kalbų vartojimo kokybę tiek ugdymo procese, tiek viešojo erdvėje, televizijoje ir t. t.

Vien kultūros politikos priemonėmis šios priežasties pašalinti neįmanoma, ši priežastis turėtų būti sprendžiama atnaujinant bendrojo ugdymo programas.

⁵⁸ LR kultūros ministro 2019 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. ĮV-610 „Dėl Tautinių mažumų istorijos Lietuvoje reprezentavimo koncepcijos patvirtinimo“.

⁵⁹ Akvilė Naudžiūnienė, „Tautinės mažumos Lietuvos istorijos mokykliniame naratyve 1918–2018 m.“, Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija H 005, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas: Vilnius, 2019, p. 219.

⁶⁰ Žr. Aukščiaus.

4.1.3. Lietuvos tautinių mažumų bendruomeniškumo neskatina silpnai koordinuotas vietos, regioninio ir nacionalinio lygmens susijusių institucijų bendradarbiavimas, neefektyvi komunikacija.

Sklandžiam tautinių mažumų įtraukimui būtinas tvirtas institucinio tinklo palaikymas. Nors tautinių mažumų klausimai reglamentuoti teisės aktuose – koncepcijose, strategijose, vis tik pastebimas fragmentuotas jų vykdymas ir integralaus įgyvendinimo stoka. Koncepcijoje⁶¹ pripažįstama, kad Lietuvoje iki šiol nėra sistemingų ir koordinuotų tarpinstitucinio bendradarbiavimo veiksmų, skirtų reprezentuoti tautinių mažumų istoriją Lietuvoje, į šį procesą įtraukiant kultūros ir meno, švietimo įstaigas ir organizacijas, tautinių mažumų NVO ir kitas žmogaus teisių srityje veikiančias organizacijas. Tačiau pastaraisiais metais situacija keičiasi. Pavyzdžiui, LR Seimui 2020 m. paskelbus Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų metais, 2021 m. Lietuvos totorių istorijos ir kultūros metais, 2022 m. Lietuvos karaimų metais buvo sudarytos sąlygos atmintinų metų minėjimo programose dalyvauti įvairioms tautinių mažumų organizacijoms, kurios pristatė visuomenei tautinių mažumų kultūros, istorijos ir paveldo aktualizavimo projektus. Kita vertus, tinklaveikos stoka pasireiškia visais lygmenimis – savivaldos, regioniniu, nacionaliniu ir tarptautiniu. Trūksta aktyvios šių institucijų tinklaveikos su vietos tautinių mažumų bendruomenėmis, stokojama paskatų, iniciatyvų, kurios skatintų užmegzti ir palaikyti komunikaciją ir ryšį su tautinių mažumų bendruomenėmis. Stinga ir institucinės lyderystės tokio tinklo gyvybingumo palaikymui.

4.1.4. Tautinių mažumų bendruomenių ir NVO atstovams stinga kvalifikacijos kėlimo galimybių aktyviai veiklai ir lyderystei stiprinti.

Tautinių mažumų bendruomenių ir NVO atstovams stinga lyderystės, vadybinių gebėjimų ir pan. žinių, siekiant įgyti gebėjimų vykdyti aktyvią veiklą, rūpintis bendruomenės veiklos finansavimu ir bendradarbiavimu. Dažniausiai tautinių mažumų NVO dėl finansavimo savo kultūrinei veiklai puoselėti kreipiasi į TMD, kuris, įgyvendindamas Tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę, išsaugant jų tapatybę, programą bei siekdamas didinti tautinių mažumų kultūros puoselėjimą ir sklaidą, kiekvienais metais finansuoja tautinių mažumų NVO projektus. Finansavimas skiriamas tautinių mažumų bendruomenių švenčių, reikšmingų istorinių datų ir įvykių minėjimo renginiams, pilietiškumo skatinimo projektams, laidoms ir programoms apie įvairių tautybių bendruomenes, tautinių mažumų istoriją, kultūrą ir tradicijas, tautinių mažumų kultūriniais-pažintiniams renginiams, festivaliams, leidybai, mokslinėms konferencijoms ir pan. Tautinių mažumų NVO galėtų labiau išnaudoti kitų finansavimo šaltinių, pavyzdžiui, Kultūros rėmimo fondo lėšomis finansuojamos programos „Tolygi kultūrinė raida“ finansavimo galimybes savo unikalioms tradicijoms puoselėti ir kultūrinei veiklai pristatyti.

TMD tiek atskirai, tiek bendradarbiaudamas su tautinių mažumų centrais bei kitomis institucijomis, atsižvelgdamas į poreikį, kasmet organizuoja ne mažiau nei 5–7 mokymus bendruomenių lyderiams ir atstovams. Tačiau COVID-19 pandemijos kontekstas parodė, kad būtina plėsti tautinių mažumų lyderių mokymų temų įvairovę, teikiant prioritetą mokymams apie IT panaudojimą, kurti inovatyvias ir kokybiškas kultūros ir kūrybinio turinio e-paslaugas ir produktus.

4.1.5. Nėra kryptingo tautinių mažumų materialaus ir nematerialus paveldo pažinimo ir aktualizavimo skatinimo.

Siekiami užtikrinti, kad Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos (toliau – KPD) vykdomoje kultūros paveldo atgaivinimo programoje būtų integruoti tautinių mažumų istorinio paveldo objektai. Taip pat svarbu skatinti tautinių mažumų materialaus ir nematerialaus paveldo pažinimo ir informacijos sklaidos iniciatyvas, jas integruoti įvairiose programose, skirtose kultūrinio turizmo skatinimui regionuose, rūpintis leidybos ir virtualios sklaidos priemonių aktualumu ir patrauklumu visuomenei.

Lietuvos nacionalinio kultūros centro prižiūrimame nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvade šiuo metu užregistruotos 3 vertybės, susijusios su tautinių mažumų nematerialiu kultūros paveldu. Būtina skatinti tautinių mažumų bendrijas aktyviau identifikuoti joms svarbų paveldą ir teikti paraiškas Lietuvos nacionaliniam kultūros centrui dėl įtraukimo į minėtą sąvadą. Siekiant skatinti nematerialaus tautinių mažumų kultūros paveldo aktualizavimą ir apsaugą, skatintinas aktyvus kultūros įstaigų, kultūros srityje veikiančių organizacijų bei tautinių bendrijų dalyvavimas imantis naujų iniciatyvų, skirtų aktyviai nematerialaus tautinių mažumų paveldo aktualizavimui.

⁶¹ LR kultūros ministro 2019 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. ĮV-610 „Dėl Tautinių mažumų istorijos Lietuvoje reprezentavimo koncepcijos patvirtinimo“.

Aktualizavimo būdai ir priemonės turėtų apimti ir įvairias šiuolaikinės raiškos formas, įtraukiant šiuolaikinio meno kūrėjus.

4.2. Tautinių mažumų bendruomenių informacinė atskirtis ir informacinio raštingumo stoka.

Tautinių mažumų bendruomenėms trūksta informacijos ir žinių apie kultūrinį, socialinį, ekonominį, politinį gyvenimą Lietuvoje, aktualijas, iniciatyvas, projektus ir galimybes įsitraukti bei lygiaverčiai juose dalyvauti. Rytų Europos studijų centro atliktas tyrimas parodė, kad didesnė dalis tautinių mažumų atstovų pirminiu naujienų šaltiniu naudoja ne lietuviškus TV kanalus⁶². Stebima menka alternatyvių informacijos šaltinių pasiūla Lietuvoje gyvenančių didesniųjų tautinių mažumų kalbomis, todėl natūralu, kad tam tikrais aktualiais Lietuvos visuomenės gyvenimo klausimais formuojasi informacinė atskirtis⁶³. Todėl atsiranda rizikos dėl didesnio dezinformacijos ir propagandos poveikio. Informacinė atskirtis pasireiškia ir tuo, kad medija ir kultūros paslaugos yra menkai orientuotos į tautinių mažumų gyvenimo aktualijas ir poreikius, stinga profesionalių aktualizuotų laidų tautinių mažumų kalbomis.

Įvairūs TMD ir kitų institucijų atliekamų tyrimų duomenys rodo nepakankamo pasitikėjimo lietuviškais visuomenės informavimo kanalais tendenciją. Pavyzdžiui, tyrime „Tautinės bendrijos, žiniasklaidos priemonės ir pasitikėjimas“⁶⁴ konstatuojama, kad Lietuvos žiniasklaidos priemonėmis (TV kanalai, radijo stotys, laikraščiai ir naujienų portalai lietuvių ir kitomis kalbomis) skirtingu dažnumu naudojasi apie 92 proc. visų respondentų. Tačiau apie 80 proc. priklauso ir skirtingoms Rusijos žiniasklaidos auditorijoms. Lietuvos žiniasklaida nušviečiant tautinės grupės situaciją Lietuvoje pasitiki tik 50,3 proc. šio tyrimo respondentų, nepasitiki – 28,7 proc.

Remiantis 2016 m. sausio–vasario mėnesiais Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje atliktu kokybiniu tyrimu „Lietuvių ir nelietuvių medijų vartojimo įpročiai“, tautinių mažumų tarpe pramoginio turinio žiniasklaidos rusų kalba vartojimas yra ypač populiarus. Žiniasklaida rusų, lietuvių kalbomis dominuoja ir lenkakalbėse bendruomenėse. Tyrime keliama prielaida, kad rusiškos žiniasklaidos priemonės ir (arba) informacija rusų kalba yra svarbi daliai Lietuvos visuomenės, o informacijos šia kalba naudojimas gali turėti įtakos žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumui. Taigi, tautinių bendrijų integracijos į Lietuvos informacinę erdvę yra vienas iš svarbių veiksmų stiprinantis informacinį raštingumą, gebėjimus atpažinti melagienas socialiniuose tinkluose, mažinti kai kurių šalių neigiamą veikimą, manipuliacijas viešąją nuomonę bei stiprinti pasitikėjimą Lietuvos valstybe.

4.2.1. Informacinė erdvė menkai orientuota į tautinių mažumų gyvenimo aktualijas ir poreikius.

Tautinių mažumų bendruomenėms trūksta informacijos ir žinių apie kultūrinį, socialinį, ekonominį, politinį gyvenimą Lietuvoje, aktualijas, iniciatyvas, projektus ir galimybes įsitraukti bei lygiaverčiai juose dalyvauti.

Iki 2009 m. Lietuvos nacionalinio transliuotojo transliuota laida „Labas“ buvo galimybė Lietuvoje gyvenantiems tautinių mažumų atstovams skleisti informaciją apie save, savo vykdomą veiklą, kultūrą ir tradicijas, deja, šios laidos jau dešimtmetį nebėra dėl sumažėjusio finansavimo, o analogas nebuvo sukurtas iki šiol. Tokiu būdu tautinių mažumų kultūrinio tapatumo informacinėje erdvėje menkai nagrinėjama, o Lietuvos visuomenės nepasiekia žinios apie Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų bendrijų aktualijas ir integraciją.

Informacinių laidų kokybė ir patrauklumas yra būtinas gerinant tautinių mažumų problematikos atspindėjimą informacinėje erdvėje. Visuomenės informavimo priemonės turėtų būti patrauklios, pažangios technologiškai ir įdomios turiniu, todėl svarbu stiprinti tautinių mažumų visuomenės informavimo priemones Lietuvoje, sudarant sąlygas žurnalistams, redaktoriams kelti savo profesinę kvalifikaciją, dalyvauti mokymuose, seminaruose, įgyvendinti informacinio raštingumo ir atsparumo propagandai iniciatyvas. Trūksta informacinio bendradarbiavimo ir tinklaveikos tarp tautinių mažumų bendruomenių, valstybės institucijų ir medijų, o tai pat regioninių, vietos

⁶² http://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Tautines%20mazumos%20Lietuvoje_papilyta%20studija.pdf

⁶³ Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2019 m. vasario 19 d. įsakymas Nr. IV-19 „Dėl Visuomenės informavimo politikos strateginių krypčių 2019–2022 metams patvirtinimo“.

⁶⁴ <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Ataskaita%20Minority%20BMedia.pdf>

visuomenės informavimo priemonių ir nacionalinio transliuotojo, siekiant užtikrinti kokybiškesnę vietos visuomenės informavimo priemonių turinį ir sudaryti sąlygas į nacionalinį eterį pateikti daugiau tautinėms mažumoms svarbių temų⁶⁵, kuriose kryptingai ir nuosekliai atsispindėtų tautinių mažumų bendruomenių, meno kolektyvų veiklos, tradicijos, pasiekimai patraukliomis visuomenei formomis.

4.2.2. Kritinio mąstymo ir informacinio raštingumo stoka visuomenėje neigiamai veikia požiūrį į tautines mažumas.

Kultūros ministerija, siekdama formuoti ir koordinuoti aiškiais valstybės prioritetais grįstą visuomenės informavimo politiką bei identifikuoti problemas ir potencialias grėsmes, patvirtino Visuomenės informavimo politikos strategines kryptis 2019–2022 metams⁶⁶, kurių tikslas – skatinti kokybiškos, analitinės, patikimos, profesinius standartus atitinkančios viešosios informacijos sklaidą ir prieinamumą nepriklausomai nuo informacijos perdavimo būdų ir priemonių, atliepiančią gyventojų kultūrinius, socialinius, ekonominius, vertybinius ir kitus poreikius, mažinant socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių ir tautinių mažumų informacinę atskirtį. Jose numatytos veiklos, skirtos remti ir (ar) įgyvendinti visuomenės atsparumo dezinformacijai, kritinio mąstymo, medijų ir informacinio raštingumo iniciatyvas.

Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba (toliau – Tarnyba), kuri vykdo aktyvią veiklą kovojant su neapykantos kalba socialinių medijų erdvėje, pažymi, kad pastarųjų metų patirtis šioje srityje rodo, jog pranešimai apie pastebėtą neapykantos kalbą dažniausiai yra susiję su nesantaikos kurstymu tautybės pagrindu.

Visuomenės informavimo priemonių atstovų, kultūros ir meno įstaigų darbuotojų kompetencijų didinimas tautinių mažumų Lietuvoje klausimais kovoje su diskriminavimo apraiškomis, siekiant didinti jų informacinį raštingumą ir atsparumą propagandai, sprendžiama numatant priemonių kryptis NPP 4.1 uždavinio apimtyje.

Problemos ir priežasčių sprendiniai prisideda prie 2021–2030 metų nacionalinio pažangos plano horizontaliojo principo „lygios galimybės visiems“ įgyvendinimo.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.5 uždavinys. Stiprinti istorinės atminties aktualizavimą visuomenėje.

5. Problema: Istorinės atminties pristatymas per kultūros paslaugas neskatina visuomenės susidomėjimo ir įsitraukimo.

Šiuolaikinės visuomenės gerovė priklauso nuo jos gebėjimo suvokti tiek savo praeitį, tiek dabarties procesus bei prisitaikyti prie gyvenimo pokyčių. Kultūra išsiskleidžia visomis galimybėmis tik tada, kai skatina gyvą auditorijos interesą ir poreikį, traukia dalyvauti ir reaguoti, kai institucijos ir medijos sukuria tinkamas sąlygas ją pažinti, jungtis į kūrybingos visuomenės audinį. Istorinė atmintis kartu su paveldu, gimtąja kalba, raštu, menu ir etninėmis tradicijomis sukuria prielaidas išsaugoti ir kurti lietuvių tautos savitumą pasaulyje.

Atminties įstaigos, ženkliai prisidedančios prie visuomenės vertybinių nuostatų stiprinimo, kūrybingumo ir kritinio mąstymo ugdymo bei jos tvarios raidos, yra muziejai, bibliotekos ir archyvai. Jų misija – stiprinti žmogaus gyvenimo prasmų suvokimą, tapatumą ir formuoti sąmoningumą per istorijos ir dabarties interpretacijas, prasmų bei simbolių kūrimą, aiškinimą ir jų išsaugojimą ateities kartoms. Šiuolaikinės žinių visuomenės kontekste atminties įstaigos, kaip išskirtinės mokymo ir mokymosi vietos, užima ypatingą vietą, sudaro galimybes visiems norintiems gilinti savo žinias nuo ankstyvos vaikystės iki senyvo amžiaus. Besikeičianti socialinė ir informacinė aplinka reikalauja sisteminių sprendimų visose atminties įstaigose. Čia kaupiamų rinkinių dėl infrastruktūros trūkumų dažnai nėra galimybių pristatyti lankytojams, todėl didžioji eksponatų dalis tiesiog kaupiama saugyklose. Taip prarandama galimybė didinti visuomenės domėjimąsi kultūros vertybėmis: saugyklose esantys rinkiniai tiesiog saugomi, su jais susipažinti atvyksta išimtinai mokslinį interesą turintys tyrėjai. Statiškas autentiškų radinių, vertybių, dokumentų tradicinis eksponavimas nepritraukia reikšmingo visuomenės dėmesio ir neskatina diskusijų šalies istorijos temomis.

⁶⁵ http://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Tautines%20mazumos%20Lietuvoje_papildyta%20studija.pdf

⁶⁶ Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2019 m. vasario 19 d. įsakymas Nr. ĮV-19 „Dėl Visuomenės informavimo politikos strateginių kryptų 2019–2022 metams patvirtinimo“.

Remiantis 2020 Tyrimo rezultatais, lyginant su 2014 m. visuomenės dalyvavimas kultūros paveldo veiklose didėjo, tačiau dėl bendro muziejų ir paveldo prieinamumo ir kokybės vertinimo ankstesniais metais, o 2020 m. Tyrime šių sričių atskiro vertinimo, nėra galimybių pateikti visiškai tikslų duomenų apie muziejų vertinimo tendencijas 2020 m. Žiūrint apskritai, panašiai kaip ir kitose kultūros srityse, daugėjo gyventojų, manančių, kad muziejų ir kultūros paveldo sričių kokybė ir prieinamumas nepakito, tačiau minėto Tyrimo rezultatai rodo, kad muziejų ir galerijų lankymas Lietuvoje, lyginant su 2014 m. duomenimis, sumažėjo 3 proc. nuo 34 proc. (2014 m.) iki 31 proc. (2020 m.), nepaisant to, kad jis yra net 4 proc. didesnis nei 2017 m. (27 proc.)⁶⁷.

Muziejui atliekant paveldo išsaugojimo ir komunikacinę funkcijas, visuomenei pristatoma muziejaus rinkinio dalis yra esminis rodiklis, atskleidžiantis, kuri iš šių dviejų funkcijų šiuo metu yra vyraujanti muziejuose. Remiantis 2020 m. muziejų veiklos statistika⁶⁸, ekspozicijose, parodose ir kilnojamose parodose buvo eksponuojama apie 5 proc. visų muziejų rinkiniuose saugomų kultūros vertybių. Tai leidžia daryti prielaidą, kad muziejai ne tik turi galimybių atnaujinti ar papildyti savo nuolatinės ekspozicijas bei rengti parodas, bet ir daugiau dėmesio skirti pagrindiniam komunikacijos su visuomene įrankiui – nuolatinėms ekspozicijoms ir parodoms – atliepdami tos pačios visuomenės skirtingų socialinių grupių poreikius bei panaudodami turtingus ir įvairius savo rinkinius.

Atliekant 2020 m. Tyrimą⁶⁹ buvo vertinamas gyventojų dalyvavimas istorinės atminties įprasminimo renginiuose. Respondentų atsakymai parodė, kad istorinės atminties įprasminimo renginiuose dalyvavo 46 proc. respondentų, kai muziejuose, galerijose ir parodose lankėsi 40 proc. respondentų. Gyventojai istorinės atminties įprasminimo renginiuose ir muziejuose per metus dažniausiai apsilanko iki 3 kartų.

Kultūros ministerijos atlikto Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad 2020 metais tiek fizinis, tiek nuotolinis archyvinių dokumentų prieinamumas buvo sumažėjęs. Įtakos tam turėjo epidemiologinės situacijos nulemti ribojimai. Nuo 2019 m. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba kas 3 metus atlieka Valstybės archyvų teikiamų paslaugų vertinimo tyrimą, pagal kurio ataskaitą⁷⁰ net 36 procentai archyvų paslaugų gavėjų informacijos apie archyvų saugomus dokumentus ieško EAIS (asmenų, besinaudojančių archyvų paslaugomis ir teigiamai vertinančių archyvų paslaugas, dalis (procentai) – 85,8). Besikeičianti socialinė ir informacinė aplinka reikalauja atitinkamų sprendimų ir valstybės archyvų veikloje. Archyvai kaupia unikalius viešojo sektoriaus institucijų dokumentus ir siekia kaupti tokių institucijų kuriamą skaitmeninį turinį. Todėl turėtų būti atitinkamai plėtojamos valstybės archyvų saugomų dokumentų skaitmeninimo, viešinimo ir naujo skaitmeninio turinio kaupimo bei sklaidos galimybės. Vis aktualesnis tampa archyvų saugomų dokumentų skaitmeninimo spartinimas, kuris lemia prieigą prie skaitmenintų valstybės archyvų išteklių atvėrimo visuomenei mastą. Šiuo metu archyvų turima infrastruktūra nėra pritaikyta skaitmeniniam turiniui pateikti internetu. Valstybės archyvų veikloje vis labiau aktuali tampa komunikacijos funkcija. Nors archyvai vis daugiau dėmesio skiria komunikacijai, savo veiklos viešinimui, edukacinių priemonių įgyvendinimui, archyvų veiklos žinomumas visuomenėje dar nėra pakankamas, atitinkamai jų paslaugų vartotojų ratas, ypač jauno amžiaus vartotojų, plečiasi nepakankamai sparčiai.

Šalies viešosios bibliotekos yra sukaupusios daug įdomios ir vertingos informacijos apie jų aptarnaujamą teritoriją, jos istoriją, įdomias vietas, iškilias asmenybes. Kraštotyros svarba visų šalių viešosiose bibliotekose ženkliai išaugo per pastarąjį dešimtmetį. Taip atsitiko todėl, kad kraštotyros bibliotekininkystė vis labiau pradėjo saugoti ir aukštinti vietinę kultūrą, identitetą ir įvairovę. Tarptautinės bibliotekų asociacijų ir institucijų federacijos (IFLA) vadove viešosioms bibliotekoms „Guidelines for Public Libraries“ apibrėžiant reikalavimus viešųjų bibliotekų veiklai, nurodoma, kad kiekviena biblioteka turi kaupti savo krašto fondą ir būti informacijos, susijusios su aptarnaujama teritorija, centru; kaupti ir saugoti spausdintos medžiagos apie kraštą kolekciją; rinkti ir saugoti krašto praeities aprašymus; skelbti spaudoje publikacijas apie bibliotekoje sukauptą kraštotyros medžiagą, rengti bibliografinius leidinius. IFLA ir JUNESCO gairių „Viešųjų bibliotekų paslaugų plėtra“ (2002 m.) dalyje „Vietos kultūra“ rašoma, kad viešosios bibliotekos atsakingos už vietos kultūros paveldo – visos jo įvairovės – rinkimą, saugojimą ir populiarinimą. Ši bibliotekų veiklos kryptis galėtų būti

⁶⁷ <https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2021/03/Gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ir-pasitenkinimas-kulturos-paslaugomis-2020-ataskaita.pdf>

⁶⁸ <http://statistika.lrkmlt/>

⁶⁹ <https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2021/01/Gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ir-pasitenkinimas-kulturos-paslaugomis-2020-Ataskaitos-santrauka.pdf>

⁷⁰ https://www.archyvai.lt/lt/paslaugos_53/valstybes-archyvu-teikiamu-cwzy.html

daug labiau naudojama Lietuvoje, tapti edukacine paslauga teikiama vietos gyventojams. Šios paslaugos kokybei didinti gali būti pasitelkiami ir regioniniai valstybės archyvai, kurie kryptingai kaupia konkretaus regiono viešojo sektoriaus įstaigų dokumentus, fondus papildo taip pat ir privačių asmenų dokumentais.

Galima apibendrinti, kad istorinė atmintis turėtų prisidėti prie savimonės kūrimo ir būti suprantama kaip kūrybiškas iš praeities dabarčiai perduodamas veiksmas, kuris konsoliduotų ir aktyvintų visuomenę. Šiandieninės atminties kultūros vyksmas skatina šiuolaikiškai ir gyvai įprasminėti istorinės atminties datas, atsitraukiant nuo inertiškų įprasminimo memorializavimo bei ritualo formų. Todėl atminties įstaigose saugomų kultūros vertybių, rinkinių, dokumentų pateikimo bei pristatymo visuomenei formos turi keistis, reikia didinti jų prieinamumą skaitmenine forma, gerinti komunikaciją pasitelkiant žiniasklaidą, socialinius tinklus, rengti daugiau diskusijų, forumų, susitikimų istorinės atminties įprasminimo temomis įtraukiant visuomenę.

Problemos priežastys:

5.1. Atminties įstaigų⁷¹ rinkinių pateikimo formos neatliepia dabartinės visuomenės lūkesčių ir aktualijų.

Lietuvos atminties įstaigose saugoma gausi ir vertinga Lietuvos kilnojamojo kultūros paveldo dalis: muziejuose – meno kūriniai, liaudies meno, etnografijos, gamtos ir technikos objektai, archeologiniai radiniai, valstybės archyvuose – įvairiais istorijos laikotarpiais veikusių ir veikiančių viešojo sektoriaus įstaigų dokumentai, taip pat privačių asmenų dokumentų rinkiniai, vaizdo ir garso dokumentų kolekcijos, bibliotekose – kraštotyros kolekcijos, rankraščių, retų ir senų spaudinių rinkiniai, nacionalinis publikuotų dokumentų fondas. Juose atsispindinti krašto ir tautos istorija, idėjos ir tradicijos, kurios formuoja unikalų žinių šaltinį mokslui, menui bei švietimui. Tačiau tik maža dalis šių kultūros vertybių yra pristatoma visuomenei ekspozicijose, parodose ar naudojama moksliniams tyrimams atlikti. Šiuolaikinio muziejaus ir kitų atminties įstaigų veikla glaudžiai siejama ne tik su paveldo išsaugojimo, bet ir su kultūros, švietimo, informacijos skleidimo funkcijomis. Šios nuostatos spartesnį įgyvendinimą lemia ir nuolat besikeičianti visuomenė, kuri kelia vis didesnius reikalavimus tikėdamasi šiuolaikiškų ekspozicijų ir parodų, mokymo ir mokymosi aplinkos, aktyvios veiklos, įdomių edukacinių programų pristatant saugomas kultūros vertybes.

Lietuvos muziejuose 2020 m. iš viso buvo saugomi 7 682 456 eksponatai. Iš jų 29 proc. nacionaliniuose muziejuose, o 34 proc. respublikiniuose muziejuose. Iš viso 4 nacionaliniuose ir 15 respublikinių muziejų saugoma 63 proc. visų Lietuvos muziejų rinkinių. Kasmet Lietuvos muziejuose saugomų eksponatų skaičius didėja apie 2 proc. (2020 m. padidėjo 1,4 proc. lyginant su 2019 m., 2019 m. skaičius išliko daugmaž nepakitęs, lyginant su 2018 m., 2018 m. padidėjo 1,9 proc., lyginant su 2017 m.), o nacionalinių ir respublikinių muziejų rinkiniai kasmet padidėja apie 1 proc.. Nepaisant to, kad kilnojamųjų kultūros vertybių skaičius muziejų rinkiniuose kasmet gausėja, jų visuomenei pristatoma santykinai mažai – kaip jau minėta, 2020 m. buvo eksponuojama 5 proc. visų muziejų rinkiniuose saugomų kultūros vertybių ir tik 2,8 proc. nacionaliniuose ir respublikiniuose muziejuose saugomų kultūros vertybių.⁷² Visa likusi kilnojamojo kultūros paveldo dalis yra saugoma Lietuvos muziejų saugyklose.

Itin svarbu pažymėti, kad muziejų komunikacija yra išskirtinė dar ir tuo, kad ji yra grindžiama autentiškai išsaugoto kultūros paveldo objektais ir mokslinėmis žiniomis apie juos, o muziejai kuria mokslinę vertę, plėtodami muziejaus rinkinių tyrimus ir jų rezultatų sklaidą, prisidedami prie istorijos, kultūros, meno, gamtos ir kitų mokslų bei muziejinkystės vystymosi, naudodami tyrimų rezultatus muziejaus turiniui plėtoti (ekspozicijoms, parodoms, edukacinėms programoms, e. produktams, leidiniams, renginiams), bendradarbiaudami su nacionalinėmis ir tarptautinėmis mokslo ir studijų institucijomis bei mokslininkais, suteikdami jiems fizines ir virtualias galimybes tirti muziejaus rinkinius, kuruoti parodas, organizuoti mokslo renginius. Tačiau neretai vis dar tenka konstatuoti, kad muziejų rinkinių moksliniai tyrimai muziejuose yra atliekami ganėtinai vangiai, o dalies muziejų rinkiniai vis dar yra sunkiai prieinami mokslininkams bei tyrėjams iš išorės, muziejams labiau orientuojantis į kaupimo ir

⁷¹ Atminties įstaigos – archyvas, biblioteka, muziejus ar kita įstaiga, dalyvaujanti formuojant, integruojant ir skleidžiant žmonijos kultūrą, užfiksuotą kultūros paveldo objektuose.

⁷² <http://statistika.lrkmlt/>

saugojimo funkcijų įgyvendinimą, o ne į sklaidą ir populiarinimą bei mokslinės vertės kūrimą. Šio dalinio ribojimo rezultatas – tik maža dalis muziejuose saugomų kultūros vertybių yra pristatoma visuomenei ekspozicijose, parodose ar naudojama moksliniams tyrimams atlikti.

Viešosios bibliotekos turi sukaupusios nemažai vertingų su krašto istorija susijusių bibliografinių įrašų, kraštotyros darbų. Dalis šių išteklių yra unikalūs, niekur nepublikuoti ir prieinami tik konkrečios bibliotekos vartotojams. Naujos technologijos ir internetas suteikia Lietuvos viešosioms bibliotekoms naujų galimybių kaupti ir skleisti kraštotyros informaciją. Europos bibliotekų patirtis rodo, jog institucijoms prieinamos technologijos savaime neišsprendžia kultūros paveldo pristatymo ir valdymo skaitmeninėje aplinkoje problemų. Greta technologinių būtina derinti valdymo sprendimus. 2020 m. atlikto tyrimo dėl kraštotyros darbo koordinavimo šalies viešose bibliotekose išvadose konstatuota, kad šiandien šalies bibliotekose vis dar yra daug neišspręstų metodologinių kraštotyros rinkinių pristatymo ir valdymo skaitmeninėje aplinkoje problemų, kuriant naujus kraštotyros rinkinius pagrįstus sprendimus praktiškai nėra įtraukiamos bendruomenės, mokslo institucijos, nepakankamas mokslininkų dalyvavimas tyrimų, sklaidos ir viešinimo procesuose.

Valstybės archyvų saugomi dokumentai išsiskiria tuo, kad Nacionalinis dokumentų fondas siejamas su unikaliais, vienetinais dokumentais. Archyvai kaupia įvairių formų dokumentus: popierinius, elektroninius, vaizdo ir garso. Itin svarbu Nacionalinį dokumentų fondą papildyti nauju skaitmeniniu turiniu, kuris sukuriama viešojo sektoriaus įstaigoms naudojantis informacinėmis sistemomis, socialiniais tinklais, talpinamu internetu svetainėse ir kt. Todėl Europos archyvų grupė (angl. *European Archives Group*) skatina ES valstybių archyvų tarnybas aktyviai dalyvauti visame dokumentų (informacijos) gyvavimo cikle, rengti atitinkamus standartus ir juos taikyti vertinant, kaupiant dokumentus. Tarptautinė archyvų taryba (angl. *International Council on Archives*) pabrėžia, jog archyvai įvairių formų dokumentus kaupia iš įvairių šaltinių (įstaigų, asmenų, korporacijų ir įvairiais būdais: įsigijimo ar kt.). Archyvai, nors ir turi įstatyminiu lygmeniu suteiktą funkciją tirti minėto fondo dokumentus, savarankiškai kol kas mokslinių tyrimų atlikti negali. Taigi reikalinga užtikrinti ir plėtoti archyvuose saugomų dokumentų mokslinius tyrimus ir jų rezultatų sklaidą. Tai praturtintų kitų atminties įstaigų tyrimus, galėtų būti naudojami teikiant archyvų paslaugas (edukacinėms veikloms, leidiniams ar kt.). Kartu svarbu užtikrinti ir archyvistikos srities tyrimus, nes tai sustiprintų archyvų srities metodologinius sprendimus bei leistų kokybiškiau įsitraukti į standartizavimo ar kitas tarptautiniu mastu vykdomas veiklas.

Apibendrinant galima teigti, kad visuomenės gyvesnis domėjimasis savo šalies istorija, kultūriniu palikimu, aktyvesnis lankymasis atminties įstaigose tiesiogiai priklauso nuo šių įstaigų atvirumo, šiuolaikinių rinkinių pateikimo visuomenei būdų ir formų bei pažangių darbo metodų.

5.1.1. Ekspozicijos statiškos, nereflektuojančios visuomenės pokyčių ir aktualijų, neskatina visuomenės įsitraukimo ir aktyvaus pažinimo.

Atminties įstaigų priartinimo prie visuomenės poreikių procese reikia plėsti požiūrį į kultūrinės edukacijos veiklą. Šiandien muziejų konkurentais yra ne tik kitos kultūros įstaigos, bet ir prekybos centrai, populiarioji kultūra bei visuomenės informavimo priemonės. Siekdami plėsti savo auditorijas, patraukliais būdais pristatyti kultūros paveldą, lanksčiau reaguoti į lankytojų poreikius, muziejai turi kurti didesnę ekspozicijų, parodų, edukacinių programų bei kitų paslaugų įvairovę, burti geografines ir temines bendruomenes. Tačiau besikeičiantis muziejaus paslaugų laukas ir muziejaus slinktis link pramoginio pobūdžio įstaigos, su kūrybinėmis ir kultūros industrijomis sietinų paslaugų trūkumas, vis dar yra problema. Kita vertus, iššūkiu muziejams tampa ir muziejaus lankytojų poreikių kaita, kai „tiesiog lankytojai“ skyla į daugelį, skirtingus poreikius turinčių vartotojų segmentų, kurių poreikius muziejus turi būti pasirengęs patenkinti. Atsižvelgiant į tai, šiandien muziejai susiduria su rimtais iššūkiiais, kurie verčia juos ieškoti efektyvesnių ir įdomesnių ekspozicijų sudarymo ir pateikimo formų. Dažnu atveju muziejų ekspozicijos yra statiškos, nereflektuojančios visuomenės pokyčių ir aktualijų, neskatina visuomenės įsitraukimo ir aktyvaus pažinimo, per retai atnaujinamos, o jose pateikiama informacija ne visuomet yra pritaikyta skirtingoms lankytojų amžiaus grupėms, tai sąlygoja tiesioginio lankytojo įtraukimo į pažinimo procesą trūkumą.

5.1.1.1. Infrastruktūros prioretizavimas muziejų investiciniuose projektuose.

Igyvendinant Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programą⁷³, pagrindinės šiai programai skirtos lėšos buvo nukreiptos į muziejų pastatų tvarkymą, bet ne į nuolatinių ekspozicijų atnaujinimą, o dėl ekonominės 2008 m. krizės ši programa buvo įgyvendinta ne pilna apimtimi. Igyvendinant KOAP, nors buvo akcentuojamas kultūros objektų aktualizavimas, naujų paslaugų sukūrimo ir jų prieinamumo didinimas, ES investicijomis finansuojamų, Kultūros ministerijos administruojamų priemonių lėšų muziejų ekspozicijų atnaujinimui nepakakdavo, o kitų priemonių apimtyje tokios veiklos nebuvo finansuojamos. Todėl daugelyje muziejų, sutvarkius pastatus, ekspozicijos liko neatnaujintos ir muziejai šiuo metu turi rengti ir konkurso tvarka teikti paraiškas Lietuvos kultūros tarybai dėl nuolatinių ekspozicijų atnaujinimo. Tokie projektai, jeigu jiems yra skiriamas finansavimas, yra finansuojami tik dalinai, kas ženkliai apriboja muziejų galimybes įrengti kokybiškas ir šiuolaikiškas nuolatinės ekspozicijas. Reikia gerinti finansavimo šaltinių suderinamumą ir papildomumą, numatant investicijas tiek į infrastruktūrą, tiek į paslaugas.

5.1.1.2. Nuolatinių muziejų ekspozicijų rengimo kokybinių reikalavimų nesilaikymas.

Muziejuose dažnai vaizdiniai ir tekstiniai sprendiniai nėra grindžiami lankytojų poreikių tyrimų rezultatais ir dažnai atspindi tik pačių muziejininkų įsivaizdavimą, kaip turi atrodyti muziejaus ekspozicija, pateikiama informacija nėra orientuota į muziejaus tikslines auditorijas, jų suvokimo lygį, visiškai eliminuojamas edukacinis ekspozicijų aspektas ir yra susikoncentruojama tik į siekį ekspozicijoje chronologiškai pristatyti kuo daugiau muziejuje saugomų kultūros vertybių, stokojama platesnio Lietuvos muziejuose suskaitmeninto kultūros turinio pritaikymo muziejų ekspozicijose. Pats pasakojimas, pristatantis ekspoziciją, dažnai nepateikiamas vizualiai patraukliai, mažai interaktyvių sprendimų, kurie yra patrauklesnė pažinimo forma jaunimui.

5.1.1.3. Nepakankamas bendradarbiavimas su mokslininkais, akademinė bendruomenė ir mažai naudojamosi mokslinėmis žiniomis.

Lietuvos muziejuose ir archyvuose saugomas Lietuvos kultūros paveldas, kuriame atsispindinti krašto ir tautos istorija, idėjos ir tradicijos, formuoja unikalų žinių šaltinį mokslui, menui bei švietimui. Tačiau tik maža dalis šių kultūros vertybių yra prieinama tyrėjams iš kitų institucijų. Moksliniai muziejų ir archyvų rinkinių tyrimai yra šiose atminties įstaigose saugomos informacijos pridėtinės vertės didinimas, sukuriantis sąlygas geresnei komunikacijai apie čia saugomas kultūros vertybes, tačiau iki šiol mokslinių tyrimų vykdymas tebėra probleminė sritis. Kuriant archyvų parodas ir muziejų nuolatinės ekspozicija stokojama glaudesnio bendradarbiavimo su istorijos, kultūros sričių mokslininkais, suteikiant archyvų parodų ir muziejinių ekspozicijų turiniui gilesnę istorinių artefaktų aktualizavimo plotmę. Įvertinus tai, kad tiek muziejų, tiek archyvų komunikacija yra išskirtinė dar ir tuo, kad ji yra grindžiama autentiškai išsaugoto kultūros paveldo objektais ir mokslinėmis žiniomis apie juos, tenka konstatuoti, kad archyvų ir muziejų rinkinių moksliniai tyrimai archyvuose ir muziejuose šiuo metu taip pat yra atliekami ganėtinai vangiai. Remiantis 2020 m. muziejų, kurių savininko teises ir pareigas įgyvendina Kultūros ministerija, veiklos statistikos rodikliais, aktyviausiai mokslines publikacijas rengė nacionaliniai muziejai (70 proc. visų parengtų mokslinių publikacijų) bei 3 respublikiniai muziejai (Lietuvos jūrų muziejus, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Lietuvos liaudies buities muziejus), kurių parengtos mokslinės publikacijos sudarė 81 proc. visų Kultūros ministerijai pavaldžių respublikinių muziejų parengtų mokslinių publikacijų. Vertinant minėtus duomenis, tenka konstatuoti, kad net 6 muziejai (1 nacionalinis ir 5 respublikiniai) 2020 m. apskritai neplanavo jokios mokslinės veiklos, nepaisant to, kad Lietuvos Respublikos muziejų įstatyme yra įtvirtinta nuostata, kad tiek nacionaliniai, tiek respublikiniai muziejai gali atlikti pakankamo lygio mokslinius tyrimus ir eksperimentinę (socialinę, kultūrinę) plėtrą (4 str. 2 ir 3 dalys).

Nepaisant to, kad muziejuose ir archyvuose sukaupiti ir saugomi didžiuliai bei vertingi rinkiniai, jų pagrindu vis dar nepakankamai kuriamos naujos žinios ir pridėtinė vertė, o platesniems rinkinių tyrimams neretai trukdo ir dalies šių įstaigų uždarumas.

5.1.2. Tik maža dalis kultūros vertybių yra pristatoma visuomenei skaitmenizuotu pavidalu ir teikiant elektronines paslaugas.

⁷³ Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimu Nr. 275 „Dėl Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programos patvirtinimo“.

Muziejų plėtros strateginėse kryptyse⁷⁴, viena iš nustatytų strateginių krypčių buvo siekti muziejų rinkinių efektyvesnio kaupimo, apskaitos, saugojimo bei sklaidos visuomenei. Šios krypties vieni iš uždavinių – muziejų informacinės infrastruktūros plėtra, siekiant užtikrinti visuomenei geresnę prieigą prie muziejų rinkinių, bei muziejų rinkinių mokslinių tyrimų ir jų rezultatų sklaidos skatinimas. Dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių informacinės technologijos Lietuvos muziejuose pradėtos taikyti gerokai vėliau nei kitose Europos šalyse. Atotrūkis buvo ryškus net lyginant su kitais Lietuvos kultūros sektoriais: tuo metu, kai kompiuterizacijos procesai ir informacinių sistemų kūrimas bibliotekose ir archyvuose išibėgėjo, automatizuota kompiuterinė eksponatų apskaita vykdyta tik pavieniuose muziejuose. Esminių pokyčių pasiekta nuo 2009 metų atsiradus galimybei panaudoti Europos Sąjungos investicijų lėšas, už kurias nacionaliniuose ir respublikiniuose muziejuose pradėta diegti Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS). Ši sistema buvo kuriama siekiant informacinių ir ryšių technologijų pagalba kaupti duomenis apie Lietuvos muziejuose saugomus eksponatus, automatizuotai vykdyti muziejų rinkinių apskaitą, ją tvarkyti ir valdyti vadovaujantis vieningais standartais, kurti ir teikti elektronines paslaugas, kurios suteiktų vartotojams galimybę gauti informaciją apie Lietuvos muziejuose saugomus eksponatus. LIMIS įgyvendinimu šalies gyventojams siekiama užtikrinti vieningą prieigą prie Lietuvos muziejuose suskaitmeninto kultūros paveldo. Šioje sistemoje iki 2021 metų sausio 1 d. pateikti duomenys apie 576 008 kultūros paveldo objektus (eksponatus ir kitas vertybes), iš kurių 354 957 objektai yra viešai prieinami. Tai sudaro tik 7,5 proc. visų muziejuose saugomų kultūros vertybių. Suskaitmenintų muziejuose saugomų eksponatų dalies nuo visų muziejuose saugomų eksponatų didėjimas, nuo 2017 m., remiantis muziejų veiklos statistiniais rodikliais, kasmet yra apie 1,5 proc., tačiau vis dar yra dalis muziejų, kurie visiškai nevykdo savo rinkiniuose saugomų kultūros vertybių skaitmeninimo ir suskaitmenintų duomenų sklaidos.

Todėl siekiant sudaryti visuomenei sąlygas susipažinti su Lietuvos muziejuose saugomu šalies ir tautos kultūros bei istorijos paveldu labai svarbu, kad LIMIS sistema būtų aktyviai diegiama savivaldybių ir kituose muziejuose, o visi muziejai, kuriuose LIMIS sistema jau yra įdiegta, kryptingai ir tikslingai vadovaudamiesi vieningais standartais joje vykdytų savo rinkiniuose saugomų kultūros vertybių apskaitą bei kurtų ir teiktų e. paslaugas visuomenei, tokiu būdu panaudodami skaitmeninį ir suskaitmenintą kultūros paveldą visuomenės kultūriniais ir socialiniams poreikiams tenkinti.

2009 m. pradėta kurti ir valstybės archyvų naudojama Elektroninio archyvo informacinė sistema EAIS. Lietuvos valstybės archyvuose 2020 m. iš viso buvo saugomi 10 364 222 rašytiniai ir 480 183 vaizdo ir garso (foto, video, garso) apskaitos vienetai. Šiuo metu valstybės archyvai yra suskaitmeninę 6.4 proc. visų valstybės archyvuose saugomų dokumentų ir didžioji dalis suskaitmeninto turinio prieinama ne internetu (skaityklose ir pan.). Parodose ar edukacinėse veiklose dažniausiai matomi tie dokumentai, kurie atitinka konkrečią temą, minėtiną įvykį. Tai irgi lemia, kad dalis valstybės archyvuose saugomų dokumentų vartotojui parodų ar edukacinių veiklų metu nėra pristatoma.

Atsižvelgiant į tai, galima konstatuoti, kad tik maža dalis muziejuose ir kitose atminties įstaigose saugomų kultūros vertybių yra pristatoma visuomenei skaitmeniniu pavidalu ir paslaugomis, todėl kultūros vertybių sklaidos galimybės šiuolaikinėje visuomenėje ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje lieka neišnaudotos.

Mokslo ir kitų tyrimų požiūriu yra itin aktualus ir nuotolinės prieigos prie valstybės archyvų saugomų dokumentų klausimas. Ypatingą svarbą įgauna archyvų vidaus tinkluose saugomo suskaitmeninto turinio perkėlimas į modernizuojamas EAIS ir e-kinas, sukuriant reikiamus metaduomenis ir užtikrinant ne tik suskaitmeninto, bet ir skaitmeninės kilmės paveldo (rašytinio ir audiovizualinio) patiekimą tyrimams ir vartotojams susipažinti.

Ši priežastis sprendžiama per 2.1.2 subpriežasties sprendinius įgyvendinat priemonę „Investicijos į kultūros išteklių skaitmeninimą ir prieinamumą“.

5.1.3. Muziejų saugyklų veikla apsiriboja tik saugojimu ir neskaitina čia saugomų rinkinių naudoti kaip išteklių.

⁷⁴ Muziejų plėtros strateginės kryptys 2015–2020 metams, patvirtintos Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. balandžio 16 d. įsakymu Nr. IV-247 „Dėl Muziejų plėtros strateginių krypčių 2015-2020 metams patvirtinimo“

Siekiant, kad muziejai taptų kūrybiška, atvira pasaulio pažinimo erdve, kurioje aktyviai ir įtaigiai, tradicinėmis ir šiuolaikinėmis komunikacijos priemonėmis pristatomi visuomenei muziejuose saugomi, restauruojami ir tyrinėjami žmonijos ir ją supančios aplinkos materialiniai ir nematerialiniai liudijimai, formuojantys žmogaus istorinę, kultūrinę, socialinę patirtį, būtina didinti esamų muziejų saugyklų atvirumą visuomenei, kuriant ir diegiant „atvirų saugyklų“ koncepciją, sudaryti sąlygas visuomenei susipažinti su kultūros vertybių apsaugos organizavimo ir restauravimo procesais, dalyvauti susijusiose edukacinėse programose, pristatančiose kultūros vertybes tikslinėms grupėms pritaikyta forma.

Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė yra konstatavusi⁷⁵, kad didžioji dalis Lietuvos muziejų saugyklų neatitinka joms keliamų techninių ir kokybinių reikalavimų. Įgyvendinant Muziejų modernizavimo programą muziejų saugyklų plotai nuo 2007 m. iki 2010 m. padidėjo 1,3 proc., tačiau audito metu atlikta muziejų apklausa parodė, kad iš nacionalinių, respublikinių ir savivaldybių muziejų turimų saugyklų vidutiniškai tik 26 proc. jų atitinka joms keliamus techninius ir kokybinius reikalavimus, tokius kaip tinkamo mikroklimato užtikrinimas, atitikimas priešgaisrinės saugos normų reikalavimams, tinkamos saugyklų įrangos naudojimas ir kt. Dėl lėšų trūkumo ne visi muziejai gali įsigyti kultūros vertybėms specialiai pritaikytų, iš geros kokybės medžiagų pagamintų laikmenų – aplankų, dėžučių, gaubtų, vokų. Taip pat audito metu nustatyta, kad, didėjant muziejuose saugomų eksponatų skaičiui ir esant saugyklų trūkumui, kai kuriuose muziejuose eksponatų saugojimui naudojamos ir ekspozicinės erdvės.

Nacionaliniai ir respublikiniai muziejai ne kartą Kultūros ministerijai yra akcentavę saugyklų, atitinkančių joms taikomus techninius ir kokybinius reikalavimus, trūkumą, o nuo 2007 m., kuomet buvo atliktas Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės valstybinis auditas, joks kitas tikslinis muziejų saugyklų poreikio tyrimas ar analizė nebuvo atlikti. Šiuo metu planuojama atlikti galimybių studiją, kuri padėtų pagrindus tolimesnių sprendimų priėmimui, siekianti tinkamai užtikrinti Lietuvos kilnojamojo kultūros paveldo, saugomo nacionaliniuose ir respublikiniuose muziejuose, apsaugą bei tinkamas galimybes visuomenei su juo susipažinti.

5.2. Komunikacija visuomenei istorinėmis temomis neskatina refleksijos ir neįtraukia į diskusiją.

Nepakankamai aktyvus visuomenės įsitraukimas į kultūrinės, analitinės informacijos vartojimą žiniasklaidos kanalais. Lietuvos gyventojai nėra kritiškai viešosios informacijos kanaluose pateikiamam turiniui: faktų pateikimo skirtumai skirtinguose informacijos šaltiniuose ar „netikros žinios“ pastebimi gana retai (15–20 proc.) ir jie dažnai ignoruojami (68 proc.). Pakitę informacijos vartojimo visuomenėje įpročiai įtvirtino pramoginį informacijos žanrą, nustumdami į šalį kultūrinę, tiriamąją, analitinę informaciją ir žurnalistiką žurnalistinę veiklą. Kadangi kultūrinė tematika dažniausiai pateikiama kultūros medijose, kultūros refleksija, su tam tikromis išimtimis, nežadina didžiosios visuomenės dalies smalsumo, neįtraukia jos į kultūros lauką. Lygiagrečiai stebimas per menkas valstybės dėmesys profesionaliajam kultūros įvykių ir reiškinių vertinimui.

Šiandieninės atminties kultūros vyksmas skatina šiuolaikiškai ir gyvai įprasinti istorinės atminties datas, atsitraukiant nuo inertiškų / įprastinių įprasminimo memorializavimo bei politinio ritualo formų. Istorinė atmintis turėtų prisidėti prie savimonės kūrimo ir suprantama kaip kūrybiškas iš praeities dabarčiai perduodamas veiksmas, kuris konsoliduotų ir aktyvintų visuomenę. Tradicinėmis ir šiuolaikinėmis komunikacijos formomis pristatant visuomenei žmonijos ir ją supančios aplinkos materialius ir nematerialius liudijimus kuriamas brandžios šiuolaikinės visuomenės tapatybės ir kritinio mąstymo ugdymo vektorius. Tokiu būdu visuomenės gyvo įsitraukimo į pažinimo procesą siekis sukuria prielaidas ir pačių atminties įstaigų kokybiniam atsinaujinimui bei aktyviam įsitraukimui į visuomenės socialinį gyvenimą.

5.2.1 I istorinės atminties aktualizacijos procesą menkai įtraukiamos įvairios visuomenės grupės, vietos bendruomenės, užsienio lietuviai, menininkai.

⁷⁵ Valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaita „Ar Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa vykdoma rezultatyviai“ 2012 m. sausio 16 d. Nr. VA-P-50-1-1.

Kultūros įstaigų bendradarbiavimas ir dialogas su bendruomenėmis ir meno kūrėjais, siekiant Lietuvos istoriją, atminties įstaigų eksponatus pristatyti šiuolaikiškai ir aktualizuoti įvairiomis raiškos priemonėmis, nėra efektyviai vystomas. Nepasinaudojama vietos gyventojų žiniomis ir patirtimis apie savo gyvenamosios vietovės istoriją, įvairiais įgūdžiais, kurie gali būti panaudoti atspindint vietos kultūrinį koloritą ir kuriant kultūros produktus bei pritaikant juos kultūrinio turizmo projektuose.

Atminties įstaigų veikla glaudžiai siejama ne tik su paveldo išsaugojimo, bet ir su kultūros, švietimo, informacijos skleidimo funkcijomis. Šios nuostatos spartesni įgyvendinimą lemia ir nuolat besikeičianti visuomenė, kuri atminties įstaigoms kelia vis didesnius reikalavimus, tikėdamasi šiuolaikiškų ekspozicijų ir parodų, mokymo ir mokymosi aplinkos, aktyvios veiklos, įdomių edukacinių programų pristatant jose saugomas kultūros vertybes. Pavyzdžiui, remiantis muziejaus tradicine samprata, ekspozicijos ir parodos yra pagrindinė muziejų komunikacijos su visuomene forma. Tačiau daugelis Lietuvos muziejų šiandien vis dar susiduria su dideliais sunkumais ir iššūkiais siekdami atnaujinti savo nuolatinės ekspozicijas bei planuodami kilnojamąsias parodas, kadangi retais atvejais yra atliekamos tikslinės visuomenės (lankytojų) apklausos, gilinamasi į nūdienos visuomenės gyvenimo aktualijas ar į nuolatinį ekspozicijų atnaujinimo planavimo bei kūrimo procesus įtraukiami visuomenės socialinių grupių atstovai (neįgalieji, pedagogai ir kt.). Atminties įstaigų priartinimo prie visuomenės poreikių procese reikia plėsti požiūrį į kultūrinės edukacijos veiklą, pasitelkiant šiuolaikinės edukologijos ir psichologijos bei informacinių technologijų žinias, analizuojant lankytojų poreikius.

Kultūros vertybių ir istorinių realiųjų pristatymo visuomenei procesuose taip pat nėra efektyviai panaudojami profesionaliojo meno institucijų ir kūrėjų ištekliai nagrinėjant aktualias šiandienos problemas (migraciją, atsakingą vartojimą, tolerancijos stoką ir pan.). Šiuolaikinės kultūros ir meno kūrėjai nepakankamai skatinami kurti istorinėmis, tautinį tapatumą įprasminančiomis temomis, nesudaromos fizinės ar virtualios galimybės šiuos kūrinius pristatyti kuo platesnei auditorijai, pavyzdžiui, Lietuvos diasporai užsienyje. Šiuolaikinio meno priemonės, kurios skatintų diskutuoti, kritiškai permąstyti jautrias temas, šiuolaikinės visuomenės gyvenimo aktualijas, nepakankamai panaudojamos. Nepilnai pasitelkiamos šiuolaikinių informacinių technologijų teikiamos galimybės pritaikant jas specialių poreikių turintiems žmonėms, per menkai kreipiamas dėmesys į atminties įstaigų, kaip socialinės vertės kūrėjų, misiją būti patrauklia socialinio bendrabūvio ir komunikacijos erdve ir sudaryti galimybes visiems naudotis jų kuriamais produktais bei teikiamomis paslaugomis, tokiu būdu prisidedant prie visuomenės gerovės kūrimo.

Numatomos intervencijos šalinant šią priežastį taip pat prisidės prie 4.1 priežasties sprendinių.

5.2.2. Trūksta profesionalaus istorinių įvykių ir aktualių visuomenės gyvenimo reiškinų vertinimo, neskatinama visuomenės refleksija.

Šių dienų visuomenės santykis su savo šalies, tautos ir savo šeimos praeitimi yra itin dinamiškas ir nuolat kintantis, o gausūs ir įvairūs moksliniai tam tikrų istorinių įvykių tyrimai bei jų rezultatų interpretavimas lemia tai, kad skirtingos visuomenės grupės skirtingai tą praeitį supranta bei reflektuoja, nes vieniems tam tikras istorinis vyksmas ir jo rezultatai atliepia jų asmenines traumines patirtis, o kitiems tai yra visiškai nepažinū ir emociškai tolima. Iš to kylantis skirtingų visuomenės grupių „nesusikalbėjimas“, didaktiniai metodai, naudojami viešose diskusijose, ir apskritai pačių viešų diskusijų svarbių istorinių įvykių klausimais stoka, menkas dėmesys istorinių įvykių ir aktualijų vertinimui sąlygoja dažnus viešai kylančius konfliktus bei nesutarimus, supriešinančius visuomenės grupes, eskaluojančius visuomenės susiskaidymą į „savus“ ir „priešus“.

Atminties įstaigose saugomas kultūros paveldas ir jo pagrindu atliekami moksliniai tyrimai bei kuriamos žinios ir turi būti tas pagrindas, kuriuo remiantis formuojama visuomenės istorinė, kultūrinė ir net socialinė patirtis. Ši patirtis gali ir turi kurti prasmines jungtis tiek tarp skirtingų visuomenės grupių, tiek nuosekliai įtraukti visą visuomenę į istorinių įvykių ar kitų kultūrinių, socialinių ar politinių aktualijų permąstymą, siekdami ugdyti tiek kritinį mąstymą, tiek formuoti brandžią, diskutuoti net ir nepatogiomis temomis gebančią, visuomenę.

Muziejai planuodami ir įrengdami ekspozicijas bei parodas retai vykdo nuoseklius savo rinkinių tyrimus siekiant juos panaudoti visuomeninių aktualijų permąstymui, vengia „nepatogių“ ar „sunkių“, tačiau visuomenės savivokai ir savivertei bei kritiniam mąstymui formuoti svarbių temų. Tai lemiančias priežastis šiandien ganėtinai sunku identifikuoti, kadangi iki šiol nebuvo atliktas nei išsamesnis tyrimas ar analizė, kurie leistų nustatyti esamą muziejų vaidmenį ir, galbūt, įtaką visuomenei pristatant skirtingus istorinius įvykius ir visuomenines aktualijas bei įgalintų nubrėžti aiškias gaires, kaip muziejai ar kitos atminties įstaigos turėtų planuoti ir vykdyti savo veiklas, kad atsirastų

slinktis nuo „nepatogių“ ar „sunkių“ temų link socialinio atvirumo, įvertinant tai, jog muziejai visuomenėje yra suvokiami kaip patikimi istorinių ir faktinių žinių šaltiniai, kurie šiuolaikinės žinių visuomenės kontekste, kaip išskirtinės mokymo ir mokymosi vietos, užima ypatingą vietą. Atsižvelgiant į tai, atminties įstaigos turėtų siekti tapti ne tik turiningo laisvalaikio praleidimo vieta, bet ir socialinio bendrabūvio erdve, skatinančia diskutuoti, reflektuoti, aiškintis ir ieškoti sutarimo net ir visuomenei „nepatogiomis“ ar „pamirštomis“ temomis ne tik per ekspozicijas ir parodas, bet ir per edukacines programas, leidinius bei organizuojamus renginius. Tam reikalingos tiek tikslinės investicijos į atminties įstaigų informacinę infrastruktūrą (ekspozicijas, parodas, edukacines programas ir kt.), tiek į darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą bei profesinių gebėjimų ugdymą permąstant esmines muziejų funkcijas ne tik kaupti, bet ir atliepti mūsų visų istorinę praeitį ateičiai.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.6 uždavinys: Atgaivinti visuomenei reikšmingą kultūros ir tautinį paveldą ir didinti jo naudojimą visuomenės poreikiams.

6. Problema: Kultūros paveldas kaip unikalūs ištekliai⁷⁶ nėra efektyviai naudojami kurti pridėtinę vertę šalies ekonomikoje ir stiprinti tautinę tapatybę.

Kultūros paveldas atsiranda istorijos tėkmėje kaip žmonių ir vietų tarpusavio sąveikos artefaktai ir nuolat kinta. Šie ištekliai yra vertingi visuomenei visais aspektais, ypač kultūriniais, aplinkosauginiais, socialiniais ir ekonominiais požiūriais, todėl atsakingas požiūris į jų išsaugojimą, tvarkybą ir tausojimą naudojimas yra strateginis XXI amžiaus pasirinkimas⁷⁷. Kultūros paveldo vertybės yra pagrindinis veiksnys, įgalinantis visuomenę kurti kultūrų dialogą, sustiprinti pagarbą tapatybei ir įvairovei ir priklausymo bendrai vertybinei sistemai jausmą bei atlikti pagrindinį vaidmenį kuriant, teigiant savo tapatybę. Pagrindinė valstybės misija formuojant ir įgyvendinant materialaus ir nematerialaus⁷⁸ kultūros paveldo apsaugos politiką yra išsaugoti kultūros paveldą ir perduoti jį ateities kartoms, sudarant sąlygas visuomenei jį pažinti ir juo naudotis. Materialiam ir nematerialiam kultūros paveldui tenka svarbus vaidmuo kuriant ir didinant socialinį kapitalą, skatinant piliečius dalyvauti visuomeniniame gyvenime, plėtoti kultūrinę įvairovę ir dialogą, jis daro svarbų ekonominį poveikį, kaip darnaus miestų ir regioninio vystymosi potencialas, kultūrinio turizmo plėtra, prisideda prie tvaraus aplinkos išsaugojimo.

Europos Komisija pripažįsta, kad kultūros paveldas yra svarbus piliečių ir visuomenės identiteto, inovacijų ir kūrybiškumo išteklius, prisidedantis prie Europos visuomenės gerovės, ekonomikos augimo ir tvarios plėtros⁷⁹. Valstybės narės raginamos pripažinti kultūros paveldo tarpsektorinės politikos aktualumą ir skatinti kultūros paveldo įtraukimą į platesnį nacionalinių ir Europos politikų kontekstą⁸⁰. Lietuva nuo 1991 m. yra UNESCO narė, 1992 m. prisijungusi prie Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos⁸¹. Ratifikuodama šią konvenciją Lietuva įsipareigojo siekti bendro tikslo – nustatyti, apsaugoti, išsaugoti, pristatyti ir perduoti ateities kartoms išskirtinės visuotinės vertės kultūros ir gamtos paveldą⁸². Lietuvos visuomenė turi būti skatinama pažinti mūsų šalies kultūros paveldą, jo išteklius kaip bendro Europos kultūrinio palikimo, istorijos ir tradicijos dalį bei įvertinti jo unikalumą, glūdinti materialiajame ir nematerialiajame pavelde, etninėje kultūroje. 2004 m. Lietuva ratifikavo Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją, įsipareigodama skatinti bendruomenės saugoti nematerialų kultūros paveldą ir perduoti jį ateities kartoms.

⁷⁶ Vartojama sąvoka „Kultūros paveldo ištekliai“ apibrėžti Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano sprendinių dokumente, <http://www.bendrasisplanas.lt/konkretizuotu-sprendiniu-medziaga/>. Kultūros paveldo ištekliai – visos Kultūros vertybių registre registruotos vertybės, suvokiamos kaip bendri kultūros paveldo resursai. Kartais grupuojami homogeniniu pagrindu.

⁷⁷ Europos Sąjungos Tarybos 2014 m. gegužės 21 d. išvados dėl kultūros paveldo kaip vieno iš strateginių tvarios Europos išteklių (2014/C183/08). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EL)

⁷⁸ www.e-tar.lt

⁷⁹ <https://www.consilium.europa.eu/media/44116/st08208-en20.pdf>

⁸⁰ <http://kpd.lt/kulturos-paveldas-visu-reikalas/>

⁸¹ <https://www.unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldo-konvencija>

⁸² <http://www.bendrasisplanas.lt/konkretizuotu-sprendiniu-medziaga/>

Kultūros paveldas vis dar nėra visuotinai suvokiamas kaip bendras turtas ir saugotinas išteklius, todėl jo apsauga užtikrinama tik iš dalies – pagal esamą teisinį reguliavimą ir pasiskirsčius atsakomybes tarp institucijų. Efektyvaus visuomenei reikšmingo kultūros ir tautinio paveldo aktualizavimo, derinant tradicines bei šiuolaikines, inovatyvias priemones puoselėjant nematerialiąsias kultūros vertybes, istorijų yra nedaug. Vadovavimasis svarbiausiu paveldo išsaugojimo principu – saugojimu naudojant yra komplikuotas dėl sudėtingo srities reglamentavimo, procedūrų trukmės ir sunkiai prieinamų arba nekokybiškai pateikiamų duomenų, o nematerialiojo paveldo atveju – dėl visuomenės skeptiško požiūrio į etninę kultūrą ir sunkiai užtikrinamo tradicijų tęstinumo. Esama paskatų sistema šiuo metu yra fragmentiška ir iš esmės orientuota į reikšminga dalimi galinčius prisidėti valdytojus ir investuotojus, kurie imasi aktualizuoti kultūros paveldo objektus ir užtikrina jų prieinamumą visuomenei, tačiau negali pasinaudoti sukurtomis paramos priemonėmis.

Kultūros vertybių registre (toliau – KVR) 2021 m. pradžioje Lietuvoje buvo įregistruoti 25 728⁸³ nekilnojamieji kultūros paveldo objektai (įskaičiuojant ir kompleksų dalis). Iš visų įregistruotų 8 210 objektų yra valstybės saugomi, 2 299 objektai yra paskelbti kultūros paminklais, iš jų 40 objektų įtraukti į Valstybinės reikšmės istorijos, archeologijos ir kultūros objektų sąrašą⁸⁴. Reikia pažymėti, kad šis skaičius yra tikslinamas tobulinant KVR ir gryninant vertybių parametrus. Nekilnojamojo kultūros paveldo paveldotvarkos programai kasmet skiriama lėšų iš valstybės biudžeto, dalis lėšų panaudojama kompensuoti privačių savininkų išlaidoms, skirtoms jų valdomų valstybės saugomų kultūros vertybių apsaugai. Tačiau valstybės skiriamas finansavimas nėra pakankamas, kad būtų laiku sutvarkytos visos valstybės saugomos kultūros vertybės. Su šiuo metu materialaus kultūros paveldo išsaugojimui skiriamomis valstybės biudžeto lėšomis valstybės saugomų nekilnojamųjų kultūros vertybių tvarkybos procesas užtruks keletą dešimtmečių ir dalis vertybių per šį laikotarpį tiesiog sunyks.

Egzistuoja ir reglamentavimo spragos trukdančios formuoti kultūros paveldo kaip unikalaus išteklių suvokimą visuomenėje. Nėra aiškiai reglamentuota ir visuomenės įtrauktis į sprendimų priėmimo procesą nematerialaus kultūros paveldo apsaugos srityje, nėra nustatyta kaip skatinti kultūros paveldo objektų apsaugą, naudojimą, įveiklinimą, jį integruojant į darnaus vystymosi procesus.

Nematerialus kultūros paveldas, etninės tradicijos yra ne tik svarbūs išteklių kuriant tvirtos tapatybės visuomenę, bet ir plėtojant pridėtinę ekonominę vertę, pavyzdžiui, darbo vietas regionuose kuriant kultūrinį turizmą. Tačiau, nutrūkus nuosekliam tradicijos perdavimo iš kartos į kartą procesui, visuomenei pradeda trūkti esminių žinių apie etninę kultūrą, jos vaidmenį ir vertę. Niveliuojasi ir nyksta tradicijos, papročiai, vietovių, siejamų su savitu kultūros paveldu, bei etnografinių regionų skirtumai, asimiliuojasi tarmės. Visuomenėje formuojasi skeptiškas požiūris į etninės kultūros reiškinius, kurie stereotipiškai suvokiami kaip neaktualūs, provincialūs, o unikalumas nelaikomas vertybe. Siekiant auginti etninės kultūros visuomeninę vertę, turi būti sudaromos sąlygos jos pažinimui, gyvosios tradicijos tęstinumui, kūrybiškai raidai. Formuojant teigiamą visuomenės nuomonę apie etninę kultūrą, išskirtinis vaidmuo turi tekti žiniasklaidai, socialiniams tinklams, kitoms šiuolaikinėms komunikacijos priemonėms bei kultūros industrijoms, kuriant patrauklius produktus (laidas, žaidimus, edukacines interaktyvias programas ir pan.), pritaikytus įvairioms tikslinėms grupėms ir juos skleidžiant.

Apibendrinant galima teigti, kad kultūros paveldo išsaugojimui, jo tvariam naudojimui prielaidas sudaro ne tik investicijos į objektų aktualizavimą, tačiau ir visuomenės nuostatų visuma. Svarbus įvairių visuomenės grupių įsitraukimas, tiek lankymasis objektuose, tiek dalyvavimas susijusiose veiklose nuo įsitraukimo į edukacines paslaugas iki jų teikimo bei savanorystės tvarkant ir prižiūrint kultūros paveldo objektus.

⁸³ <https://kvr.kpd.lt/#/news-stats>

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai (1998-05-19 nutarimas Nr. 612 „Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių paskelbimo kultūros paminklais“; tuo pačiu pavadinimu 1999-12-23 nutarimas Nr. 1465; 2000-09-12 nutarimas Nr. 1088; 2001-11-20 nutarimas Nr. 1378; 2002-10-15 nutarimas Nr. 1634; 2003-10-09 nutarimas Nr. 1265; 2008-02-13 nutarimas Nr. 155 „Dėl kultūros paveldo objektų paskelbimo kultūros paminklais“; tuo pačiu pavadinimu 2008-05-07 nutarimas Nr. 450; 2015-06-26 nutarimas Nr. 669; 2019-07-31 nutarimas Nr. 803.).

Problemos priežastys:

6.1. Visuomenė menkai pažįsta kultūros paveldo išteklius.

Materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimas – priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti visų Lietuvos kultūros paveldo rūšių išsaugojimą ir perdavimą ateinančioms kartoms, įskaitant nematerialaus kultūros paveldo vertybių gyvybingumą. Šios priemonės apima visus veiksmus, sudarančius sąlygas visuomenei geriau pažinti kultūros paveldą ir juo naudotis, stiprinti tautinę ir kultūrinę tapatybę bei tęstinumo pojūtį, vertinti su kultūros paveldu siejamų vietovių savitumą.

2020 m. Tyrimo duomenimis buvo tik 21 proc. manančių, kad kultūros paveldo apsaugos kokybė pagerėjo, tuo tarpu 2014 m. taip manė beveik dvigubai daugiau (40 proc.) respondentų. 2020 m. kultūros paveldo apsaugos kokybę „labai gerai“ įvertino 8 proc. respondentų, „gerai“ – 41 proc., patenkinamai 28 proc., blogai 4 proc., o nuomonės neturėjo 20 proc. tyrimo respondentų. 2014–2020 m. laikotarpiu norinčiųjų dalyvauti kultūros paveldo veiklose skaičius nekinta (nedalyvaujančiųjų noras dalyvauti išliko nepakitęs (8 proc. / 7 proc. / 7 proc.). Aktyvesnis išitraukimas į kultūros paveldo apsaugos, aktualizavimo ir integravimo į darnaus vystymosi veiklas stebimas didžiuosiuose miestuose, tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių arba kultūros srityje dirbančių gyventojų. Tyrime galima pastebėti informacijos poreikio augimą – teigiančiųjų, kad jos trūksta, dalis padidėjo nuo 8 proc. 2014 m. iki 15 proc. 2020 m. Tą dažniausiai akcentavo gyventojai nuo 20 iki 29 m. (23 proc. jų), kurių skaitmeninis raštingumas yra aukštas ir interneto erdvėje pateikiama informacija yra viena geriausiai prieinamų. Svarbiausios priežastys, lemiančios polinkį lankyti kultūros paveldo objektus, yra gyventojų amžius, išsilavinimas, tautybė. Labiausiai tikėtina, kad kultūros paveldo objektus per metus dažniau aplankys jaunuoliai iki 19 metų, asmenys su aukštesniu išsilavinimu, lietuviai. Tad reikia kurti prielaidas ir vyresnio amžiaus žmonėms, Lietuvoje gyvenantiems kitataučiams, žmonėms su žemesniu išsilavinimu padėti rasti motyvacijos lankytis kultūros paveldo objektuose, kadangi tai pagrindinis būdas suvokti tiek kultūrinę, istorinę šių objektų vertę, tiek jų vietą šiuolaikinės visuomenės tapatybėje. Šiame procese labai svarbi pozityvi, įtraukianti komunikacija, o aktualizuotose objektuose svarbios ir jose teikiamos paslaugos, jų sąsaja su pastato istorija bei pačių istorijų pateikimas.

Visuomenės grupių domėjimasis kultūros paveldu ir etnine kultūra yra skirtingas, priklausantis nuo jau turimų žinių, galimybių pažinti paveldą jį patiriant (finansinių, prieinamumo) ir susiformavusių laisvalaikio praleidimo įpročių. Visuomenė yra nevienodai pasirengusi jį pažinti, todėl kultūros paveldo komunikacija, edukaciniai užsiėmimai ir renginiai turi būti diferencijuojami arba daugiataksiškai ir daugialypiai, kad pasiektų visus socialinius sluoksnius ir nustatytas tikslines grupes. Skirtingoms visuomenės grupėms paveldas vertingas nevienodai, todėl jo vertės turi būti atskleidžiamos atsižvelgiant į atskiros grupės pasirengimą jas suvokti, priimti ir vėliau puoselėti.

Skirtingi kultūros paveldo išteklių Lietuvoje miestuose ir regionuose yra vietos gyventojų identiteto dalis. Jie yra svarbūs vietos bendruomenėms, kaip galimybė susieti istorinę praeitį, kultūros paveldo vertybes ir vietas su dabarties gyvenimo aktualijomis, derinant visuomenei reikšmingo kultūros ir tautinio paveldo apsaugą ir įveiklinimą su šiuolaikinėmis, inovatyviomis priemonėmis. Plėtojant kultūros paveldo savininkų ir vietos bendruomenių bendradarbiavimą, trūksta partnerystės modelių galimam skirtingam kultūros paveldo objektų įveiklinimui, skirtingų privačių interesų derinimo mechanizmų bei moderavimo priemonių. Iš kitos pusės, nematerialųjį paveldą puoselėjančioms ir pristatančioms vietos bendruomenėms regionuose sunku užmegzti dialogą su siekiama pritraukti visuomene, trūksta rinkodaros žinių sukuriant patrauklų pasakojimą apie vietos kultūros paveldo išteklius bei jį sklaidžiant įvairiais būdais. Pagalba bendruomenėms pasitelkiant profesionaliąją komunikaciją ir rinkodaros įgūdžių stiprinimas yra svarbios nematerialiojo paveldo išsaugojimo ir sklaidos priemonės.

Kultūra 2030 pripažinta, kad kultūros paveldo politika ilgą laiką buvo orientuota į fizinių objektų išsaugojimą, jų apsaugos reglamentavimą ir kontrolę, mažiau dėmesio skiriant edukacinėms priemonėms, siekiant sąmoningo, motyvuoto visų visuomenės grupių išitraukimo į paveldo aktualizavimo sprendimus. Kultūros paveldo politika nereglementavo jo naudojimo ir aktualizavimo, nenustatė jo integravimo į darnaus vystymosi procesus gairių. Strategijoje pripažinta, kad trūksta valstybės dėmesio kultūros paveldo, etninės kultūros reiškiniių išsaugojimo priemonėms, visų visuomenės grupių įtraukimui į paveldo aktualizavimo sprendimus, gyventojų kultūrinio švietimo plėtrai.

6.1.1. Formaliojo ugdymo sistemoje vaikai ir jaunimas nesudominamas kultūros paveldo vertybėmis ir su juo nesupažindinamas.

Materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo gyvybingumas užtikrinamas, kai jis natūraliai įsilieja į mūsų kasdienį gyvenimą, jį veikdamas ir praturtindamas. Pasaulio paveldas, kultūros paveldo objektai, vietovės, tautosaka, tarmės, muzikinis ir choreografinis folkloras, papročiai, tradiciniai amatai suteikia visuomenei tapatybės ir tęstinumo pojūtį, todėl svarbu kelti visuomenės sąmoningumo lygį, skirti ypatingą dėmesį įvairiapusiškam, kvalifikuotam materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo, etninės kultūros integravimui į ugdymo sistemą. Švietimo sektoriuje kultūros įstaigų kuriamos kultūrinės vertės turėtų būti aktyviau naudojamos švietimo procesuose. Ikimokyklinio, pradinio ir pagrindinio ugdymo įstaigų specialistams būtinos žinios, kompetencijos ir įgūdžiai, kad galėtų profesionaliai, interaktyviai ir inovatyviai supažindinti vaikus ir jaunimą su materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo bei etninės kultūros ugdymo turiniu. Būtinai periodiniai pedagogams skirti mokymai, į kuriuos būtų įtraukiami materialaus paveldo, etninės kultūros ir nematerialaus kultūros paveldo specialistai, gyvųjų tradicijų puoselėtojai. Tikslinga skirti didesnę dėmesį kultūros paveldo objektų lankymui mokymosi procese (Kultūros paso programoje šiuo metu siūloma 715 su kultūros paveldu susijusių paslaugų), tai padėtų mokiniams geriau įsisavinti mokymų medžiagą, būtų skatinamas vaikų ir jaunimo pasididžiavimo savo kultūriniu palikimu ir atsakomybės už jį jausmas, noras daugiau domėtis, lankytis kituose kultūros objektuose.

Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimo duomenimis didžiuosiuose miestuose gyvenančių jaunų žmonių, kurių išsilavinimas nėra aukštas ir kurie dažniau dirba fizinį darbą arba darbo neturi, kultūra nepasiekia, nesudomina, o kaip pagrindinę priežastį, kodėl kultūra nesidomi, jie nurodo: „man neįdomu, turiu kitokių interesų“. Beveik trečdalis šio segmento atstovų yra užaugę nepalankiame kultūriniame kontekste, o išsilavinimo trūkumas neleidžia jiems pamėgti kultūrinių veiklų. Kultūros paveldo srities produktais šio segmento atstovai domisi mažiausiai iš visų minėtame tyrime identifikuotų segmentų. Kultūros paveldo temas įtraukus į vidurinės mokyklos programas mokiniai su juo susipažintų anksčiau, esant didesnėms galimybėms sudominti ir dar nesusiformavus tvirtiems laisvalaikio leidimo įpročiams. Kultūros paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo politikos koncepcijoje švietimo, mokslo, specialistų ruošimo programų plėtra identifikuota kaip būdas spręsti sisteminės materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo apsaugos problemas.

Iš dalies šios priežasties pašalinimo atitinkami sprendiniai turėtų būti numatyti tęstinėse Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos priemonėse atnaujinant bendrojo ugdymo programas ir (arba) Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2021--2030 metų Švietimo plėtros programos pažangos priemonių apimtyje.

6.1.2. Kultūros paveldo apsaugos specialistų, tyrėjų profesija ir profesinė veikla jaunimui menkai suprantama ir pažįstama, todėl nėra patraukti profesinė galimybė.

Kultūros paveldo apsaugos specialistų, tyrėjų profesija ir profesinė veikla nėra valstybės prioritetas, nėra tinkamai finansuojamos mokymo programos, naujų technologijų diegimas, specialistų ir tyrėjų kvalifikacijos kėlimas, tinkamai nevykdoma šių specialybių informacinė sklaida, todėl profesijas besirenkančiam jaunimui ši veikla menkai suprantama ir nesvarstoma kaip profesinė galimybė. Kultūros paveldo Lietuvos aukštosios mokyklos šiuo metu rengia tik etnologijos krypties doktorantus, o bakalauro ir magistro studijos nėra organizuojamos. Bendrųjų universitetinių dalykų sąrašuose stokojama su nematerialiu kultūros paveldu ir etnine kultūra siejamų paveldosaugos modulių. Tikslinga skatinti aukštojo mokslo institucijas į kultūros studijas įtraukti su nematerialaus kultūros paveldo pažinimu, tyrimais, etninės ir kultūrinės savimonės ugdymu susijusias programas bei ieškoti galimybių rengti specializuotas etnologijos bakalauro ir magistrantūros studijas, rengti etninės kultūros srities vadybininkus, nematerialaus kultūros paveldo tyrėjus, kultūrinio turizmo specialistus, tautinio paveldo produktų rinkos kūrimo ir pardavimo specialistus ir pan. Svarbu kurti naujas plačiąjai visuomenei skirtas diskusijų platformas apie etninės kultūros ir nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo aktualijas ir problematiką. Be to, Lietuvos profesijų klasifikatoriuje nėra įteisintos kultūros paveldo apsaugos ir etninės kultūros srities profesijos: nekilnojamojo kultūros paveldo restauratoriaus ir konservatoriaus, muziejininko-restauratoriaus, architekto-restauratoriaus, etnografo, folkloristo, tautodailininko, etnomuzikologo, etninės kultūros specialisto ir kt. profesijos. Pastarųjų specialistų darbo pobūdis reikalauja humanitarinių, fizinių ir techninių mokslų teorinių žinių bei praktinių restauravimo įgūdžių. Lietuvos profesijų klasifikatoriuje neapibrėžus ir neįteisinus aukščiau paminėtų profesijų, gali sumažėti tokių specialistų paklausa, paskatų tobulėti profesinėje srityje pasiūla ir poreikis.

Pagal Restauratorių sąjungos pateiktą 2020 m. informaciją šiuo metu yra juntamas eksperto, aukščiausią ir I kvalifikacinę kategoriją turinčių specialistų lipdybos, natūralaus ir dirbtinio akmens skulptūros restauravimo darbams trūkumas (iš viso jų yra 5), o žemesnę kategoriją turinčių yra tik 10. Dėl šios priežasties rinkos kaina yra iškreipta, o prireikus specialistus prisikviesti sunku. Taip pat muziejai ilgai laukia eilėse, kol norimos restauruoti vertybės patenka pas restauratorius, nes pats restauravimo procesas yra ilgas trunkantis, o restauruotinių objektų daug (net 8 proc. vertybių muziejuose yra blogos arba labai blogos būklės). Panaši situacija ir mūro tyrėjų, polichromijos restauratorių gretose.

Kultūros paveldo apsaugos specialistų ir tyrėjų rengimo studijų programos siūlomos VU, VDA ir kitų aukštųjų mokyklų vis rečiau pasirenkamos, nes nėra laiku išsamiai ir įdomiai pristatomos būsimiems studentams (išskyrus abiturientams organizuojamų „atvirų durų“ renginių metu), programų turinys sunkiai gali konkuruoti su užsienio šalių siūlomu (tiek gilių tradicijų, tiek šiuolaikinių technologijų ir sprendimų panaudojimo prasme) programų turiniu bei jų vykdymo techninėmis priemonėmis, pati profesinė veikla per mažai pristatoma ir matoma, atrodo siaura, neperspektyvi. Dėl aukščiau išvardintų priežasčių trūksta kultūros paveldo apsaugos specialistų, ypač tyrėjų, krenta kultūros paveldo apsaugos specialistų, tyrėjų kvalifikacija, nėra tobulinami jų įgūdžiai. Reikalinga tikslinė komunikacija, investicijos į šiuolaikinių technologijų bei techninių tvarkybos priemonių diegimą, mokymų programų plėtrą, platesnės mainų programų galimybės, taip pat dėstyti turi būti kviečiami užsienio universitetų dėstytojai (tai sustiprintų „naujo požiūrio“ išpūdį, leistų perimti užsienio šalių patirtį ir pažinti sritį plačiau net ir neatitinkantiems mainų programų kriterijų studentams), organizuotas kultūros paveldo specialistų kvalifikacijos kėlimas, tam kad kvalifikuotų specialistų pasiūla atliėtų rinkos poreikius.

Atitinkami iš dalies priežasties pašalinimo sprendiniai suplanuoti Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2021–2030 m. Švietimo plėtros programoje.

6.1.3. Nėra skleidžiamos pozityvios žinios apie kultūros paveldo vertybių sukuriamą ekonominę vertę ir praktinius tvaraus naudojimo pavyzdžius.

Pozityvios, pasididžiavimą savo šalimi keliančios informacijos ir sklaidos apie pasaulio paveldo, kultūros paveldo objektų ir vietovių tvarkybą galimybės nėra visapusiškai išnaudojamos. Pagrindinis informacijos šaltinis vis dar yra televizija. Tyrimo duomenimis 2020 m. santykinai dažniau gyventojai žiūri arba klausosi programų apie kultūros paminklus, istorines ar meno vietas, pastatus, kultūros paveldo objektus arba vietas. Apie pusę jas žiūrinčių tai daro 1–3 kartus per metus, dar tiek pat – 4 kartus ar dažniau. Pensinio amžiaus gyventojai bei susiję su kultūros sritimi šia veikla užsiima dažniau, nei gyventojai apskritai. Virtualiai Lietuvos arba užsienio kultūros paveldo objektus per metus „aplankė“ apie 20 proc. gyventojų. Virtualiu būdu paminklus apžiūrėjo apie penktadalį gyventojų.

Reikalingi kiekvienai tikslinei grupei pasiekti pritaikyti unikalūs komunikacijos būdai ir priemonės (televizija, radijas, socialiniai tinklai ir kt.). Pozityvios ir įtraukiančios žinios apie kultūros paveldo išteklius, pasaulio paveldo, kultūros paveldo objektų ir vietovių tvarkybą, tvarų naudojimą ir aktualizavimą turi būti skleidžiamos nuosekliai, atsižvelgiant į konkrečios tikslinės grupės pasirengimą tokią informaciją priimti bei atskleidžiant kultūros paveldo lauko prieinamumą, galimybes įsitraukti per sėkmingus pavyzdžius. Komunikuojant apie šalies kultūros paveldą kultūros paveldo išteklius svarbu pristatyti jo išskirtinumą ir parodyti paraleles Europos ir pasaulio istorijos kontekste (statybos išmoningumą, tam tikro stiliaus ar technikos grynumą, netikėtus folkloro raiškos panašumus). Tam gali pasitarnauti platesnė informacijos sklaida apie įvairius apdovanojimus už geriausią restauravimą, įveiklinimą gavusius objektus Lietuvoje (Europa Nostra prizas, Europos kultūros paveldo ženklas), kvietimas visuomenei tokiuose objektuose lankytis, taip pat kitų Europos kultūros paveldą pažyminių renginių ir programų populiarinimas visuomenėje. Pozityvios informacijos sklaidą užtikrinti padėtų profesionalaus turinio projektai didžiuosiuose naujienų portaluose – pristatant išsamių ir įtraukių reportažų kultūros paveldo temomis serijas, taip pat aktyvi komunikacija apie paveldo statinių sutvarkymo pasaulio paveldo, kultūros paveldo objektų ir vietovių tvarkybą, tvarų naudojimą ir įveiklinimą, tradicinių amatų ir etnografinio paveldo puoselėjimu paremtų verslų sėkmės istorijas.

6.1.4. Daliai Lietuvai reikšmingo kilnojamojo kultūros paveldo tebesant užsienyje visuomenei nesudarytos galimybės su juo susipažinti.

Rašytinis, fotografijų ar kitos rūšies dokumentinis paveldas yra labai trapus, todėl nesaugomas ir neprižiūrimas gali sunykti, tuomet žmonija prarastų galimybę iš kartos į kartą perduoti papirusuose, pergamentuose, rankraščiuose, dainų tekstuose, natose, fotografijose, vaizdo ir garso bei kitos rūšies dokumentuose esančią informaciją. UNESCO nuo 1992 m. vykdo programą „Pasaulio atmintis“, kuria siekiama išryškinti dokumentinio paveldo, kaip neįkainojamo istorijos ir pasaulio civilizacijos raidos liudytojo, žinių apie kultūrą ir tautų įvairovę šaltinio ir kolektyvinės atminties archyvo, svarbą. Šios programos atsiradimą inicijavo Lietuva.

Didžiausi Lietuvos dokumentinio paveldo praradimai yra susiję su dokumentų išvežimu į kitas valstybes. Lietuvos valstybės archyvai vykdo tokių dokumentų identifikavimą, paiešką. Tačiau archyvai susiduria su prieigos prie dokumentų ribojimais konkrečiose valstybėse ir nuoseklaus valstybinio finansavimo stoka, tai neleidžia tokios veiklos vykdyti sistemingai. Lietuvai reikšmingą dokumentinio paveldo dalį saugo ir užsienio lietuviai. Ženkli archyvų veiklos dalis yra susijusi su užsienio lietuvių bendruomenių archyvų išsaugojimo ir dokumentų tvarkymo klausimais. Kaip pažymi ir Lietuvos diasporos atstovai, šios veiklos apimtys turėtų būti didesnės, taip pat yra poreikis, pirmiausia – istorikų, intensyvinti šių dokumentų skaitmeninimą ir integravimą į viešai prieinamą informacinę erdvę. Diasporos archyvų tvarkymo, dokumentų tolesnio saugojimo aspektai (skaitmeninių kopijų pavidalu ar pan.) reikalauja ir atminties įstaigų veiklų koordinavimo. Lietuvos teisės aktuose nėra išplėtotą teisinę sistemą, susijusią su pavogtais arba neteisėtai išvežtais kultūros objektais. Nėra apibrėžtos kultūros paveldo savininko atsakomybės pavogus ar išvežus neteisėtai į užsienį kultūros paveldo objektą. Parengus Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymą bus užtikrintas atsakomybių pasiskirstymas tarp institucijų ir kilnojamųjų kultūros vertybių importo ir eksporto procesas taps sklandus.

Sudarius ir paviešinus dingusių Lietuvos kilnojamųjų kultūros paveldo vertybių sąrašą, KVR bus prieinama susisteminta informacija apie dingusias vertybes bei sudarytos galimybės visuomenei jas pažinti, taip pat bus sudarytos prielaidos planuoti dingusių vertybių susigrąžinimo veiksmus ir įvertinti galimybes.

Šios priežasties problematika ir sprendiniai prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano⁸⁵ sprendinio Nr. 404.6. įgyvendinimo.

Ši priežastis iš dalies sprendžiama Užsienio reikalų ministerijos įgyvendinamomis priemonėmis.

6.2. Nesukurtos ilgalaikės prielaidos ir paskatos tvariai naudoti kultūros paveldo vertybes ir etninę kultūrą kaip išteklius pridėtinei vertei kurti.

Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas numato tinkamus veiksmus, siekiant išsaugoti ir ateities kartoms perduoti nekilnojamąjį kultūros paveldą, tačiau įstatyme numatytų nuostatų nevykdymas arba netinkamas vykdymas neužtikrina tinkamos kultūros paveldo apsaugos. Aukščiau aptartos priežastys, trukdančios visuomenei suvokti kultūros paveldo vertę, netiesiogiai įtakoja ir visuomenės norą prisidėti prie kultūros paveldo objektų tvarkybos bei ilgalaikėje perspektyvoje neskatinama įvairių visuomenės grupių įsitraukimo į paveldo aktualizavimo procesus ir jų tarpusavio dialogo. Visuomenės daliai: kultūros paveldo objektų savininkams, taip pat tiems, kurie ketina įsigyti į KVR įtrauktą objektą, mecenatams, bendruomenėms, gyvenančioms netoli paveldo objektų, vietos verslui būtina užtikrinti finansines ir nefinansines paskatas, kad atsiradęs interesas investuoti taptų projektais, paslaugomis ir investicijomis. Taigi, kultūros paveldo tvarkybos poreikiams gerokai viršijant galimybes juos atliepti valstybės ar savivaldybių lėšomis, valstybės interesas yra pritraukti privačias investicijas į paveldą, paskatinti kultūros paveldo savininkus tiek investuoti į paveldo objektų išsaugojimą, tiek juos tvariai naudoti. Kultūros paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo koncepcijoje finansinių ir nefinansinių paskatų sistemos tobulinimas akcentuojamas kaip vienas iš esminių uždavinių, siekiant ilgalaikės valstybės pažangos kultūros paveldo srityje (kultūros ministro 2020 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. IV-735). Šiuo metu trūksta informavimo apie materialaus kultūros paveldo objektų apskaitą, paveldo objektų apskaitos procesas nesklaidus ir ilgai trunkantis,

⁸⁵ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

aiškumo trūksta ir paveldo apsaugos reikalavimams ir aiškesnės informacijos apie juos⁸⁶. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas nereglamentuoja kultūros paveldo objektų naudojimo ir įveiklinimo, nenumato paveldosaugos reikalavimų ir kultūros paveldo įveiklinimo integravimo į darnaus vystymosi procesus priemonių.

Kultūros paveldo restauravimo, renovavimo, aktualizavimo investiciniai projektai įgyvendinami valstybės biudžeto (Paveldotvarkos programa), ES investicijų ir kitomis tarptautinėmis (Europos ekonominės erdvės mechanizmas) lėšomis. Iki 2014 m. ES struktūrinių fondų lėšos kultūros paveldui buvo skiriamos ribotai – didžiąja dalimi per viešosios turizmo infrastruktūros plėtros priemonės. Šis veiksnys lėmė, kad buvo finansuojamas kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmo reikmėms, tačiau investicijų stokojo kultūros paveldo objektai, kurių tikslas buvo tenkinti kitus visuomenės ar vietos bendruomenės poreikius, ypač kultūrinius. 2014–2020 m. Kultūros ministerija įgyvendino tris kultūros paveldo aktualizavimui skirtas priemones, finansuojamas ES investicijų lėšomis, visa skirto finansavimo suma sudarė 90,5 mln. eurų. Šios investicijos padarė postūmį kultūros paveldo aktualizavimo procesuose, tačiau ir atskleidė investicijų į paveldą skatinimo politikos spragas. Visų pirma, didžioji investicijų dalis buvo skirta kultūros paveldo objektų renovacijai ir aktualizavimui, kurių savininkas yra valstybė arba savivaldybės, tuo tarpu privatūs kultūros paveldo savininkai galėjo pasinaudoti tik nedidele viso skiriamo finansavimo dalimi. Antra, stokojama techninės pagalbos savininkams rengiant tvarkybos ir techninius projektus. Trečia, taikyta finansinės inžinerijos priemonė (kultūros paveldo fondas), kurios tikslas buvo pritraukti daugiau privačių lėšų ir mažinti skiriamą subsidiją, buvo neproporcinga skiriamos paramos ir nustatytų kriterijų santykiu, t. y. priemonė neveikė kaip paskata. Reikia pažymėti, kad finansiniai tarpininkai nelinkę teikti paskolų kultūros paveldo investicijų projektams, ši sritis vis dar laikoma finansiškai nepatikima ir neatsiperkanti.

Tradicinių amatų, veiklų puoselėjimas taip pat aktualus kultūros paveldo išsaugojimui, ir ypač etnoarchitektūrinio ir etnokultūrinio paveldo objektų. Nematerialus kultūros paveldas aprėpia taip pat ir tradicines šventes, apeigas, kultūros, bendruomenių, amatų centrus ir su jomis susijusias vietas, kurioms nykstant, nyktų ir ten puoselėjamas nematerialusis kultūros paveldas. Kita vertus, tam tikrų infrastruktūrinių sistemų gerinimas, atsižvelgiant į nematerialaus kultūros paveldo sklaidos poreikius, galėtų daryti teigiamą įtaką tiek paties nematerialaus kultūros paveldo apsaugai, tiek kultūrinio turizmo, tiek darnaus vystymosi procesams. Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 metų vertinime (2019 m.)⁸⁷ pažymima, kad daugiau dėmesio reikia skirti kultūrinio verslumo (bendruomeniškumo) skatinimui, vietos lyderių ugdymui ir įgalinimui, vietos kultūros išteklius naudoti paslaugų kūrimui, regiono patrauklumo didinimui, kultūriniam turizmui, kitoms iniciatyvoms, kurios taip pat sutelkia resursus paveldo objektų priežiūrai bei idėjas jų aktualizavimui.

Kultūros kelių vystymo Lietuvoje koncepcijoje pabrėžiama, kad Kultūros keliai yra vienas esminių kultūrinio turizmo plėtojimo būdų – keliavimas turint tikslą pažinti kultūrinę aplinką (nuo kultūros paveldo objektų, vietovių ir saugomo kultūrinio kraštovaizdžio iki etninės kultūros), maistą, įvykius ir kultūros renginius, vaizduojamąjį ir scenos menus, kitus kūrybinių ir kultūrinių pokyčių procesus. Kultūros keliai generuoja ne tik kultūrinę, pažintinę vertę, bet prisideda prie darnaus regionų vystymo ir jų patrauklumo didinimo, kurdami socialines ekonomines vertes. EEE finansinio mechanizmo dvišalio bendradarbiavimo fondo projekto „Kultūros keliai regioniniam vystymui“ rezultatai patvirtino, kad kultūros kelio vertę itin stiprina partnerystės tarp skirtingų sektorių, kurių kiekvieno indėlis savaip prisideda prie kultūrinio turizmo plėtros. Vietos bendruomenės gali suteikti įvairaus pobūdžio paramą, reikalingą kultūrinio turizmo projektams palaikyti, teikti žinias ir kurti vietos paslaugų tinklą. Kultūros keliai puiki priemonė kultūros paveldo objektų ir vietovių aktualizavimui.

Vykstanti klimato kaita ir su tuo siejamas ekstremalių hidrologinių ir meteorologinių reiškinių atvejų skaičiaus augimas taip pat turi neigiamą poveikį kultūros paveldui. Todėl reikalinga įvertinti kultūros vertybių apsaugos ir naudojimo sąlygas ir užtikrinti jų išsaugojimą, diegiant efektyvias ir atsinaujinančiais energijos ištekliais paremtas

⁸⁶ UAB „Eurotela“ 2017 m. parengtas Kultūros paveldo objektų valdytojų ir tvarkybos darbų projektų rengėjų nuomonės apie Kultūros paveldo apsaugos paslaugų kokybės pokyčius tyrimas. <https://www.kulturostyrimai.lt/uncategorized/kulturos-paveldo-objektu-valdytoju-ir-tvarkybos-darbu-projektu-rengēju-nuomones-apie-kulturos-paveldo-apsaugos-paslaugu-kokybes-pokycius-tyrimas/>

⁸⁷ Vertinimas atliktas pagal 2018 m. liepos 31 d. paslaugų teikimo sutartį Nr. 14P-45 tarp Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir ūkio subjektų grupės UAB „PricewaterhouseCoopers“ ir UAB „ESTEP Vilnius“, <https://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/lietuvos-ukio-sektoriu-finansavimo-po-2020-metu-vertinimas>

priemonės, atsparias klimato kaitai. Norint apsaugoti kultūros paveldą, reikalinga diegti tvarius, prisitaikymo prie klimato kaitos sprendimus bei įvertinti, kaip ateities klimatas paveiks tiek pačias kultūros vertybes, tiek kultūros paveldo objektų ar vietovių lankymo sąlygas.

Taigi, kultūros paveldo objekto aktualizavimo procese negali būti vienašališko valdytojo požiūrio. Nuo vizijos, koncepcijos kūrimo iki vietos gyventojų potencialo panaudojimo teikiant paslaugas aktualizuotame objekte reikalingas dialogas ir bendradarbiavimas. Deja, dialogo trūkumas neretai virsta susipriešinimu tarp vietos bendruomenių ir investuotojų, vystančių projektus kultūros paveldo objektuose ir teritorijose, o tai kuria nepalankios investicijoms aplinkos išpūdį, todėl naujiems investuotojams ryžtis investuoti į kultūros paveldą yra sunku. Nevykstant dialogui, vietos bendruomenės nėra įtraukiamos į tvarkybos projektų rengimą pirminiame etape, tai kelia nepasitenkinimą plėtra bei didina visuomenės (visuotinė, ne tik bendruomenių) nepasitikėjimą naujomis iniciatyvomis. Sudarant sąlygas nuosekliam vystomų projektų viešinimui, tinkamam suinteresuotos visuomenės informavimui, subalansuotos komunikacijos tarp dažnai susipriešusių pusių vystymui, būtų įgalinta visų pusių interesus atliepianti kultūros paveldo apsauga.

Galima apibendrinti, kad tvari kultūros paveldo paskatų sistema turėtų apimti procesą nuo efektyviai veikiančios informacijos paieškos, patogaus ir informatyvaus kultūros paveldo registro iki tinkamų kriterijų nustatymo finansavimo instrumentuose.

6.2.1. Nėra užtikrinamos nefinansinės paskatos investuoti į kultūros paveldo vertybes: procedūros neefektyvios, trūksta tyrimų, metodinės pagalbos savininkams, suinteresuotų pusių dialogo.

Kaip minėta, esant ribotoms valstybės biudžeto galimybėms laiku sutvarkyti visus investicijų reikalaujančius kultūros paveldo objektus, valstybė turi užtikrinti, kad kultūros paveldo valdytojai bei potencialūs investuotojai gautų visą susijusią informaciją apie planuojamus pritaikyti / tvarkyti nekilnojamojo kultūros paveldo objektus dar iki intervencijų pradžios. Svarbus veiksnys potencialių investuotojų motyvacijai palaikyti yra visa reikalinga pagalba, kad pritaikymo / tvarkybos procesuose būtų išvengta klaidų ir pažeidimų. Šiame procese atsakingos institucijos turi pasirūpinti aiškia dokumentacija, koordinuotu reikiamų leidimų išdavimu, aiškiais kriterijais paramai gauti. Šiuo metu projektavimo ir derinimo procedūros yra ilgos, tuo tarpu vertingi pastatai, kurių būklė sparčiai blogėja, turi būti sutvarkyti greitai. Dialogas tarp suinteresuotų pusių yra svarbus faktorius tiek užtikrinant investicijų tvarumą, tiek tausojančią naudojimą.

VšĮ ESTEP ir VšĮ Viešosios politikos ir vadybos instituto 2015 m. atlikto Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos (tvarkybos) paskatų sistemos vertinimo tyrime (toliau – ESTEP tyrimas)⁸⁸ teigiama, kad tvarkybos darbus ketinantiems pradėti nekilnojamojo kultūros paveldo objektų savininkams ypatingai trūksta koncentruotai (vienoje vietoje) pateikiamos informacijos apie bendruosius paveldosaugos reikalavimus, finansavimo galimybes, viešųjų subjektų teikiamas paslaugas, gerosios praktikos pavyzdžius bei objekto savininkui privalomus įgyvendinti reikalavimus. Vertinimo metu nustatyta, kad investuotojai renkasi investuoti daugiausiai tik į tuos (tvarkytinus) kultūros paveldo objektus, kuriems yra aiškūs reikalavimai, kuriais remiantis turėtų būti atliekami tvarkybos darbai. Šiuo metu nėra vienoje vietoje viešai skelbiamo visų nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų tyrimų sąrašo, ne visų valstybės ir savivaldybių biudžeto lėšomis finansuotų tyrimų informacija yra viešai prieinama.

6.2.1.1. Neefektyvus kultūros paveldo objektų vertinimas.

Tiek KPD, tiek savivaldybių nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos priima sprendimus dėl vietinės reikšmės objektų vertingųjų savybių nustatymo, skelbimo saugomais, nes abi šios institucijos įstatymiškai tai gali atlikti ir nustatyti skirtingas apsaugos zonas, savybes ir pan. Tačiau praktika rodo, kad procesas nenuoseklus ir neefektyvus. Nors KPD pagal pavyzdinius vertinimo tarybų nuostatus persiunčia vietinio reikšmingumo apskaitos dokumentų projektus savivaldybėms, tačiau šios dažnai

⁸⁸ [Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos \(tvarkybos\) paskatų sistemos vertinimas – Kultūros tyrimai \(www.kulturostyrimai.lt\)](http://www.kulturostyrimai.lt)

atsisako vertinti, motyvuojant tuo, kad pavyzdiniai nuostatai savivaldybėms yra rekomendacinio pobūdžio. Nors Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo nuostatos įtvirtina vietinio reikšmingumo lygmens kultūros paveldo objektų atžvilgiu atribojimo kriterijus tarp KPD vertinimo tarybų ir savivaldybių vertinimo tarybų, šių nuostatų įgyvendinimą apsunkina tai, kad valstybės deleguota savivaldybėms funkcija nėra užtikrinta finansiškai. Tai sukuria prielaidas savivaldybių vertinimo taryboms prioritetą skirti pagal turimą finansavimą, o ne atsižvelgiant į kultūros paveldo objekto reikšmingumo lygmenį. Nėra skiriama pakankamai lėšų dokumentų parengimui, sunku rasti reikalingų sričių vertinimo specialistų. Šiuo metu veikia tik 7 vertinimo tarybos savivaldybėse. Tokia situacija kelia rizikas, kad tinkama kultūros paveldo apsauga nėra užtikrinta.

6.2.1.2. Trūksta tyrimų ir metodinės pagalbos savininkams.

Trūksta aktualių tyrimų paveldo apsaugos, visuomenei žinomų galimybių (būdų) jį saugoti ir paveldo tvarkymo finansavimo mechanizmų klausimais. Nors Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme numatyta, kad siekiant nustatyti kultūros vertybių vertingąsias savybes turi būti atliekami tyrimai, tačiau pastebima, kad dažnu atveju tyrimai nėra atliekami ir remiamasi tik fotofiksacija. Atlikti tyrimai nėra registruojami, todėl investuotojas apie juos neturi žinių. Šiuo metu Lietuvoje naudojami vertinimo aktai yra sudėtingai skaitomi ir suprantami, trūksta tyrimais grįstų argumentų, todėl vertėtų aktyviau perimti gerąsias praktikas iš kitų šalių⁸⁹. Reikia paprastinti aktų formą vykdyti įstatyme numatytus inventorizavimo darbus. Taip pat yra būtina ištirti gyventojų nuomonę apie turimą informaciją savarankiško paveldo tvarkymo galimybes ir esamas finansines paskatas; gebėjimus atpažinti kultūros paveldą ir suvokti jo vertę. Atlikus srityje veikiančių subjektų nuomonės tyrimą būtų papildytas įrodymais grįstas sprendinių problemų paveldosaugos srityje sąrašas, identifikuotos jų sprendimo galimybės, atnaujintos priemonės.

Nekilnojamojo kultūros paveldo naudotojams skirti metodinės pagalbos resursai retai atnaujinami, nėra informatyvūs, retai suteikia naudingų žinių. Naudotojai nežino, ką galėtų tvarkyti patys (be projekto ar papildomo leidimo), kaip ir kokius statinio priežiūros darbus galėtų atlikti. Trūksta kokybiškų metodinių leidinių paveldo naudotojams (ilustracinė medžiaga su paprastais aprašymais, padedančiais atskirti pavojingus ir nepavojingus statinio apdailos ir konstrukcijų dėvėjimosi ar irimo požymius), mokymų apie elementarių statinio priežiūros darbų technologijas (langų ir durų remontas, tinko ir mūro valymas nepažeidžiant), nusakant kuriems ir kokių statinio dalių remonto darbams reikalingi profesionalai. Taip pat svarbi gerosios praktikos sklaida bei mokymai, taikomųjų tyrimų, konservavimo, restauravimo, remonto ir avarijos grėsmės šalinimo temomis.

6.2.1.3. Nevyksta visų suinteresuotų pusių dialogas.

Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų valdytojų pagrindinis tikslas – pelningas objektų aktualizavimas, todėl paveldo objektų savininkai planuojant tvarkybą ir veiklas dažnai į šiuos procesus vengia įtraukti vietos bendruomenes (jas mato kaip pernelyg smalsias ar net pavojingas ir, siekdami išvengti konfliktų, galinčių sustabdyti ar atidėti planus, visuose tvarkybos ir aktualizavimo etapuose stengiasi veikti be viešumo). Tačiau dialogas gali duoti pridėtinę vertę tiek idėjų prasme, tiek kuriant paslaugas ir pasitelkiant vietos išteklius. Sėkmingo Lietuvos dvarų aktualizavimo pavyzdžiai (Abromiškių dvaras, Palangos vilos, Liubavo dvaras) parodo, kad bendruomenė prisideda prie objekto ir jo aplinkos priežiūros bei apsaugos, tuo pačiu gaudama nematerialią naudą – buvimo visuomenei svarbios srities dalimi jausmą.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos institucijos vis dar veikia vadovaudamosi kontrolės ir griežtos priežiūros principais, bet neužtikrina kokybiško konsultavimo ir plačiai prieinamos praktinių sprendimų metodinės pagalbos. Užmegztas nekilnojamojo kultūros paveldo objektų valdytojų ir nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų dialogas sudarytų sąlygas savalaikiai ir tinkamai objektų priežiūrai, taip mažindamas ir objekto tvarkymui reikalingų lėšų poreikį. Taip pat turi būti užtikrinta galimybė gauti reikiamą ekspertinę pagalbą iš atsakingų specialistų savivaldybėse. Pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 6 str. savivaldybėse turi būti paveldosaugos padaliniai, tačiau šiuos padalinius turi tik didieji miestai, daugumoje kitų savivaldybių šias funkcijas vykdo tik vienas specialistas, kuris dažnu atveju vykdo dar ir kitas funkcijas, be to, ekspertinė pagalba kaip funkcija bent jau minėtame įstatyme nėra numatyta.

⁸⁹ Pavyzdžiui, Suomijoje kultūros paveldo objektų aprašymai (vertinimo aktai) aiškiai struktūrizuoti, pateikiamas objekto aprašymas, istorija, objekto vertingosios savybės, struktūra, priedai bei sąsajos su kitais kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančiais dokumentais.

Gerosios praktikos pavyzdys 2014–2021 metų laikotarpio Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinių mechanizmų programos „Kultūros ir gamtos paveldo išsaugojimas ir atgaivinimas“ (toliau – Programa) apimtyje įgyvendinamas „FIXUS mobilis“ projektas, teikiantis prevencinės priežiūros konsultacijas ir apmokantis kultūros paveldo objektų savininkus pagrindinių jų priežiūros įgūdžių. Šios Programos praktika patvirtino skirtingų kultūros paveldo interesų grupių dialogo naudą. Kaip parodė Programos socialinės ir ekonominės vertės tyrimų rezultatai, teorinės paskaitos, ekskursijos, seminarai ir konferencijos skatina geriau pažinti kultūros paveldo objektus, vietas ir suprasti jo reikšmę tautiniam identitetui; praktiniai mokymai stiprina meistrų, jais siekiančių tapti asmenų, kultūros paveldo objektų savininkų ir kitų dalyvių žinias bei gebėjimus tradicinių medžiagų ir technologijų taikymo, tinkamos kultūros paveldo priežiūros ir tvarkybos srityse.

6.2.2. Nėra subalansuotų ilgalaikių finansinių paskatų sistemos kultūros paveldo objektų savininkams ir naudotojams investuoti į kultūros paveldo objektų tvarkybą, tvarų naudojimą ir aktualizavimą.

Kultūros paveldo objektų tvarkybos poreikiai yra kasmet kelis kartus didesni, negu valstybės finansinės galimybės, todėl labai svarbu ieškoti alternatyvių finansavimo galimybių, pritraukti privačias investicijas į paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo procesus. Kultūros ministerijos strateginio veiklos plano duomenimis, finansavimas kultūros paveldo išsaugojimui po 2008 m. krizės iš esmės nesikeičia iki šiol. Įvertinus pastarųjų metų Paveldotvarkos programos finansavimo duomenis, lėšų poreikis skirti finansavimą iš paveldotvarkos programoms pagal pateiktas paraiškas vidutiniškai būna 3–5 kartus didesnis, nei finansavimo valstybės biudžeto lėšomis galimybės.

Paveldotvarkos programos atranka vykdoma atsižvelgiant į galimybę naudotojui pačiam prisidėti privačiomis lėšomis, todėl didžiosios dalies paveldo valdytojų (ypač daugiabučių namų gyventojų iš socialiai pažeidžiamų sluoksnių) galimybės patekti tarp remiamų objektų yra labai mažos, o pastatai netvarkomi (jei ir tvarkomi, tai netinkamai, dažnai savarankiškai ir pigiausiomis priemonėmis), butų savininkai neišgali jais pasirūpinti, bendrijoms lėšas sukaupti sunku. Socialiai atsakingos paveldotvarkos programos sukūrimas (būsto renovacijos programos principais, kai valstybė subsidijuoja banko palūkanas ir finansuoja arba kompensuoja tam tikrą procentinę dalį tvarkybos darbų) leistų išsaugoti kultūros paveldo objektus ir paskatintų daugiabučių gyvenamųjų namų gyventojus investuoti privačias lėšas į jų tvarkybą. Būtų plėtojamos paskatos privačių kultūros paveldo objektų savininkams rinktis tvarius ir paveldą tausojančius sprendimus.

Minėtame Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos (tvarkybos) paskatų sistemos vertinimo tyrime pažymėta, kad siekiant spręsti nekilnojamojo paveldo objektų tvarkybai reikalingų lėšų akumuliacijos problemą, rekomenduojama taikyti finansines paskatas objektų savininkams (valdytojams): lengvatines paskolas, dalinį tvarkybos darbų finansavimą iš valstybės biudžeto, dalinį tvarkybos darbų išlaidų kompensavimą iš valstybės biudžeto, vertingųjų savybių nustatymo išlaidų kompensavimą, šiems objektams skirti prioritetą paskirstant valstybės biudžeto ir (ar) ES struktūrinės paramos fondų lėšomis įgyvendinamų programų finansavimą, o taip pat nekilnojamojo turto ir žemės mokesčio lengvatas. Siūlomos finansinės paskatos paveldo objektų savininkams (valdytojams) padėtų sukaupti objekto tvarkybai reikalingus finansinius išteklius, sumažintų tvarkybos darbų finansinę naštą ir, tikėtina, leistų pagreitinti tvarkybos procesus. (ESTEP tyrimas).

2014–2020 m. ES investicijų lėšomis buvo įgyvendinama priemonė – Kultūros paveldo fondas (toliau – KPF), kurio strateginis tikslas – skatinti investicijas į kultūros paveldo objektus, siekiant pritaikyti juos visuomenės poreikiams, išsaugoti bei atskleisti vertingąsias paveldo objektų savybes, pritaikyti juos įvairioms reikmėms, padidinti Lietuvos gyventojų susidomėjimą kultūros paveldu, taip pat pagerinti Lietuvos kaip patrauklios turizmui šalies įvaizdį Lietuvos ir užsienio šalių rinkose. Pagal šią priemonę bankas suteikia paskolą, kuri turi būti gražinama per 15 metų. Tačiau, kaip rodo nacionalinės plėtros įstaigos VIPA metinė ataskaita, su finansiniu tarpininku buvo pasirašytos tik penkios sutartys. Šios priemonės įgyvendinimo patirtis parodė, kad kultūros paveldo objektų valdytojai neturi pakankamų prašomų finansinio tarpininko paskolos gražinimo užtikrinimo priemonių. Bankas, vertindamas paveldo objektų valdytojų finansines galimybes gražinti paskolą, objektus vertina kaip verslo paskolas, o įkeičiamų objektų rinkos vertė nepadengia prašomų užtikrinimo priemonių lygio. Dėl šios priežasties neretai prašomi kultūros paveldo objektų valdytojų asmeniniai laidavimai.

Šios prielasties pašalinimas ypatingai svarbus planuojant 2021–2027 m. ES investicijas į kultūros paveldo objektus. Reikalinga derinti KPD priemonę privatiems savininkams su ES investicijų lėšomis įgyvendinamomis priemonėmis, tobulinti kultūros paveldo fondą, įpareigoti nekilnojamojo turto vystytojus prisidėti prie tvarkybos, kelti jų gebėjimus ir žinias.

6.2.3. Kultūros paveldo išteklių potencialas nėra išnaudojamas, kuriant Lietuvos kultūros ir turizmo produktus.

Viena iš konkrečiai pamatuojamų kultūros sukuriamų ekonominių verčių yra susijusi su kultūrinio turizmo vystymu ir paslaugomis. Kultūros turinys, kultūros paveldo vertingosios savybės sudaro didžiąją ir esminę kiekvieno pasakojimo apie lankytinus objektus dalį ir yra viena pagrindinių prielasties keliauti. Dėl šios prielasties kultūros paveldo išteklių turinys generuoja didžiąją dalį turizmo srauto į Lietuvą ir skatina vidaus turizmą, o taip pat palaiko nuo turizmo srautų priklausomas apgyvendinimo, maitinimo ir kitas paslaugas, skatina tvarią regionų plėtrą, kur vietinės rinkos paklausa būtų per menka verslo plėtrai. Taigi, aktualizavus kultūros paveldo objektus skatintina ieškoti būdų, kaip juos panaudoti ne tik kultūros, bet ir kitų viešųjų paslaugų teikimui, nekuriant naujos infrastruktūros, ypatingą dėmesį skiriant kultūros paveldo objektų panaudojimui su turizmu susijusių paslaugų teikimui regionuose.

Nekilnojamo kultūros paveldo objektų tvarkyboje reikalingas kompleksinis požiūris derinant investicijas su aplinkos apsaugos bei turizmo srityje įgyvendinamomis priemonėmis, visų pirma rinkodaros srityje. Kai kurių aktualizotų ir visuomenei atvirų kultūros paveldo objektų žinomumas ir lankymas nėra pakankamas dėl per menkos arba nepatrauklios komunikacijos įvairiais būdais, informacijos užsienio kalba trūkumo. Kultūros paveldo objektuose teikiamos paslaugos turėtų būti labiau populiarinamos visų rūšių turizmo kontekste. Vietos tradicijos gali būti įprasminamos patraukliais kultūrinio turizmo produktais, leidžiančiais regionų gyventojams kurti ir plėtoti susijusius verslus. Nematerialiųjų paveldą puoselėjančioms ir pristatančioms vietos bendruomenėms regionuose sunku užmegzti dialogą su siekiama pritraukti visuomene, trūksta rinkodaros žinių, sukuriant patrauklų pasakojimą apie vietos išteklius bei jį skleidžiant įvairiais kanalais. Pagalba bendruomenėms pasitelkiant profesionaliąją komunikaciją ir rinkodaros įgūdžių stiprinimas yra svarbios nematerialiojo paveldo išsaugojimo priemonės.

Kultūros kelių vystymo Lietuvoje koncepcijoje (toliau – Koncepcija) pažymima, kad kultūros kelių projektus Lietuvoje inicijuoja valstybės, savivaldybių ir viešosios kultūros įstaigos, įvairios asociacijos, savivaldybės, tačiau dauguma iniciatyvų stokoja tvarumo. Tik keletas projektų yra tęstiniai, nuolat palaikomi ir vystomi. Kultūros keliai kaip kultūrinio turizmo vystymo priemonė yra svarbus stimulus ir galimybė išsaugoti ir atieities kartoms perduoti etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu svarbius kultūros paveldo objektus. Koncepcijoje pažymima, kad Lietuvos kultūros taryba 2015–2018 m. periodu yra skyrusi finansavimą šešioms projektams, kurių tikslas formuoti teminius kultūros kelius Lietuvoje. Tačiau remiamos iniciatyvos yra skirtingo pobūdžio (tyrimai, meno projektai, renginių ciklai, objektų restauravimas ir pan.), jos nelygiavertės nei geografinė apimtimi, nei tematika. Nors Koncepcija patvirtinta tuomečių kultūros ir ekonomikos ir inovacijų ministrų parašais, 2019 metais esmingesnio proveržio administravimo ir reglamentavimo prasme siekiant įgalinti tvarią kultūros kelių plėtrą Lietuvoje neįvyko. Reikia pripažinti, kad pandemija taip pat pristabdė kultūros kelių projektų įgyvendinimą.

Šios prielasties sprendiniai prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano⁹⁰ sprendinių Nr. 17.6, 173, 404.5 ir 418-448 įgyvendinimo.

6.3. Kultūros paveldo valdysenos sprendimai nėra efektyviai reglamentuoti, pagrįsti pažangiomis žiniomis, įrodymais ir nesuderinti su kitomis politikos sritimis, kas trukdo savalaikiai objektų priežiūrai ir efektyviai paveldosaugai.

⁹⁰ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

Nuo Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo priėmimo 2004 m. jis buvo keistas ir pildytas 7 kartus, viso parengta 16 įstatymo pakeitimo ir pildymo redakcijų. Toks dažnas Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo keitimas ir pildymas suponuoja sudėtingą šio įstatymo įgyvendinimą⁹¹. Sukurta centrinė ir vietos valdžios sistema, administruojanti materialaus kultūros paveldo apsaugą, turi esminių trūkumų. Nepaskirstyta aiški institucijų kompetencija ir įgaliojimai visuose kultūros paveldo saugojimo proceso etapuose, esanti tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka lemia viešojo administravimo subjektų deleguotų funkcijų dubliavimąsi, tarpusavio konfrontaciją⁹². Siauri žinybiniai interesai neretai leidžia viešojo administravimo tarnautojams, atsakingiems už kultūros paveldo apsaugą, piktnaudžiauti suteikta teise, nevykdyti nustatytų pareigų, viršyti savo kompetenciją, o kultūros paveldo valdytojams ir kitiems suinteresuotiems asmenims nesilaikyti teisės normose įtvirtintų imperatyvių reikalavimų, taip sudarant sąlygas įsigalėti teisiniam nihilizmui, korupcijai ir kitiems pažeidimams.

Kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančių teisės aktų gausa yra viena iš pagrindinių problemų, dėl kurios šis procesas tampa painus ir sudėtingas. Tai sudaro sąlygas viešojo administravimo subjektams nevienodai juos interpretuoti. Poįstatyminiais teisės aktais sukurtos naujos bendro pobūdžio teisės normos, kurios savo galia konkuruoja su įstatymo normomis, t. y. poįstatyminiais aktais sukurtas teisinis reguliavimas, neatitinkantis įstatyminių teisės normų. Todėl skirtinga teisės aktų interpretacija tampa puikia terpe korupcijai ir įstatymų pažeidimams. Nepakankamas ir šios srities tarptautinių sutarčių integravimas į Lietuvos teisės sistemą. Dalis tarptautinių dokumentų nuostatų Lietuvos Respublikos kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančiuose dokumentuose neatsispindi arba yra įgyvendinamos neefektyviai. Nėra įgyvendinamos Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos nuostatos, numatančios, kad kiekvienas į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas objektas turėtų patvirtintą valdymo planą arba valdymo sistemą. Trūksta konvencijos nuostatų įgyvendinimo procedūrinio aiškumo, įtvirtintų pareigybių, tokių kaip „nacionalinis koordinatorius“ ir „vietos valdytojas“ administracinio ir teisinio įtvirtinimo, jų funkcijų ir atsakomybių paskyrimo. Lietuvos teisės aktuose taip pat pasigendama konvencijose vartojamų sąvokų įtraukimo, pvz., „mišrus paveldas“, „gamtos paveldas“, „jūrinis kultūros paveldas“, „istorinis urbanistinis kraštovaizdis“ ir kt.

ESTEP atliktame tyrime keliamą KVR kaupiamų duomenų fragmentiškumo problema, kuri iki šiol sprendžiama vangiai. Šiame tyrime pažymima, kad dalis objektų neturi fotofiksavimo medžiagos, saugomos teritorijos ar objekto ploto, vertingųjų savybių sąrašo, būklės stebėsenos rezultatų ir kultūros paveldo statinio tapatybės duomenų. KVR kaupiama informacija neleidžia nustatyti nei tikslaus visų kultūros paveldo objektų skaičiaus, nei objektų skaičiaus pagal kultūros paveldo objektų sandarą, tipą ar grupes. Taip yra todėl, kad KVR objektai nėra išgryninti pagal visus parametrus, šiuo metu dar nebaigtas kilnojamojo ir nekilnojamojo vertybių atskyrimas, kai kurios jų dubliuojasi. KVR figūruoja ir išbraukti (panaikinta teisinė apsauga) objektai. KVR neturi tinkamų arba užtikrintų sąsajų su kitais šalies registrais (Nekilnojamojo turto registru ir Gyventojų registru), nėra sistemingai keičiamasi informacija. Todėl ne tik kyla grėsmė paveldo apsaugai, bet KVR duomenys negali būti panaudojami įrodymais grįstos paveldo apsaugos politikos formavimui, t. y. valdymo sprendimams ir jų įgyvendinimo vertinimui. Būtinai mokslininkų ir tyrėjų dėmesys integruotam materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo požiūriui, kultūros paveldo vaidmeniui siekiant darnaus vystymosi tikslų, įvairių vertybių, reiškinių socialinės, kultūrinės ir kitų funkcijų įvertinimo, raidos, pokyčių, grėsmių ir išsaugojimo galimybių studijoms, gyvųjų etninės kultūros reiškinių fiksavimui ir tyrimams.

6.3.1. Nevykdoma nuolatinė sisteminė kultūros paveldo išteklių būklės, apsaugos ir prevencijos priemonių efektyvumo bei panaudojimo stebėseną.

Tvarkybos darbus inicijuojantys investuotojai ir paveldosaugos ekspertai, kurie yra susipažinę su administruojančių nekilnojamojo kultūros paveldą institucijų stebėsenos metu surenkama informacija, apibūdina ją kaip nepakankamai išsamią ir savalaikę. 2009 m. įsigaliojus Kilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymui neliko institucijos,

⁹¹ UAB „Smart Continent LT“ 2019 m. atlikto Kultūros paveldo apsaugą ir paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų ir Kultūros paveldo apsaugos srityje dalyvaujančių institucijų funkcijų tyrimo, siekiant patobulinti teisinį reglamentavimą ir institucinę sandarą, kad gyventojams būtų teikiamos kokybiškos paslaugos efektyviausiu būdu, duomenys. Tyrimas prieinamas internete <https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Galutine%20Tyrimo%20ataskaita%20%281%29.pdf>

⁹² Pabrėžtina, kad už materialaus kultūros paveldo apsaugos teisinio reguliavimo kontrolę atsakinga yra Valstybinė kultūros paveldo komisija, kuri atskaitinga Lietuvos Respublikos Seimui, už materialaus kultūros paveldo politikos įgyvendinimo kontrolę – Kultūros ministerija, o už materialaus kultūros paveldo apsaugos kontrolę – Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos.

kuri būtų atsakinga už nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos politikos įgyvendinimo priežiūrą ir stebėseną, kaip vyksta bendradarbiavimas tarp skirtingų apsaugą užtikrinančių institucijų, ar jos veikia pagal numatytas strategijas ir gaires, bei teiktų konstruktyvius siūlymus geresnei institucijų veiklai suderinti ir matytų bendrąjį paveldosaugos sistemos paveikslą. Todėl su stebėseną susijusios problemos valstybės valdžios institucijoms, formuojančioms materialaus kultūros paveldo politiką, neleidžia tinkamai prognozuoti efektyvios valstybės politikos kultūros paveldo srityje.

Klimato kaita tampa iššūkiu, darančiu labai didelę įtaką kultūros ir gamtos paveldui, todėl būtina imtis priemonių siekiant užkirsti kelią neigiamam poveikiui, jį sušvelninti, prie jo prisitaikyti. Vykdamas teritorijų planavimą, pastatų statybą ir teritorijų vystymą tiek miestuose, tiek kaimo vietovėse visos suinteresuotos pusės turi susitelkti ir užtikrinti, kad kultūros paveldas būtų laikomas vertybe ir jam nekiltų grėsmė, taip pat, kad jis būtų tvariai naudojamas. Dėl klimato kaitos kultūros paveldui kylanti rizika yra aptariama Europos Tarybos 2020 m. patvirtintose išvadose dėl rizikos valdymo kultūros paveldo srityje.⁹³ Todėl rengiant naują kultūros paveldo vertybių stebėsenos tvarką, būtina atsižvelgti į Europos žaliojo kurso rekomendacijas ir įvertinti kultūros paveldui kylanti rizika dėl klimato kaitos.

Kilnojamųjų ir nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų ir vietovių būklės stebėseną įgyvendinama nepakankamai rezultatyviai, kadangi teisės aktai nustato pareigą visų kultūros paveldo objektų būklę vertinti bent vieną kartą per penkerius metus. Pasitaiko atvejų, kad kai kurių objektų būklė nėra patikrinama. Kadangi KPD funkcijos sutelktos į projektų tikrinimą prieš pradėdant tvarkybos darbus, departamentui trūksta resursų efektyviai visų objektų stebėsenai užtikrinti ir skirti dėmesį atliktų tvarkybos darbų kontrolei.

Nevykdoma reguliari nematerialaus kultūros paveldo sąvado vertybių gyvybingumo procesų stebėseną, renkant duomenis apie vertybių socialinių ir kultūrinių funkcijų raidą, bendruomenių įtrauktis į išsaugojimo procesus, veiksmų, lemiančių vertybių kaitą, bei grėsmių studijas. Dėl neįtvirtintos stebėsenos tvarkos ir specialistų trūkumo priežiūros institucijų galimybės užtikrinti nematerialiojo paveldo stebėseną efektyviu būdu yra sumenkę. Reikalingas bendros tvarkos nustatymas nuosekliam informacijos atnaujinimui, duomenų analizei ir pokyčių bei grėsmių prognozavimui užtikrinti.

Šios priežasties sprendiniai prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano⁹⁴ sprendinių Nr. 401 ir 404.4 įgyvendinimo.

6.3.2. Kultūros paveldo apskaitos, įskaitant inventorizaciją, trūkumai kenkia investicinei aplinkai.

Kaip aukščiau minėta, potencialiam investuotojui nėra sudarytos pakankamos sąlygos KVR rasti reikalingą informaciją apie kultūros paveldo objektus. KVR sutvarkymas, t. y. reikalingos informacijos surinkimas ir užpildymas, susiejimas su kitais registrais bei funkcionalumo išplėtimas yra pirmosios svarbos uždavinys. Tik sutvarkius KVR taip, kad duomenis apie paveldą galima būtų naudoti atsakymams dėl valdymo sprendimų, galima būtų tiksliai žinoti, kokiems savininkams ir kokiems objektams paskatos kuriamos. Iki šiol nebuvo įgyvendinama ir materialaus kultūros paveldo inventorizacija, tas sukeldavo neigiamus padarinius: nekilnojamosios kultūros vertybės KVR registruojamos neatlikus atrankos. Dažnai pasitaiko, kad kultūros paveldo objektai registruojami KVR, šių objektų teritorijose suplanavus ar netgi pradėjus vykdyti statybos darbus, o tai sąlygoja finansinius investuotojų ir valstybės nuostolius, kurie kenkia investicinei aplinkai Lietuvoje. Pasitaiko atvejų, kai kultūros paveldo objektai rekonstruojami netinkamai arba net nugriaunami (Kaune Perkūno al. 11, Vilniuje kelių policijos pastatas).

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 18 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad prieš kultūros paveldo objekto tvarkybos projektavimą ar tvarkybos metu privaloma atlikti taikomuosius mokslinius tyrimus. Tačiau perkant kultūros paveldo objektų tvarkybos darbus viešųjų pirkimų sąlygose nuvertinami tyrimai, nors jie yra esminė projekto pagrindimo dalis. Viešuosiuose pirkimuose pirmenybė teikiama mažiausiai kainai, kuri orientuojama į paprastų statybos ar remonto darbų lygmenį. Paveldo objektų tvarkyba

⁹³ [Eur-lex - 52020xg0605\(01\) - en - eur-lex \(europa.eu\)](#)

⁹⁴ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

iš esmės prilyginama naujos statybos objektams, o konkursą laimi abejotinos kokybės ir nepakankamos profesinės kvalifikacijos projektai, tik formaliai atitinkantys reikalavimus. Viso to pasekmė – dažnu atveju nekokybiškai atlikti paveldotvarkos darbai. Be KPD ir savivaldybės paveldosaugos padalinio šiuos tyrimus gali užsakyti ir kultūros paveldo objekto valdytojai – tokiu atveju valdytojai neretai gali daryti įtaką tyrėjams, teikiantiems išvadas, kurios ne visada atitinka valdytojų lūkesčius. Bet kuriuo atveju tyrimų projekto rengėjas atsako už parengtų projektų kokybę ir atitikimą teisės aktams, rizikuodamas savo kvalifikacijos atestatu. Kompensuojami valstybės nustatyta tvarka atlikti tyrimai turėtų būti viešai publikuojami / viešinami visuomenei. Tais atvejais, kai tyrimai nėra kompensuojami, atlikti tyrimai turėtų būti registruojami, tai padėtų ateityje jų nedubliuoti ir jų pagrindu atlikti mokslinius tyrimus bei apibendrinimus.

6.3.3. Kultūros paveldo išteklių apsaugos reguliavimas nėra efektyviai suderintas su teritorijų planavimo, urbanistikos, architektūros, kultūrinio kraštovaizdžio, aplinkosaugos ir energetikos, švietimo ir žemės ūkio politika.

Sukurta materialaus kultūros paveldo ir jo apsaugos sistemos teisinį reguliavimą silpnina ir efektyviam jo įgyvendinimui trukdo kultūros paveldo apsaugą reguliuojančių teisės normų nesuderinamumas. Pagrindiniai suderinamumo trūkumai nustatyti tarp Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo ir Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos statybos ir Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo bei Lietuvos Respublikos žemės įstatymų. Laikantis tarpusavyje nesuderintų, kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančių teisės aktų, dažnai kyla konfliktas tarp kontroliuojančių institucijų, o taip pat ir kultūros paveldo tvarkybą inicijuojančių ir įgyvendinančių subjektų. Pastebimas Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo nuostatų perkėlimo į kitus įstatymus trūkumas, pavyzdžiui, šiame įstatyme savivaldybių paveldosaugos padaliniai ir jiems priskirtos funkcijos nurodomos, tačiau kituose įstatymuose (atitinkamose vietose) pasigendama suderinamumo, todėl sukuriama terpė interpretacijoms.

Todėl nėra vykdoma Architektūros konvencijos 2 straipsnyje įtvirtinti įsipareigojimai atlikti saugomų paminklų, pastatų grupių ir zonų inventorizaciją. Vykdyt kraštovaizdžio apsaugos priemones, LR saugomų teritorijų įstatyme iki šiol neapibrėžta kraštovaizdžio paveldosaugos vertė. Nėra atliekamos esamos kraštovaizdžio būklės analizės, nors pagal Kraštovaizdžio konvenciją Lietuva yra įpareigota analizuoti kraštovaizdžių charakteristikas ir juos keičiančius veiksniai. Lietuvos Respublikos teisės aktai nepakankamai aiškiai apibrėžia povandeninio paveldo Lietuvos teritoriniuose vandenyse pradinės apsaugos bei susijusių procedūrinių apsaugos veiksmų aspektus.

Rengiant Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo naują redakciją ir lydinčiuosius teisės aktus bus siekiama užtikrinti skirtingų sričių teisės aktų, susijusių su kultūros paveldo apsauga, suderinamumą.

Šios priežasties sprendiniai prisidės prie Lietuvos 2030 bendrojo plano⁹⁵ sprendinių Nr. 385, 387, 391, 404, 404.1, 404.2, 404.3 ir 404.5 įgyvendinimo.

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.7 uždavinys. Didinti lietuvių kalbos aktualumą globalizacijos ir technologinių pokyčių kontekste.

7. Problema: IT pažanga ir globalizacija kelia lietuvių kalbai ir tarmės gyvybingumo skaitmeninėje terpėje ir kalbinio tapatumo iššūkių.

Lietuvos kultūros politikos strategijoje⁹⁶ atkreipiamas dėmesys į tai, kad dėl technologijų plėtros ir didžiųjų tarptautinių kalbų įtakos, taip pat gyventojų migracijos, viešojoje erdvėje, ypač skaitmeninėje, iškyla kalbos nevertinimo (o ne tik netaisyklingo vartojimo) problema. Dalis lietuvių praranda tapatinimosi su gimtąja lietuvių kalba ir pasididžiavimo ja jausmą, mažiau gyvybinga darosi mūsų kultūros vertybė – tarmės. Nesprendžiant šios situacijos kyla rizika, kad gyventojų dalis, kuriems kyla įvairių kliūčių kalbėti gimtąja kalba, didės.

⁹⁵ [Lietuva 2030 - Bendrasis planas | Konkretizuotų sprendinių medžiaga](#)

⁹⁶ 2019 m. birželio 26 d. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 665 „Dėl Lietuvos kultūros politikos strategijos patvirtinimo“. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6aa23a109d4d11e9878fc525390407ce>

Problemos priežasčių sprendimais siekiama, kad valstybinė lietuvių kalba būtų išsaugota ir plėtojama kaip dinamiška raiškos priemonė, sustiprintas lietuvių kalbos prestižas, o elektroninėje erdvėje būtų užtikrintas deramo lygio lituanizavimas, lietuvių kalbos aplinka būtų diegiama moderniose technologijose, būtų užtikrintas visavertis kalbos funkcionavimas. Planuojamos intervencijos nukreiptos skatinti įvairias gyventojų grupes, bet ypatingai jaunimą, kalbėti taisyklingai, vengiant užsienio kalbų žodžių, netaisyklingų vertinių ar nevertotinių žodžių.

Lietuvių kalba turi būti suvokiama kaip gyvas, natūraliai kintantis ir šiandieninius komunikacijos poreikius atliepiantis reiškinys, o kartu – kaip tapatybės pagrindas ir nematerialus kultūros paveldas.

Problemos priežastys:

7.1. Neužtikrinamas spartesnis valstybės ir šiuolaikinės visuomenės poreikius atitinkančios, dinamiškos ir visavertės lietuvių kalbos funkcionavimo sistemos atnaujinimas.

7.1.1. Lietuvių kalbos politikos ir planavimo įgyvendinimas atsilieka nuo technologinės pažangos diegimo į lietuvišką skaitmeninę terpę.

Vienas iš svarbių veiksnių, turinčių neigiamos įtakos dabartinei valstybinės kalbos būklei, yra atnaujintinas, dabarties poreikių neatitinkantis lietuvių kalbos priežiūros reguliavimas bei su tuo susiję institucinės sąrangos trūkumai. Lietuvoje dar tik kuriama ilgalaikės valstybinės kalbos politikos strategija, kuri užtikrintų lietuvių kalbos gyvybingumą, jos vartojimo tęstinumą, funkcionalumą, pritaikymą technologijoms, santykio su kitomis kalbomis apibrėžtumą visose visuomenės gyvenimo srityse. Valstybinės kalbos politikos 2018–2022 metų gairėse⁸⁴ pastebėta, kad dabartinis teisinis valstybinės kalbos reglamentavimas tiek teisės normų aiškumo, tiek teisinės technikos atžvilgiu neatitinka valstybės bei visuomenės poreikių ir turi būti atnaujintas. Pastaraisiais metais žinių visuomenė pereina į kokybiškai naują etapą, kurį žymi sparti pažangių informacinių technologijų plėtra, pirmiausia didžiųjų duomenų kaupimas ir apdorojimas bei dirbtiniu intelektu grįstų technologijų kūrimas. IT vis plačiau diegiamos visose pagrindinėse visuomenės veiklos srityse. Kartu šie pokyčiai kelia ir naujų uždavinių. Lietuviška skaitmeninė lingvistika sunkiai spėja su technologijos tempais, su tuo susijusiais sudėtingais uždaviniais globalizacijos kontekste (didžiųjų duomenų analizė, mašininio mokymosi ir neuroninių tinklų pritaikymas kalbos analizei, dirbtinio intelekto technologijų kūrimas su kalba susijusioms paslaugoms, tobulesnis mašininis vertimas ir kt.), nesukuriamos ir neužtikrinamos reikalingos viešosios skaitmeninės paslaugos valstybine kalba. Kalbos informacinėse technologijose klausimai yra gyvybiškai svarbi strateginė kalbos politikos dalis, lietuvių kalbos išlikimo ir pilnaverčio funkcionavimo sąlyga. Atliepiant šiuos iššūkius 2020 m. spalio 13 d. LR Seimo nutarimu Nr. XIII-3324 patvirtintos Lietuvių kalbos plėtros skaitmeninėje terpėje ir kalbos technologijų pažangos 2021–2027 metų gairės⁸⁵ (toliau – Gairės), tai strateginis dokumentas, kurio įgyvendinimas turėtų ženkliai prisidėti įtvirtinant lietuvių kalbos statusą informacinėje visuomenėje, apsaugoti lietuvių kalbą nuo vadinamojo skaitmeninio išnykimo.

7.1.2. Kalbinės informacijos sklaidos ir viešo prieinamumo trūkumas.

Kitas svarbus veiksnys, turintis neigiamos įtakos lietuvių kalbos išlikimui, raidai ir sklaidai, yra nepakankamai sparti bendrinės kalbos normų kodifikacija ir nepakankamas norminamųjų veikalų prieinamumas elektroninėmis sklaidos priemonėmis. Valstybė turi užtikrinti bendrinės kalbos tvarkybą, informacijos apie kalbos normas ir kalbos rekomendacijų bei kitų išteklių prieinamumą visuomenei.

Lietuvių kalbos plėtros galimybės skaitmeninėje terpėje šiandien nėra išnaudojamos: dar vis yra daugybė nesuskaitmenintų kalbinių duomenų ir duomenų rinkinių, esamos kalbinės infrastruktūros pilnai neišnaudojamos ir neužpildomos skaitmeniniais ištekliais, esami skaitmeniniai kalbos ištekliai nepritaikyti pažangiems technologijų sprendimams (pvz., dirbtinio intelekto), pažangių technologijų galimybės neišnaudojamos lietuvių kalbos gyvybingumo palaikymui ir kalbos paveldo išsaugojimui jį transformuojant į modernias skaitmenines kalbinės kultūros raiškos formas, garsynus, vizualizacijas ir pan., esamos mašininio vertimo sistemos reikalauja aukštesnės kokybės, reikalinga kurti dvikalbius atvirus duomenis ir atverti juos visuomenei, natūralios kalbos supratimui reikalingų duomenų plėtra, natūralios kalbos generavimo sprendinių kūrimas verslo poreikiams ir kt.

Plečiantis elektronei erdvei ir technologinėms galimybėms, keičiantis visuomenės poreikiams, svarbu užtikrinti esamų kalbinių skaitmeninių išteklių tęstinumą, atnaujinimą bei plėtrą ir siūlyti naujas patogesnes kalbinės informacijos sklaidos formas viešai prieigai.

Lietuvių kalbos išteklių skaitmeninimas ir aplinkos diegimas bei naudojimo elektroninėje erdvėje užtikrinimas, reikalingų lietuvių kalbos technologinių priemonių ir sprendimų kūrimas sprendžiami Ekonomikos ir inovacijų ministerijos 2021–2030 m. valstybės skaitmeninimo plėtros programoje.

7.2. Valstybinės lietuvių kalbos prestižo trūkumas silpnina visuomenės kalbinį tapatumą.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2019 m. balandžio 25 d. nutarimu Nr. N-5 (175) patvirtintoje Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programoje⁹⁷ pastebėta, kad dėl ekonominio ir racionalaus globalizacijos efekto kinta skirtingų kalbų vartotojų vertybės, ima vyrauti funkcionalumo kriterijus, todėl į kalbą imama žiūrėti tik kaip į komunikacijos įrankį. Pastaraisiais metais visuomenėje jaučiamas tam tikras pasipriešinimas lietuvių kalbos vartosenos reikalavimams arba netikrumas dėl jų svarbos, ypač jaunimo tarpe, kadangi ugdymo procese keliami reikalavimai ir standartai vėliau viešajame ir privačiame gyvenime tampa pertekliniai. Pakitusiai lietuvių kalbos vartosenai viešajame gyvenime be abejo įtaką daro ir kitos kalbos, visų pirma anglų kalba, kuri vis aktyviau skverbiasi į visas lietuvių kalbos vartojimo sritis – profesiniame gyvenime ir kasdienos veiklose ar pramogose (neiškiriant nė privataus bendravimo), dominuoja internetinėje erdvėje, technologijose. Lietuvių kalba stumiamą iš mokslo ir studijų, darbo santykių ir kitų sričių, menkėja jos prestižas, mažėja visuomenės pasitikėjimas savo kalbos galiomis. Tokiomis aplinkybėmis dar labiau išryškėja ir lietuvių kalbos vartojimo kompleksai, istoriškai susiklostę dėl kalbos menkinimo, ribojimo ar draudimo patirčių. Lietuvių kalbai darosi vis sunkiau išlaikyti savo pozicijas valstybės ir visuomenės gyvenime.

7.2.1. Gimos lietuvių kalbos ir jos tarmių vertės kalbinėje bendruomenėje (visuomenėje) suvokimo trūkumas.

Visuomenė savo kalbą gali išlaikyti tik sąmoningai suvokdama jos vertę ir raiškos galimybes, teikdama jai pirmenybę, norėdama ją vartoti ir kurti, palaikydama ir puoselėdama jos įvairovę. Lietuvių kalbos išsaugojimo ir prestižo klausimai diskutuojami dažniausiai akademinės visuomenės ar lietuvių kalbos reguliavimo kontekste. Trūksta gyvų diskusijų šia tema su visuomene, jaunimu, nepakankamas aktyvių visuomenės veikėjų, akademinės bendruomenės, meno kūrėjų ir kultūros profesionalų, taip pat verslo įsitraukimas siekiant didinti lietuvių kalbos ir ypač jos tarmių vertės suvokimą. Nykstantys kaimai, Vakarų ir Rytų kultūrų įtaka, bendrinės kalbos išplėtimo ribos vis labiau siaurina tarmių vartojimo erdvę. Nors 2001–2010 m. Lietuvoje buvo vykdoma Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo programa⁹⁸, rengiamos tarmiškos kūrybos šventės, tačiau mokančių kalbėti tarmiškai Lietuvoje – vis mažiau. Neskaitina tarmių vartojimo ir susiformavę stereotipai, kad tarmiškas kalbėjimas tai – provincialumo, menko išprusimo požymis. Tačiau tarmės yra tautinio tapatumo rodiklis, iš tarmių – natūralių, gyvų, be paliovos kintančių ir įvairių atmainų įgyjančių kalbos sistemų – maitinasi bendrinė lietuvių kalba. Todėl tarmių išsaugojimo procesas yra nuolatinė, tęstinė veikla. Dalis aktualių uždavinių sprendžiama Valstybinės kalbos politikos 2019–2022 m. gairių įgyvendinimo priemonių plane numatytais priemonėmis: tarmių tyrimas, analizė, tarmių žodynų rengimas, sklaida, tačiau, siekiant skatinti visuomenę ir ypač jaunąją kartą mokėti ir vartoti tarmes, tikslinga jų aktualizavimui naudoti šiuolaikinės raiškos priemones – skaitmeninį turinį, skaitmeninius produktus vaikams ir jaunimui, juos skleidžiant informaciniuose kanaluose, platformose ir naudojant formalus ir neformalus ugdymo programose.

7.2.2. Didėjantis gyventojų atotrūkis skaitymo gebėjimų srityje.

Lietuva šiuo metu užima 31 vietą (palyginimui, Latvija, Estija atitinkamai 9 ir 14 vietas) pasaulio raštingiausių tautų reitingo skalėje⁹⁹, kuri sudaroma remiantis 5 rodikliais, kurie apima paslaugos struktūros dalis: PIRLS tyrimų rezultatai, bibliotekų skaičius ir prieinamumas, spaudos skaitymas, kompiuterinis raštingumas. Kultūros ministerijos atlikto Tyrimo duomenimis, 2014–2017 m. išaugo šalies gyventojų, leidžiančių laisvalaikį internete, dalis. Knygų skaitymui iš visų laisvalaikio medijų (televizijos žiūrėjimas, radijo klausymas, naudojimas internetu) jie skiria mažiausiai laiko – net 43 proc. suaugusiųjų per savaitę visiškai neskiria laiko knygų skaitymui (palyginimui, televizijos nežiūri tik 5 proc.).

⁹⁷ [Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programa - Valstybinė lietuvių kalbos komisija \(vlkk.lt\)](#)

⁹⁸ [Dėl Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001-2010 metų programos ir Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarkos patvirtinimo \(lrs.lt\)](#)

⁹⁹ <https://www.ccsu.edu/wmln/rank.html>

Pastaraisiais metais rasta naujų būdų sudominti visuomenę lietuvių kalba ir paskatinti ją vartoti, kurti ir atnaujinti: vis populiarėjantis Nacionalinio diktanto konkursas, mokiniams rengiami kalbos konkursai internetu, kuriami elektroniniai kalbos žaidimai, įgyvendinama valstybinė Skaitymo skatinimo 2019–2024 metų programa (Kultūros ministro 2018 m. spalio 19 įsakymas Nr. ĮV-746/V-834). Kultūra 2030 pažymima, kad skaitymas yra integrali mokymosi visą gyvenimą dalis ir svarbi priemonė formuoti kūrybingai, intelektualiai, kritiškai mąstančiai, moraliai atsakingai ir atvirai asmenybei. Įvairūs vaikų raidos tyrimai patvirtina, kad reguliarus skaitymas stimuliuoja mažų vaikų smegenų vystymąsi, stiprina tėvų ir vaiko ryšį, be to, ugdo kalbą ir socialinius bei emocinius įgūdžius. Skaitymas savo malonumui padeda ugdyti empatiją, gerina savęs ir kitų supratimą, tarpusavio santykius, bendruomeniškumą, socialinę įtrauktį, gali pagerinti psichinę savijautą. Pastaraisiais metais dėl informacinių technologijų stipriai pasikeitė aplinka, nulėmusi daugelio įpročių, tarp jų ir skaitymo, pokyčius: remiantis tarptautiniais tyrimais, skaitymo kiekybė ir jam skiriamas laikas nesumažėjo, tačiau kokybė iš esmės pasikeitė – nors skaitoma daug tekstų ir įvairiais formatais, vis mažesnė jų dalis tenka grožinei, pripažintai ir išliekamąją vertę turinčiai literatūrai.

Gyventojų aprūpinimas knygomis ir kitais dokumentais labai svarbus jų kultūriniam lavinimuisi. Šiuo metu skiriamas valstybės biudžeto finansavimas viešosioms bibliotekoms dokumentams įsigyti nepatenkina gyventojų poreikių ir neatitinka tarptautinių fondo atnaujinimo rekomendacijų. Lietuvoje didžiausias finansavimas viešosioms bibliotekoms dokumentams įsigyti buvo skirtas 2008 m. (2519 tūkst. Eur), kuris 2010 m. sumažintas beveik 4 kartus (649 tūkst. Eur). 2020 metais šiam tikslui skirta 2346 tūkst. Eur (vienam gyventojui teko 0,84 Eur; Europos Sąjungos šalių vidurkis – 1,22 Eur, Estijos – 2,32 Eur). Norėdama pasiekti Europos Sąjungos šalių vidurkį, Lietuva turėtų beveik 1 mln. eurų (lyginant su Estija – 3 mln.) padidinti valstybės finansavimą dokumentams viešosiose bibliotekose įsigyti.

Kultūros ministerijos 2018 m atlikto Lietuvos bibliotekų informacinių išteklių fondo valdymo tyrimo rezultatai patvirtina, kad šalies viešosiose bibliotekose nepakankama medijų įvairovė, vartotojams nepakanka naujausios vaikų literatūros, klasikos, nuotykinės literatūros ir knygų laisvalaikiui. Savivaldybių viešųjų ir mokyklų bibliotekų ataskaitos patvirtina labai menką fondų komplektavimą ir naujosios literatūros trūkumą ypač mažų miestelių ir kaimų bibliotekose.

Gyventojus, negalinčius skaityti įprasto spausdinto teksto dėl sensorinių (aklumo, silpnaregystės), fizinių funkcijų, raidos, kompleksinių ir kitų įgimtų ar įgytų sveikatos sutrikimų, naujausia literatūra aprūpina Lietuvos aklųjų biblioteka, kasmet išleidžianti daugiau kaip 400 pavadinimų garsinių knygų ir žurnalų, leidinių Brailio raštu ir DAISY formatu. 2017 m. [Kultūros ministerijos atlikto Tyrimo](#) rezultatai rodo, kad 61 proc. respondentų patenkinti garsinių knygų pasiūla, bet pasigenda leidinių įvairovės ir garsinių leidinių kokybės. Lietuvoje vis dar silpna tradicija skaityti šeimoje: 2020 m. Tyrimo duomenimis Lietuvoje trečdalis tėvų skaito knygas savo vaikams dažniau nei kartą per mėnesį, tačiau tiek pat neskaito jų visai. 2015 m. VŠĮ „Laikas skaityti“ užsakyto tyrimo „Lietuvių skaitymo įpročiai“ rezultatai rodo, kad lietuvių šeimose nesusiformavęs įprotis skaityti vaikams iki dvejų metų. Pastebima ir tai, kad šis amžius nelaikomas svarbiu skaitymo įgūdžiams formuoti – tik 27 proc. tėvų, auginančių 0-2 metų vaikus, skiria tam laiko (2014 m. – 33 proc.). Pažymėtina, kad pagrindiniai skaitymo įgūdžio ir kultūrinės savimonės raidos komponentai susidaro namų (šeimų) aplinkoje.¹⁰⁰

Paslauga „Šeimų kultūrinių ir informacinių kompetencijų ir skaitymo raštingumo ugdymas“ yra įtraukta į LR Vyriausybės 2019 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 618 patvirtintą bazinį paslaugų šeimai paketą.¹⁰¹

¹⁰⁰ <https://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/early/2014/06/19/peds.2014-1384.full.pdf>

¹⁰¹ [618 Dėl Bazinio paslaugų šeimai paketo patvirtinimo \(www.lrs.lt\)](#)